

MASARYKOVA UNIVERZITA PRÁVNICKÁ FAKULTA

Jaroslav Benák (ed.)

CÍRKEV A STÁT

ACTA UNIVERSITATIS BRUNENSIS

IURIDICA
Editio Scientia

vol. 638

SPISY PRÁVNICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

řada teoretická, Edice Scientia
svazek č. 638

CÍRKEV A STÁT

Jaroslav Benák

(ed.)

Masarykova univerzita
Brno 2018

Vzor citace:

BENÁK, Jaroslav, ed. *Církev a stát*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2018. 175 s. Spisy Právnické fakulty MU, řada teoretická, edice Scientia, sv. č. 638. ISBN 978-80-210-9136-8 (brož.), 978-80-210-9137-5 (online)

CIP - Katalogizace v knize

Církev a stát / Jaroslav Benák (ed.). – 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2018. – 175 stran. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia ; svazek č. 638. ISBN 978-80-210-9136-8, 978-80-210-9137-5 (online)

2-67* (062.534)*

- stát a církev
- sborníky konferencí

2 – Náboženství [5]

Tato publikace vznikla na Masarykově univerzitě v rámci projektu „Publikace vědeckých monografií VI“ č. MUNI/A/1025/2017 podpořeného z prostředků účelové podpory na specifický vysokoškolský výzkum, kterou poskytlo MŠMT v roce 2018.

Recenzenti:

Jaroslav Benák

Martina Grochová

Míchal Hájek

Lucia Madleňáková

Alžbeta Nemeškalová Rosinová

Tereza Sylvestrová

Štěpán Výborný

© 2018 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-9136-8

ISBN 978-80-210-9137-5 (online : pdf)

OBSAH

Předmluva.....	7
----------------	---

Rok 2014

Rozhodnutí Nejvyššího soudu USA ve věci Hosanna-Tabor Evangelical Lutheran Church and School v. Equal Employment Opportunity Commission	12
<i>Záboj Horák</i>	

Vojenský kaplan jako účastník sporu z veřejnoprávní smlouvy.....	18
<i>Lucia Madleňáková</i>	

K otázce (ne)vypověditelnosti Základnej zmluvy so Svätou stolicou.....	30
<i>Martin Turčan</i>	

Autonómia cirkvi v rámci verejnej správy a správneho práva	44
<i>Ladislav Hrtánek</i>	

Listopad 1989 a postavení duchovních.....	58
<i>Michal Lamparter</i>	

Rok 2017

Vážná potřeba institucionalizované duchovní péče v lůžkových zdravotnických zařízeních. Úvaha na základě několika osobních zkušeností.....	64
<i>Jiří Rajmund Tretera</i>	

Duchovní péče v necírkevních institucích jako typ služeb, které náboženská společenství poskytují široké veřejnosti	73
<i>Záboj Horák</i>	
Nadkonfesní rozměr služby nemocničních kaplanů v ČR	82
<i>Monika Menke</i>	
Judikatura Európskeho súdu pre ľudské práva o uplatnení výhrady vo svedomí v zdravotníctve a jej slovenský kontext.....	100
<i>Martin Gregor</i>	
Dříve vyslovené přání a náboženské vyznání.....	119
<i>Alžběta Nemeškalová Rosinová</i>	

Rok 2018

Vězeňské kaplanství jako služba církve veřejnosti. Teoretický úvod	132
<i>Jiří Rajmund Tretera</i>	
Duchovní služba vězeňských kaplanů a dobrovolníků jako součást systému vězeňské služby ČR.....	140
<i>Pavel Kočnar</i>	
Duchovní péče ve věznici Vídeň-Josefstadt	144
<i>Záboj Horák</i>	
Ochrana náboženskej slobody vo „väzniciach“ z pohľadu európskeho súdu pre ľudské práva.....	158
<i>Martin Gregor</i>	

PŘEDMLUVA

Vztah státu a náboženských společenství i role náboženství a víry v moderním demokratickém státě je tématem konference, probíhající už skoro čtvrt století každé září na půdě brněnské Masarykovy univerzity. Setkávají se tam zejména právníci, ale též představitelé dalších sociálně vědních disciplín, aby představili výsledky své vědecké práce a společně diskutovali o různých konkrétně zvolených aspektech širokého tématu, souhrnně tradičně pojmenovaného *Církev a stát*. Jednotlivá témata jsou představena z různých úhlů pohledu, dominuje pohled konfesně právní – tedy zejména různé aspekty právní regulace činnosti náboženských společenství v České republice i jiných státech. Konference tradičně nabízí i informace z právní praxe, konfesně právní či historické pohledy, širší obzor zkoumaného problému například lidskoprávní, právně teoretický či sociálně vědní.

V této knize dostává čtenář do rukou sborník shrnující některé dosud tiskem nepublikované příspěvky tří ročníků konference *Církev a stát* v tištěné podobě a rozvíjí tak témata postavení duchovních (20. ročník konference *Církev a stát* v roce 2014), náboženství a zdravotnictví (23. ročník konference *Církev a stát* v roce 2017) a náboženství a vězeňství (24. ročník konference *Církev a stát* v roce 2018).

Téma postavení duchovních z hlediska konfesního práva a ochrany svobody vyznání v sobě odráží zejména respekt státu k autonomii náboženských společenství. Církevní autonomií se rozumí zejména to, že demokratické právní státy s úctou k lidským právům a tedy i svobodě vyznání zaručují náboženským společenstvím nezávislost na státu a samosprávu svých záležitostí, někdy je též označována jako právo na sebeurčení. Otázky spadající do uvedené církevní autonomie jsou zásadně vyloučeny ze soudního přezkumu a soudy by neměly provádět výklad vnitřních předpisů náboženských společenství. Státní či veřejná moc se též nesmí nijak podílet na obsazování církevních úřadů, církve (náboženská společenství) samy posuzují způsobilost osob k výkonu duchovenské činnosti a též stanoví jejich zařazení do jednotlivých úřadů v rámci náboženského společenství. V řadě soudních procesů v Evropě či Spojených státech se tato důležitá zásada odráží v nezasahování soudů do odvolávání duchovních jednotlivými církvemi,

resp. náboženskými společenstvími. To velmi pěkně ilustruje na jedné případové studii Zábój Horák ve svém článku Rozhodnutí Nejvyššího soudu USA ve věci *Hosanna-Tabor Evangelical Lutheran Church and School v. Equal Employment Opportunity Commission*. O jedné z důležitých rolí duchovního jak z pohledu vnitrocírkevního, tak i s ohledem na důležité společenské zájmy informuje článek Lucie Madleňákové Vojenský kaplan jako účastník sporu z veřejnoprávní smlouvy o povaze dohody o spolupráci mezi Ministerstvem obrany ČR, Ekumenickou radou církví v ČR a Českou biskupskou konferencí a jejich důsledcích. Rovněž zajímavý pohled na téma autonomie církvi poskytuje stat' Ladislava Hrtánka. Autor na slovenském příkladu navrhuje určité změny právní úpravy problematiky organizace náboženských společenství, postavení duchovních a dalších podobných otázek.

Již na konferenci týkající se právního postavení duchovních se otevřela debata o důležité roli duchovních ve zdravotnictví, vězeňství a ozbrojených silách. Český i německý Ústavní soud stejně jako velká část ústavněprávní doktríny totiž uznávají důležitou společenskou roli církvi ve společnosti a respektují, že křesťanské pojetí víry zahrnuje výkon náboženství nejen formou výkonu náboženského kultu, ale též svobody k rozvoji a působení ve světě. Státy jsou povinny respektovat, že aktivní láska k bližním je podstatným úkolem křesťanů a křesťanskými církvemi je chápána jako jejich základní funkce.

Téma působení duchovních ve zdravotnictví se odráží v další skupině článků publikovaných v této knize. Otázkám, spojeným s duchovní péčí ve zdravotnických zařízeních je věnována obecnější úvodní úvaha profesora Jiřího Rajmunda Tretery Vážná potřeba institucionalizované duchovní péče v lůžkových zdravotnických zařízeních, v níž se vedle teoretických východisek setkáváme i s úvahami autora plynoucími z jeho osobních zkušeností. Text Zábaje Horáka je věnován duchovní péči v necírkevních institucích, kterou autor definuje jako typ služeb, které náboženská společenství poskytují široké veřejnosti. Monika Menke ve svém článku poukazuje na nadkonfesní rozměr služby nemocničních kaplanů v ČR. Téma náboženské víry a poskytování zdravotnických služeb však nespočívá jen v zajištění duchovenské služby ve zdravotnických zařízeních. Důležitou rolí náboženství lze sledovat i v rámci témat, při nichž se setkává právo, biomedicína a etika. Náboženská svoboda a svědomí jednotlivce se tak může dostat do střetu

s právními pravidly či medicínskými postupy. Výhradu svědomí může pociťovat jak lékař či zdravotnický personál, tak i pacient nebo jeho rodinný příslušník. Možnostmi uplatnění náboženské výhrady svědomí se ve svém příspěvku zabývá Martin Gregor. Vztahu náboženského vyznání a institutu dříve vyslovených přání je věnován text Alžbety Nemeškalové Rosinové, v němž je třeba vyzdvihnout upozornění na možnost kolize náboženského přesvědčení pacienta s jiným náboženským názorem či světonázorem jeho rodiny a dalších osob blízkých.

Stat' profesora Jiřího Rajmunda Tretery o vězeňském kaplanství předznamenává okruh příspěvků týkajících se tématu působení náboženství a náboženských společenství ve vězeňství. Tretera zdůraznil, že téma náboženství a vězeňství tvoří samostatnou kapitolu ve vědě konfesního práva, neboť se zabývá ochranou individuální a kolektivní náboženské svobody ve vězeních i typově podobných detenčních zařízeních. Vězeňské kaplanství považuje za důležitou součást kategoriální pastorace, tj. působení náboženských společenství navenek ve světských strukturách, přičemž všechna odvětví kategoriální pastorace mají být službou přítomnosti a nasloucháním všem, kdo o to mají zájem. Příspěvek hlavního kaplana Vězeňské služby České republiky Pavla Kočnara Duchovní služba vězeňských kaplanů a dobrovolníků jako součást systému Vězeňské služby ČR připomíná dvacáté výročí zřízení této služby a její principy. Teoretické myšlenky pak obohacují i konkrétní zkušenosti a základní statistické údaje. Zábaj Horák ve svém příspěvku Duchovní péče ve věznici Vídeň-Josefstadt vyšel zejména ze závěrů knihy Náboženství – poslední svoboda od Ursuly Unterbergerové z vídeňské univerzity, velmi zajímavé jsou zejména výtahy z rozhovorů s vězni, dozorcí a vězeňskými kaplany ve věznici Vídeň-Josefstadt.

Stat' Martina Gregora na téma Ochrana náboženské slobody vo väznicach z pohľadu Európskeho súdu pre ľudské práva predstavuje více než deset judikátů tohoto soudu týkajících se dodržování principů náboženské svobody ve vězeních většího počtu evropských zemí.

Komplexní pohled na téma náboženství a vězeňství tedy poukazuje nejen na možná porušení základních práv uvězněných osob, souvisejících s jejich náboženským vyznáním, ale též jednoznačně potvrzuje, že zapojení náboženských společenství, duchovních a pastoračních asistentů do duchovní

péče o vězně napomáhá k ochraně jejich lidské důstojnosti a přispívá i k hlavnímu cíli vězeňství v demokratickém právním státě, a to k nápravě vězňených a jejich návratu či nasměrování k řádnému životu, neboť právě náprava odsouzených nejefektivněji vede k ochraně společnosti. Všechna témata shromážděná v této knize – tedy role duchovních obecně i role víry a náboženských společenství ve zdravotnictví a vězeňství tedy v sobě obsahují jak téma svobody a víry každého jednotlivce, tak i důležité společenské role náboženských společenství ve státě.

Kateřina Šimáčková

ROK 2014

ROZHODNUTÍ NEJVYŠŠÍHO SOUDU USA VE VĚCI HOSANNA-TABOR EVANGELICAL LUTHERAN CHURCH AND SCHOOL V. EQUAL EMPLOYMENT OPPORTUNITY COMMISSION

Záboj Horák

Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika

Abstract in original language

Nejvyšší soud USA rozhodl dne 11. ledna 2012 ve věci Hosanna-Tabor Evangelical Lutheran Church and School v. Equal Employment Opportunity Commission (Evangelická luterská církev a škola Hosanna-Tabor versus Komise pro rovné pracovní příležitosti) spor o možnost, aby duchovní žalovali své církve pro údajné porušení antidiskriminačního zákonodárství v případě, že církve s nimi ukončily služební poměr. Nejvyšší soud dospěl k závěru, že duchovní tuto možnost nemají, neboť by to odporovalo ustanovením o náboženské svobodě obsaženým v prvním dodatku Ústavy USA.

Keywords in original language

Nejvyšší soud USA; církev; duchovní; antidiskriminační zákonodárství.

Abstract

Supreme Court of the USA decided the case Hosanna-Tabor Evangelical Lutheran Church and School v. Equal Employment Opportunity Commission on 11 January 2012. It concerned the question if ministers can bring suits against their churches claiming termination in violation of employment discrimination laws. The Supreme Court decided that the Establishment and Free Exercise Clauses of the First Amendment bar such suits.

Keywords

Supreme Court of the USA; Church; Minister; Anti-discrimination Laws.

Nejvyšší soud USA vydal dne 11. ledna 2012 důležité rozhodnutí, které se týká autonomie církví a náboženských společností.¹ Jedná se o věc *Hosanna-Tabor Evangelical Lutheran Church and School v. Equal Employment Opportunity Commission et al.*²

V článku navazujeme na dřívější pojednání JUDr. Jakuba Kříže, Ph. D., s názvem „Střet autonomie církví a antidiskriminačního práva“, které vyšlo v Praze roku 2013, obsahující rozbor předmětného rozhodnutí.³

Rozhodnutí Nejvyššího soudu USA ve věci *Hosanna-Tabor* bývá považováno za jedno z nejdůležitějších rozhodnutí tohoto soudu ve věcech náboženské svobody v posledních dvou desetiletích. Vyvolalo rozsáhlou odezvu ve vědecké literatuře.⁴

Žalobce, Evangelická luterská církev a škola Hosanna-Tabor, je členkou Luterské církve missourského synodu, druhé největší luterské denominace v USA. Sbor Hosanna-Tabor spravuje malou školu v Redfordu ve státě Michigan, která vyučuje žáky od mateřské školy po osmý ročník základní školy. Luterská církev missourského synodu jako celek dělí ve svých církevních předpisech učitele ve svých školách do dvou kategorií: na učitele „povolané“, tj. povolané Bohem, a učitele laické. Povolání učitelé musí splňovat některé akademické předpoklady, jako je studium teologie na luterské koleji nebo univerzitě a úspěšné složení zkoušek. Takový učitel může být následně povolán určitým sborem a vykonává svůj úřad na časově neohraňené období. Ve sboru Hosanna-Tabor může být odvolán jen s uvedením důvodu, a to nadpoloviční většinou sboru.⁵

¹ Dále budeme pro církve a náboženské společnosti používat pro zkrácení výrazu „církve“.

² *Hosanna-Tabor Evangelical Lutheran Church and School v. Equal Employment Opportunity Commission et al.*, 565 US (2012). *Nejvyšší soud USA* [online]. Dostupné z: <http://www.supremecourt.gov/opinions/11pdf/10-553.pdf> [cit. 13. 10. 2014]. Rozhodnutí je citováno v literatuře rovněž jako *Hosanna-Tabor Evangelical Lutheran Church & Sch. v. E. E. O. C.*, 132 S. Ct. 694 (2012).

³ KRÍŽ, Jakub. Střet autonomie církví a antidiskriminačního práva. In: SCHEU, Harald Christian et al. (eds.). *Právní postavení náboženských menšin*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2013, s. 108–109.

⁴ Srov. např. CHOPKO, Mark E. a Marissa PARKER. Still a Threshold Question: Refining the Ministerial Exception Post-Hosanna-Tabor. *First Amendment Law Review*, 2012, roč. 10, Winter 2012, s. 233–303; a CHOPKO, Mark E. Regulating Religious Charity: Current Issues and Future Challenges. *Rutgers Law Journal*, 2013, roč. 44, č. 1, Fall 2013, s. 78–80.

⁵ K právnímu postavení církevních základních a středních škol srov. HORÁK, Záboj. *Právní úprava činnosti náboženských a školských institucí v USA*. Disertační práce. Praha: Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 2002, s. 86–150.

U laických učitelů se naproti tomu nevyžaduje teologické vzdělání a nemusí být ani luterští. Jsou jmenováni školní radou na období jednoho roku s možností prodloužení. Laičtí učitelé jsou zaměstnáváni, pokud nejsou povolání učitelé k dispozici.

Cheryl Perichová byla povolanou učitelkou, která nejprve vyučovala v církevní mateřské škole a poté, v letech 2003–2004, žáky čtvrté třídy církevní základní školy spravované sborem Hosanna-Tabor. Vyučovala matematiku, angličtinu, hudbu, tělocvik, ale také náboženství. Náboženství vyučovala čtyři dny v týdnu. Kromě toho vedla žáky při každodenní modlitbě a náboženských úkonech a vodila je do kaple k týdenní bohoslužbě.

U Cheryl Perichové se rozvinula nemoc zvaná narkolepsie, tj. chorobná spavost, projevující se záchvaty krátce trvajících spánku, a na začátku školního roku 2004/2005 zůstala v pracovní neschopnosti. V lednu 2005 oznámila řediteli školy, že bude schopna nastoupit do práce v únoru. Ředitel školy jí sdělil, že škola přijala na její místo do konce školního roku laického učitele. Vyjádřil obavu, zda je schopna návratu do zaměstnání. Vedení sboru nabídlo následně Perichové úhradu části zdravotního pojištění výměnou za její rezignaci na místo povolaného učitele. Perichová odmítla rezignovat. V únoru 2005 do školy nastoupila, ale nebyla jí přidělena práce. Ředitel školy jí následně sdělil, že s ní bude pravděpodobně ukončen pracovní poměr. Na to ona reagovala hrozbou žaloby. Předseda školské rady ji následně informoval o tom, že sbor bude projednávat její ustanovení na svém příštím shromáždění, jako reakci na její „politováníhodné“ jednání, neposlušnost a škody, které způsobila vyhrožováním žalobou.

Připomeňme na tomto místě zásadní odmítavý postoj všech křesťanských denominací ke vzájemným sporům jejich členů před světskými soudy. Je vyjádřen v Prvním listu apoštola Pavla Korintským: „*Jak to, že se někdo z vás opovažuje, má-li spor s druhým, jít k pobanským soudcům místo k bratřím?*“⁶ Jde o původní biblickou zásadu, kterou se měli řídit již prvotní křesťané.⁷ V právní praxi USA tato zásada nabývá kromě toho ještě finančního rozměru.

⁶ 1 Kor 6,1.

⁷ Šrov. PŘIBYL, Stanislav. Vnitrocírkevní autonomie v rozhodování Ústavních soudů ČR a SR o služebním poměru duchovních. In: PŘIBYL, Stanislav. *Konfesionálněprávní studie*. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2007, s. 81.

Pro sbor (farnost) Hosanna-Tabor resp. jím vedenou malou církevní školu by náhrady škody přiznané eventuálním soudním rozhodnutím světského soudu, které jsou v USA značně vysoké, nepochybně představovaly obrovskou finanční zátěž.

10. dubna 2005 hlasoval nakonec celý sbor pro zrušení ustanovení Perichové. Cheryl Perichová poté podala stížnost adresovanou Komisi pro rovné pracovní příležitosti (Equal Employment Opportunity Commission), tj. federálnímu úřadu, který vykonává působnost ve věcech rovného zacházení a ochrany před diskriminací. Komise podala na sbor Hosanna-Tabor žalobu pro porušení antidiskriminačního zákonodárství. Konkrétně mělo jít ze strany sboru Hosanna-Tabor o odplatu Perichové za to, že hrozila žalobou. Perichová se k žalobě Komise pro rovné pracovní příležitosti připojila a žádala, aby byla přijata do zaměstnání zpět, případně náhradu ušlé mzdy, a dále náhradu škody, kterou měla utrpět a další plnění.

Sbor Hosanna-Tabor se při následném soudním jednání odvolával na tzv. „duchovenskou výjimku“ (ministerial exception). Podle jeho názoru totiž ustanovení o náboženské svobodě prvního dodatku Ústavy USA brání dalšímu vedení sporu, který je sporem mezi náboženskou institucí a jejím duchovním. Příslušná část ustanovení prvního dodatku zní: „*Kongres nesmí vydávat zákony zavádějící nějaké náboženství (Establishment Clause) nebo zákony, které by zakažovaly svobodné vyznávání některého náboženství (Free Exercise Clause)*“.⁸ Perichová byla duchovním a její ustanovení do služby bylo zrušeno z důvodu, že porušila zásady, vyznávané Luterskou církví missourského synodu. Konkrétně se jednalo o zásadu, že křesťané řeší své spory před církevními grémií.

Federální obvodní soud rozhodl ve prospěch sboru, federální odvolací soud (Sixth Circuit) naproti tomu rozhodl, že Cheryl Perichová není duchovním a výjimka se na spor nevztahuje.

⁸ K ustanovením o náboženské svobodě obsaženým v prvním dodatku Ústavy USA srov. TŘEŠTERA, Jiří Rajmund a Zábaj HORÁK. *Právní dějiny církvi – Téze k přednáškám 2013/2014, 16.–20. století* [online]. Praha, 2014, s. 9–10 [cit. 14. 10. 2014]. Dostupné z: <http://www.prf.cuni.cz/dcz/dokumenty/katedra-pravnich-dejin/1404044300/>

Nejvyšší soud USA, který případ nakonec projednával, zrušil rozhodnutí federálního odvolacího soudu.⁹ Ve svém jednomyslném rozhodnutí potvrdil, že ustanovení prvního dodatku Ústavy USA o náboženské svobodě (Establishment Clause i Free Exercise Clause) brání žalobám podaným jménem duchovních proti jejich církvím, které by se opíraly o antidiskriminační zákonodárství v oblasti zaměstnání. Cheryl Perichová byla duchovním, vztahuje se na ni duchovenská výjimka a její žalobu tak Nejvyšší soud odmítl.

Nejvyšší soud potvrdil svá dřívější rozhodnutí, v nichž stanovil, že vláda nesmí popřít rozhodnutí církve o tom, kdo může jednat jako její duchovní. Od vydání zákona o občanských právech v roce 1964 a další antidiskriminační legislativy v oblasti zaměstnání uznávaly odvolací soudy shodně existenci duchovenské výjimky. Nejvyšší soud potvrdil v tomto svém rozhodnutí existenci této výjimky a vyslovil zásadu: „*Požadovat po církvi, aby přijala nebo ve službě ponechala nežadoucího duchovního, anebo trestat církev za to, že to odmítla, představuje více než jen pouhé pracovníprávní rozhodnutí. Takové jednání zasahuje do vnitřní správy církve, zbabujíc církev vlivu na výběr těch, kdo budou zosobňovat její víru.*“

Nejvyšší soud v odůvodnění svého rozhodnutí prohlásil, že se v něm zdráhá podat obecnou definici duchovního. Ovšem Cheryl Perichová podmínky duchovního splňuje. Musela např. projít příslušným teologickým studiem, které obsahovalo biblistiku, církevní učení (dogmatiku), a školení učitele v luterské církvi. Když žádala o místo učitele, musela získat doporučení místního luterského synodního distriktu atd.

Uvedené rozhodnutí je historicky prvním rozhodnutím Nejvyššího soudu USA potvrzujícím existenci duchovenské výjimky. Účelem duchovenské výjimky není zajistit právo církve propustit duchovního pouze a jen z náboženských důvodů. Výjimka zajišťuje výlučnou pravomoc církví stanovit, kdo bude vykonávat úřad jejich duchovních.

⁹ K řízení před Ústavním soudem USA viz HORÁK, Záboj. *Právní úprava činnosti náboženských a školských institucí v USA*. Disertační práce. Praha: Právnická fakulta Univerzity Karlovy, 2002, s. 16–17; KUKLÍK, Jan a Radim SELTENREICH. *Dějiny angloamerického práva*. 1. vyd. Praha: Linde Praha, a. s., 2007, s. 447–448.

Literature

- HORÁK, Záboj. *Právní úprava činnosti náboženských a školských institucí v USA*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2002, 163 s.
- CHOPKO, Mark E. a Marissa PARKER. Still a Threshold Question: Refining the Ministerial Exception Post-Hosanna-Tabor. *First Amendment Law Review*, 2012, roč. 10, Winter 2012, s. 233–303.
- CHOPKO, Mark E. Regulating Religious Charity: Current Issues and Future Challenges. *Rutgers Law Journal*, 2013, roč. 44, č. 1, Fall 2013, s. 55–88.
- KUKLÍK, Jan a Radim SELTENREICH. *Dějiny angloamerického práva*. 1. vyd. Praha: Linde Praha, a. s., 2007, 879 s. ISBN 978-80-7201-688-4.
- KŘÍŽ, Jakub. Střet autonomie církví a antidiskriminačního práva. In: SCHEU, Harald Christian et al. (eds.). *Právní postavení náboženských menšin*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 2013, s. 98–110. ISBN 978-80-87146-82-8.
- PŘIBYL, Stanislav. Vnitrocírkevní autonomie v rozhodování Ústavních soudů ČR a SR o služebním poměru duchovních. In: PŘIBYL, Stanislav. *Konfesionálněprávní studie*. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2007, s. 69–85. ISBN 978-80-86263-95-3.
- TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. *Právní dějiny církví – Těže ke přednáškám 2013/2014, 16.–20. století* [online]. Praha, 2014, 24 s. [cit. 14. 10. 2014]. Dostupné z <http://www.prf.cuni.cz/dcz/dokumenty/katedra-pravnich-dejin/1404044300/>

Contact – email

borakz@prf.cuni.cz

VOJENSKÝ KAPLAN JAKO ÚČASTNÍK SPORU Z VEŘEJNOPRÁVNÍ SMLOUVY

Lucia Madleňáková

Právnická fakulta, Univerzita Palackého
v Olomouci, Olomouc, Česká republika

Abstract in original language

Duchovní služba v armádě byla založena a zřízena Dohodou o spolupráci mezi Ministerstvem obrany, Ekumenickou radou církví a Českou biskupskou konferencí a následně rozkazem ministra obrany. Příspěvek pojednává o povaze uvedené dohody jako o veřejnoprávní smlouvě a důsledcích její povahy vzhledem k možnosti vzniku sporů z této smlouvy. A to vše zejména z pohledu vojenského kaplana.

Keywords in original language

Duchovní služba; vojenský kaplan; veřejnoprávní smlouva; spor; rozkaz; ministr obrany; ministerstvo obrany.

Abstract

Religious service in the Army was founded and established by the Agreement between the Ministry of Defence and the Ecumenical Council of Churches and the Czech Bishops' Conference and the subsequent order of the Minister of Defence. The paper discusses the nature of that agreement as a public service contract and the consequences of its nature due to the possibility of disputes arising from this contract. And it's all particularly from the perspective of a military chaplain.

Keywords

Religious Service; Military Chaplain; Public Service Contract; Dispute; Command; Defence Secretary; the Ministry of Defence.

Zvláštní právo poskytovat duchovní služby se týká také ozbrojených sil.¹ Armáda, Vojenská kancelář prezidenta republiky a Hradní stráž tvoří ozbrojené síly ve státě.² Výkon duchovní služby v Armádě ČR je upraven Dohodou³ o duchovní službě v rezortu Ministerstva obrany uzavřenou mezi Ministerstvem obrany na jedné straně a Ekumenickou radou církví (dále také jako „ERC“) a Českou biskupskou konferencí (dále také jako „ČBK“) na straně druhé ze dne 3. 6. 1998.^{4,5,6} Výslovné zákonné zmocnění pro ministerstvo uzavřít s církvemi jakoukoliv smlouvu je stěží dohledatelné. Podle kompetenčního zákona⁷ má Ministerstvo obrany jako orgán pro zabezpečování obrany za úkol koordinovat činnost ústředních orgánů, správních orgánů a orgánů samosprávy a právnických osob důležitých pro obranu státu při přípravě k obraně. Možnost pro ministerstvo „dohodnout se“ s církvemi na podmínkách výkonu duchovní služby tak, jak tomu je například v zákoně č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších

¹ V minulosti Ministerstvo kultury, z neznámého důvodu, považovalo právo na výkon duchovní činnosti v ozbrojených silách a právo na výkon duchovní činnosti ve věznicích, vazbě, při ochranném léčení a při ústavní výchově za dvě samostatná práva, a tak jejich výkon také přiznávalo. Do takové situace se dostala církev Křesťanské sbory a Náboženská společnost svědkové Jehovovi, jimž bylo přiznáno pouze jedno z těchto oprávnění.

² Zákon č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách, ve znění pozdějších předpisů.

³ V Německu či na Slovensku je takováto dohoda nahrazena konkordátem, který však upravuje poměry vojenských duchovních pouze pro katolickou církev. Některé státy (jako například právě Slovensko a Německo) se pak snaží obdobné smlouvy uzavírat také s ostatními církvemi. Konkordáty však mají jinou povahu, než vnitrostátní smlouvy s církvemi právě kvůli specifické povaze Svatého stolce, se kterým jsou mezi státy uzavírány. K vojenské službě v armádě v Německu více viz např.: MIROSHNIKOVA, Elena. *The cooperation model in state-church relations*. Saarbrücken: Lambert academic publishing, 2011, s. 42 a násl. Ke smlouvám mezi státem a církvemi odlišnými od církve katolické viz např.: ČEPLÍKOVÁ, Margita. Prínos zmluvy medzi Slovenskou republikou a registrovanými církvami a náboženskými spoločnosťami pre rozvoj slobody vyznania. In: ŠMID, Marek a Michaela MORAVČÍKOVÁ (eds.). *Clara pacta – boni amici*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2009, s. 44–52.

⁴ Tato Dohoda byla však uzavřena až po dvouletém působení duchovních v armádě na základě ústní dohody mezi Ministerstvem obrany a představiteli církví. Viz TRETERA, Jiří Rajmund. *Stát a církev v České republice*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 136.

⁵ V návaznosti na Dohodu byla mezi ERC a ČBK sjednána Smlouva o podmínkách vzniku a působení duchovní služby v rezortu Ministerstva obrany ze dne 3. 6. 1998. Jedná se však pouze o smlouvu mezi církvemi a zavazuje pouze strany smlouvy, nemá tedy externí důsledky.

⁶ Ve znění dodatku č. 1 k Dohodě o spolupráci mezi Ministerstvem obrany, Ekumenickou radou církví a Českou biskupskou konferencí, ze dne 26. 1. 2012.

⁷ § 16 odst. 2 písm. d) zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy ČSR, ve znění pozdějších předpisů.

předpisů, však v žádném předpise nenajdeme. Absenci jednoznačného zákonného zmocnění vykládají někteří autoři tak, že Dohoda proto není součástí státního práva, i když má normativní povahu.⁸ V rámci veřejné správy si však stěží lze představit, že by se Ministerstvo obrany stalo stranou tak důležitého dokumentu, jakým Dohoda beze sporu je, bez jakéhokoli zmocnění k takové činnosti. Navíc je nutno si uvědomit, že se pohybujeme ve veřejné správě, kde se projevuje zásada zákonnosti, jakékoliv činnosti ministerstva tak musí mít zákonný podklad. Nemají-li pak zákonný podklad, takové činnosti jsou nezákonné, a ne pouze mimoprávní, jak se snaží patrně autoři ve výše citovaném postoji naznačit. Řešení lze nalézt v dalších úkolech Ministerstva obrany. Ministerstvo tak v rámci řízení armády stanoví a realizuje opatření k rozvoji armády, zřizuje a ruší vojenské útvary a vojenská zařízení,⁹ má tedy také jakousi vnitřně organizační pravomoc. Navíc, zřízení duchovní služby, která má zajišťovat zejména podporu pro vojáky v činné službě, je jistě také opatřením k rozvoji armády.

Dohoda obsahuje ustanovení, která nejsou obsažena v žádném jiném předpise, vůle stran se tak zde uplatnila více, než tomu je u Dohody o duchovní službě ve věznicích. Její obsah vymezuje podmínky působení vojenských duchovních v armádě, stanovuje strukturu a zabezpečení duchovní služby, status a finanční zajištění a zařazení vojenských duchovních. Konkretizuje tak možnost církví, jimž byl přiznán výkon předmětného zvláštního práva vykonávat duchovní službu v ozbrojených silách. Dohoda pak předpokládá, že vojenští duchovní budou svou službu vykonávat ve služebním poměru ke státu.

Jak vidno, Dohoda upravuje zcela podrobně postavení vojenského duchovního, proces jeho přijímání do služebního poměru, spolupráci Ministerstva obrany s církvemi na tomto přijímání a další odchylky od běžného výkonu služby vojákem. Dohoda tak rozšiřuje podmínky zákona pro výkon duchovní služby pro specifickou skupinu vojáků – vojenských duchovních a stanovuje také podmínky pro ministerstvo při spolupráci na přijímání těchto duchovních

⁸ HRDINA, Antonín Ignác. *Náboženská svoboda v právu České republiky*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 183; KRÍŽ, Jakub. *Zákon o církvích a náboženských společnostech: komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, s. 103.

⁹ § 7 zákona o ozbrojených silách.

do služby. Bez splnění podmínek podle této Dohody a podmínek dle zákona není možné osobu přijmout do služby vojenského duchovního.

Výše uvedená dohoda však není osamoceným aktem, na kterém by měla stát veškerá moje úvaha. Totiž, na tuto dohodu bezprostředně navazuje rozkaz ministra obrany¹⁰, kterým byla s účinností od 22. 6. 1998 zřízena duchovní služba v rezortu Ministerstva obrany jako samostatná služba (dále jako „Rozkaz“). Analyzovanou Dohodu tak nutno nahlížet v souvislosti s vydáním tohoto Rozkazu. V případě publikace Dohody na poli vězeňství ve formě nařízení generálního ředitele Vězeňské služby se jednalo o pouhý informační akt, který neměl pro platnost, ani účinnost uzavřené dohody žádné důsledky. Generální ředitel tím pouze seznamoval pracovníky Vězeňské služby s uzavřením takové dohody a s jejím obsahem, když samotná dohoda byla zcela obsažena v jeho nařízení. Má však obdobné pouhé informační důsledky také Rozkaz ministra obrany?

Ze zákona o vojácích z povolání¹¹, stejně tak jako zákona o průběhu základní nebo náhradní služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze¹², lze dovodit, že v oblasti služebního poměru vojáků činí právní úkony služební orgány, jimiž je prezident republiky a ministr obrany. Navíc, tyto úkony mohou činit také velitelé, náčelníci, ředitelé a jiní vedoucí zaměstnanci, avšak pouze v rozsahu stanoveném rozkazy služebních orgánů. Z uvedeného lze dovodit, že prezident republiky a ministr obrany jsou oprávněni činit právní úkony, mezi něž lze řadit také rozkazy v oblasti služebního poměru. Uvedené dokládá také § 7 odst. 2 zákona o ozbrojených silách. Pro koho je však výše uvedený Rozkaz ministra obrany závazný a jakou má povahu?

Povahou rozkazů služebních funkcionářů (velitelů; či jinak rozkazy nadřízených) se zabýval Nejvyšší správní soud¹³ (dále také „NSS“), když zjišťoval, zda takové rozkazy jsou rozhodnutím podle soudního řádu správního¹⁴ (dále

¹⁰ Rozkaz ministra obrany ČR č. j. 5/10-39/6-60. *Věstník Ministerstva obrany* [online]. [cit. 6. 8. 2013]. Dostupné z: <http://spec.prf.cuni.cz/dokument/rozkaz.htm>

¹¹ Zákon č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, ve znění pozdějších předpisů.

¹² Zákon č. 220/1999 Sb., o průběhu základní nebo náhradní služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze, ve znění pozdějších předpisů.

¹³ Rozhodnutí NSS ze dne 18. 8. 2011, sp. zn. 3 Ads 58/2011.

¹⁴ Zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů.

také „sřs“), či ne. Jinak řečeno, zda zasahují do práv a povinností vojáků. Konstatoval, že pro co největší šíři možnosti přezkumu aktů správy je nutno chápat pojem rozhodnutí podle sřs v materiálním, ne striktně formálním smyslu, jinak řečeno, i akt, který nemá na první pohled formu rozhodnutí, může být považován za rozhodnutí dle sřs. V tomto smyslu pak přezkoumával napadené rozkazy velitele. Dovodil, že povahu rozhodnutí vydaných ve správním řízení mají zcela jistě rozhodnutí vydaná v oblasti služebního poměru vojáka podle § 145 zákona o vojácích z povolání, přičemž i jiné akty budou rozhodnutím, pokud je bude možné za materiální rozhodnutí podle sřs považovat.¹⁵ Výsledkem úvahy NSS taky bylo konstatování, že „je třeba zásadně odlišit vojenský rozkaz jako pouhý interní akt řízení v rámci principu subordinace při výkonu služby, který nemá žádný přímý dopad do práv a povinností vojáka vyplývajících z právního řádu, a rozkaz mající parametry rozhodnutí správního orgánu, kde je ve smyslu § 65 odst. 1 sřs materiálně zasahováno do jeho práv a povinností, zejména ve věcech služebního poměru (vznik, změna, zánik, apod.).“¹⁶

Rozkazy, které však analyzoval NSS, se týkaly konkrétních vojáků, byly tedy individualizovány. Rozkaz, jímž byla zřízena duchovní služba, je však částečně aktem abstraktním, který se vztahuje na jakýkoliv budoucí případ vojenského kaplana, ať jím je jakákoliv osoba. Nicméně, dle výše uvedeného, ministr obrany může v rámci služebního poměru činit jakékoliv právní úkony, které nejsou omezeny pouze na rozkazy. Z uvedeného lze dovodit, že rozkazy ministra obrany v rámci služebního poměru mohou mít jak individuální, tak abstraktní povahu. Totiž, jak uvedl NSS: „Samotný institut rozkazu však není výslovně definován žádným z aktuálně platných a účinných právních předpisů upravujících služební poměr vojáků a výkon vojenské služby.“¹⁷ Rozkaz o zřízení duchovní služby se tak liší od výše uvedených v určité části svou normativitou.

Zásadní otázkou však zůstává právní důvod zřízení duchovní služby, tedy zda byla duchovní služba v ozbrojených silách a s ní spojená práva zřízena dohodou s církvemi, či rozkazem ministra obrany. Na prvním místě je vhodné

¹⁵ Viz také rozhodnutí NSS ze dne 20. 7. 2005, sp. zn. 8 As 10/2005.

¹⁶ Rozhodnutí NSS ze dne 18. 8. 2011, sp. zn. 3 Ads 58/2011.

¹⁷ Rozhodnutí NSS ze dne 18. 8. 2011, sp. zn. 3 Ads 58/2011.

připomenout, že nejdříve byla uzavřená analyzovaná Dohoda, a až následně byl vydán Rozkaz ministra obrany o zřízení duchovní služby. Na uvedené dokumenty je tak možno nahlížet z několika úhlů pohledu:

1. dohoda je pouze deklarací, která předurčuje obsah rozkazu a právním důvodem pro vznik duchovní služby je rozkaz,
2. dohoda je veřejnoprávní smlouvou, jíž se zřizuje duchovní služba a která stanovuje nové práva a povinnosti vojenským kaplanům.
3. Zcela nepatřičnou nebude ani kumulace obou výše zmíněných možností, tedy že duchovní služba byla zřízena rozkazem ministra obrany, práva a povinnosti kaplanů však byly stanoveny již ve veřejnoprávní smlouvě – Dohodě.

Proveďme tedy podrobnou analýzu předmětné Dohody a Rozkazu.

V čl. A odst. 1 Dohody je konstatován účel jejího uzavření, kterým je jednak stanovit v souladu s příslušnými právními předpisy podmínky pro působení vojáků – vojenských duchovních z církvi, které se účastní na této dohodě v rezortu Ministerstva obrany v rámci duchovní služby, jejíž zřízení v rezortu Ministerstva obrany se zveřejní v rozkazu ministra obrany ČR, jednak vymezit strukturu a zabezpečení duchovní služby, stanovit v souladu s mezinárodním právem status vojenského duchovního, určit finanční a materiální zabezpečení, funkční náplň a zařazení vojenského duchovního. Dohoda tak stanovuje celkem široký okruh záležitostí, které budou jejím obsahem: podmínky pro činnost duchovních jako vojáků, jejich status, finanční a materiální zabezpečení, funkční náplň a zařazení těchto vojáků a vymezení struktury nové služby a jejího zabezpečení.

Vyložíme-li čl. A odst. 1 Dohody jazykově a formálně logicky, pak samotný akt zřízení duchovní služby není předmětem této dohody, nicméně rozkazem ministra obrany se zřízení uvedené služby pouze zveřejní. Tomu následně odporuje znění rozkazu, ve kterém je jasně uvedeno, že se jím duchovní služba také zřizuje (tedy nejde o pouhé zveřejnění již proběhlého zřízení), a to slovy „zřizují v rezortu Ministerstva obrany s účinností od 22. června 1998 duchovní službu v čele s hlavním kaplanem“¹⁸. Jako první tak lze učinit závěr, že duchovní služba byla skutečně zřízena

¹⁸ Čl. 1 písm. a) Rozkazu.

Rozkazem ministra obrany a ne dohodou uzavřenou mezi Ministerstvem obrany a církvemi. Totiž Dohoda na žádném svém místě nemá ani ambici uvedenou službu zřizovat.

V čl. 2 písm. b) Rozkazu pak ministr obrany zřizuje Radu pro duchovní službu, u níž stanoví pouze výčtově, kdo je jejím členem. Zde je dohoda podrobnější, když stanoví například i to, kdo a v jakých lhůtách svolává zasedání Rady (čl. B odst. 5 dohody). V druhém odstavci normativní části rozkazu ministr obrany dále stanovuje zásady pro duchovní službu, které vychází z Dohody. Nicméně v písm. c) ministr obrany stanovuje, že „zásady výběru vojenských duchovních, jejich ustanovování a odvolávání, zabezpečení jejich činnosti a další vzdělávání stanoví v souladu s právními předpisy dohoda.“ Odkazuje tak jednoznačně na dohodu s církvemi.

Další část rozkazu, ve které ministr obrany ukládá různé povinnosti náčelníkovi Generálního štábu Armády České republiky, veliteli Civilní ochrany, vrchnímu řediteli sekce obranné politiky Ministerstva obrany, vrchnímu řediteli finanční sekce Ministerstva obrany, vrchnímu řediteli sekce personální a sociální politiky a všem velitelům a náčelníkům, je již částí, která je složená z jednotlivých interních pokynů a nemá tedy abstraktní, ale individuální povahu. V této části ministr obrany odkazuje na závazky vyplývající z dohody (jedná se zejména o čl. E, F, G a H). Lze z toho usuzovat, že dohoda ani pro ministra obrany není pouhou deklarací, ale že z ní pro něj vyplývají určité závazky, které on jednak zveřejňuje a jednak jejich plnění ukládá konkrétním osobám.

Dohoda upravuje status vojenského duchovního. Duchovní církvi vykonávají v armádě duchovní službu jako vojáci v další službě¹⁹, jsou tedy jednak ve služebním poměru ke své církvi a současně také ve služebním poměru ke státu.²⁰ Vojenští duchovní jsou tak v jedné linii podřízeni svým církevním představeným, v další linii jsou podřízeni vojenským velitelům. Na takového duchovního se vztahují všechna práva a povinnosti vojáka z povolání, nejsou-li v rozporu s mezinárodním právem. Vojenské duchovní navrhují

¹⁹ Dodatek k Dohodě uzavřený dne 26. 1. 2012 již hovoří o vojáku z povolání. Pojem „další služba“ byl totiž již zastaralý, svázaný se zákonem z roku 1959. Avšak i vojáci v další službě se považovali podle zákona o vojácích z povolání za vojáky z povolání podle tohoto zákona. Dodatek tedy pouze zpřesnil terminologii.

²⁰ § 43 zákona č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, ve znění pozdějších předpisů.

jednotlivé církve, nicméně, každý duchovní, který hodlá být přijat do funkce kaplana, hlavního kaplana či do jiné funkce v rámci duchovní služby, musí být občanem ČR, musí splňovat podmínky podle zákona,²¹ a také podmínky stanovené v rozkaze ministra obrany o zřízení vojenské duchovní služby²². Služební poměr je s duchovním uzavírán na časově omezenou dobu, obecně čtyři roky. Vojenští duchovní mají specifické postavení, kdy jsou od počátku v důstojnické hodnosti, nesmí být nuceni nosit zbraň a jejich hovory s ostatními vojáky požívají ochranu kněžského tajemství.

Podle § 159 správního řádu²³ je smlouva smlouvou veřejnoprávní, pokud má veřejnoprávní obsah a pokud zakládá, mění nebo ruší práva v oblasti veřejné správy. Z výše uvedeného vyplývá, že dohoda je uzavřena mezi ministerstvem obrany a Ekumenickou radou církví a Českou biskupskou konferencí. ERC i ČBK jsou osobami soukromého práva, na druhé straně pak ministerstvo je orgánem veřejné správy bez právní subjektivity.²⁴ Záležitosti, které jsou v dohodě uvedené, jsou záležitostmi veřejného práva, když se týkají poskytování duchovní služby v rámci armády, či Ministerstva obrany. Duchovní služba je službou veřejnou, jelikož zajišťuje výkon základního lidského práva a napomáhá k řádnému výkonu služebních a pracovních povinností pracovníků zařazených do Ministerstva obrany. Také práva a povinnosti, které jsou v dohodě zakotvené, jsou právy a povinnostmi zcela novými, nestanovuje je žádný právní předpis, nejde tedy o pouhou deklaraci. I když její uzavření není předpokládáno právním předpisem, její typ není upraven správním řádem a strany při jejím uzavírání nebyly co do upravené materie vázány zákonem, jelikož zákon o dané materii mlčí, obsah této smlouvy jednoznačně zakládá vojenským duchovním subjektivní práva a povinnosti veřejnoprávní povahy, jelikož zejména stanoví jejich postavení a podmínky pro přijetí a částečně také zproštění výkonu funkce vojenského

²¹ Při uzavírání smlouvy stanovoval podmínky pro přijetí do služebního poměru vojáka zákon č. 76/1959 Sb., o některých služebních poměrech vojáků, ve znění pozdějších předpisů, dnes je to zákon č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, ve znění pozdějších předpisů.

²² Rozkaz však v tomto směru opět odkazuje na Dohodu.

²³ Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.

²⁴ V této souvislosti je zajímavé si povšimnout, že v dodatku č. 1 k Dohodě, který byl přijat v roce 2012, je již výslovná zmínka o tom, že je uzavřena Ministerstvem obrany jménem státu. Tato skutečnost v původní smlouvě vůbec není zmíněna.

duchovního. Namísto je však spíše řečnická otázka, zda se touto dohodou nenahrazuje činnost zákonodárce, který by měl alespoň rámcově fungování duchovních v armádě upravit.

Jedná se tak o smlouvu veřejnoprávní. Spory vzniklé z této smlouvy jsou pak spory z veřejnoprávní smlouvy a budou se řešit postupem podle správního řádu. A jelikož Dohoda upravuje zejména otázky týkající se přijímání a odvolávání ze služby duchovního, bude se při řešení sporů z těchto záležitostí postupovat podle správního řádu. Je tak vhodné se nad uvedeným postupem řešení sporu zamyslet z pohledu správněprávní úpravy.

§ 169 správního řádu upravuje věcnou příslušnost orgánu rozhodujícího spor z veřejnoprávní smlouvy a samotný procesní postup se pak řídí zejména ustanovením § 141 správního řádu upravujícího sporné řízení. Takové řízení je zahajováno pouze na návrh, tedy jej nelze zahájit ex offo. Na druhou stranu se zde uplatní speciální ustanovení § 169, podle kterého není možné se proti rozhodnutí v uvedeném sporu odvolat. Je tedy rovnou možné podat správní žalobu ke správnímu soudu, a to žalobu proti rozhodnutí. Nicméně vraťme se k věcné příslušnosti rozhodujícího orgánu. § 169 stanovuje věcnou příslušnost pouze pro případy smluv typově upravených správním řádem. Co však se smlouvami typově správním řádem neupravenými? Takovou je totiž i zde analyzovaná Dohoda.

První z možností, která se může zdát využitelnou, je použití některého z odstavců § 169 analogicky. Nicméně ve veřejném právu je analogie rozšiřující pravomoc správního orgánu zapovězena. Dochází tak k situaci, kdy není stanovena věcná příslušnost pro rozhodování sporu z analyzované Dohody. V tom případě by mohla v úvahu přicházet ustanovení správního řádu o řešení kompetenčních sporů, tedy sporů o věcnou příslušnost. Řešení sporu o věcnou příslušnost, resp. situaci, kdy nelze věcnou příslušnost zjistit, lze řešit podle § 133 odst. 1 správního řádu, který stanoví, že: „*Nelze-li věcnou příslušnost při rozhodování v oblasti státní správy určit na základě zvláštního zákona, provede řízení v prvním stupni ústřední správní úřad, do jehož působnosti rozhodovaná věc náleží, popřípadě ústřední správní úřad, jehož obor působnosti je rozhodované věci nejbližší.*“

Při úvaze o vhodnosti této konstrukce se však hned vynoří otázka o nemožnosti býtí soudcem ve vlastní věci. Totiž ústředním správním úřadem,

do jehož působnosti rozhodovaná věc patří, bude ministerstvo obrany. Tedy strana smlouvy, z níž vznikl spor. Aby pak bylo ministerstvo obrany soudcem ve věci sporu ze smlouvy, jejíž je stranou, není nijak účelné a řešení sporu lze velmi dobře předpokládat. Ani ministr obrany, jako nadřízený správní orgán pro ministerstvo obrany uvedený spor nemůže rozhodovat, a to proto, že není technicky ústředním správním úřadem, ale pouze správním orgánem. Mám tak za to, že se zde žádný správní orgán podle ustanovení správního řádu nemůže považovat za věcně příslušný, proto je nutno věc předložit k rozhodnutí podle § 133 odst. 4 správního řádu Nejvyššímu správnímu soudu. Podle čeho by však tento uvedený spor o příslušnost vyřešil, tedy na základě čeho by stanovil příslušnost k řešení sporu z veřejnoprávní smlouvy? Mám za to, že právě zde teorie o existenci veřejnoprávních smluv vymykajících se typům smluv podle správního řádu naráží na problém rozhodování jejich sporů a to zejména tehdy, pokud je stranou takové smlouvy ústřední správní úřad.

Pouze dodávám, že ke zřízení samotné duchovní služby v rezortu Ministerstva obrany a Rady pro duchovní službu došlo rozkazem ministra obrany, ustanovení o sporech z veřejnoprávních smluv se zde proto neuplatní. Nakonec, obsah povinností uložených výše vyjmenovaným funkcionářům Rozkazem je upraven Dohodou, vymáhat jejich dodržování je však na ministru obrany, a to interně.

Závěrem lze konstatovat, že existovala-li by církev ve formě spolku, nemohli by se její duchovní účastnit duchovní služby. Rozkaz totiž otevírá duchovní službu pouze registrovaným církvím, když stanoví, že „*možnost podílet se na utváření duchovní služby mají všechny státem uznané církve, náboženské společnosti nebo jejich sdružení za předpokladu, že uznají zásady stanovené pro výkon služby vojenského duchovního v rezortu Ministerstva obrany včetně toho, že nabídka pomoci je určena všem.*“ Na druhou stranu si lze povšimnout, že ministr obrany hovoří pouze o státem uznaných církvích, ne tedy těch, jimž bylo přiznáno zvláštní právo vykonávat duchovní službu v ozbrojených silách. Uvedené vyplývá také ze skutečnosti, že sice všem současným členům ERC bylo přiznáno zvláštní právo pro výkon duchovní služby v ozbrojených silách, nicméně, pro přijetí za člena ERC toto není podmínkou. Může se tak v budoucnu stát, že církev, již nebylo přiznáno zvláštní právo vykonávat duchovní službu

v ozbrojených silách (protože k tomu nesplnila podmínky), se stane členem ERC a vzhledem k Dohodě a Rozkazu se bude moci na duchovní službě v ozbrojených silách přesto podílet právě jako člen ERC. Uvedená dohoda tak nabourává smysl zvláštního práva konat duchovní službu v ozbrojených silách, což ale považuji spíše za kladný výsledek smluvní volnosti, kterou církve disponují. Vzhledem k výše uvedenému by bylo záhodno zamyslet se nad smyslem přiznávání určitých zvláštních práv církvím a ptát se, zda smluvní volnost církví, jako soukromoprávních osob, není tou cestou, jak církvím umožnit zkvalitňování veřejného prostoru a tím dát církvím postavení, které si zaslouží, bez zbytečného nadměrného omezování jejich činnosti.

Literature

ČEPLÍKOVÁ, M. Prínos zmluvy medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami pre rozvoj slobody vyznania. In: ŠMID, M. a M. MORAVČÍKOVÁ (eds.). *Clara pacta – boni amici*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2009, s. 44–52. ISBN 9788089096381.

HRDINA, A. I. *Náboženská svoboda v právu České republiky*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, 265 s. ISBN 808643267X.

KŘÍŽ, J. *Zákon o církvích a náboženských společnostech: komentář*. Praha: C. H. Beck, 2010, 359 s. ISBN 9788074003622.

MIROSHNIKOVA, E. *The cooperation model in state-church relations*. Saarbrücken: Lambert academic publishing, 2011, 156 s. ISBN 9783843389983.

TRETERA, J. R. *Stát a církve v České republice*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2002, 156 s. ISBN 8071927074.

Rozhodnutí NSS ze dne 20. 7. 2005, sp. zn. 8 As 10/2005.

Rozhodnutí NSS ze dne 18. 8. 2011, sp. zn. 3 Ads 58/2011.

Zákon č. 76/1959 Sb., o některých služebních poměrech vojáků, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy ČSR, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 219/1999 Sb., o ozbrojených silách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 220/1999 Sb., o průběhu základní nebo náhradní služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 221/1999 Sb., o vojácích z povolání, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Contact – email

lucia.madlenakova@upol.cz

K OTÁZKE (NE)VYPOVEDATEĽNOSTI ZÁKLADNEJ ZMLUVY SO SVÄTOU STOLICOU

Martin Turčan

Katedra teórie práva a sociálnych vied, Právnická fakulta,
Univerzita Komenského v Bratislave, Slovenská republika

Abstract in original language

Autor sa v príspevku zaoberá otázkou (ne)vypovedateľnosti Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou. Táto otázka nadobudla v nedávnom období novú relevanciu, najmä s ohľadom na problematiku cirkevných sviatkov ako dní pracovného pokoja, ktoré sú v právnom systéme Slovenskej republiky zakotvené aj vďaka spomínanej Základnej zmluve. Daná problematika sa stala predmetom diskusií medzi vládou a cirkvou v súvislosti so slovenskou ekonomickou situáciou. V kontexte zamerania tejto konferencie je Základná zmluva významná aj s ohľadom na rámcovú úpravu pozície katolíckych duchovných v niektorých verejných inštitúciách. Autor sa pokúša na uvedenú otázku odpovedať a popísať možné implikácie príslušných odpovedí.

Keywords in original language

Cirkev; štát; Základná zmluva; výpoveď.

Abstract

In this paper the author deals with question of (non)cancelability of the Basic Treaty between the Slovak Republic and the Holy See. This question attained new relevance recently, mainly with regard to question of church

holidays as days of work rest, which are recognized in Slovak legal system also by virtue of the Basic Treaty. Given issue has become matter of discussions between government and church in connection with recent situation in Slovak economy. In context of focus of this conference the Basic Treaty is also relevant with regard to general regulation of position of catholic ministers in certain public institutions. The author tries to answer given question and to describe possible implications of respective answers.

Keywords

Church; State; Basic Treaty; Dismissal.

1 Úvod

Základná zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou z roku 2000¹ (ďalej len „Základná zmluva“) predstavuje rámcovú bázu zmluvných vzťahov medzi oboma subjektmi. Slovenské médiá ju v minulosti skloňovali predovšetkým v súvislosti s problematikou výhrady svedomia. Základná zmluva totiž predvída uzavretie osobitnej zmluvy, na základe ktorej by katolícki veriaci mohli odmietat' účasť na úkonoch, ktoré sú podľa ich svedomia a katolíckej vierouky a mravouky neprijateľné (čl. 7). Na tomto bode v roku 2006 stroskotala slovenská vláda a v roku 2010 ním kresťanskí demokrati po určitý čas podmieňovali podporu pravicovej koalície. V uplynulých dvoch rokoch existencia Základnej zmluvy na Slovensku zarezonovala aj v súvislosti s počtom cirkevných sviatkov, ktoré sú dňami pracovného pokoja.² Zámerom premiéra Fica bolo zlepšiť ekonomickú situáciu tým, že sa zvýši počet pracovných dní v roku. Premiér navrhoval zrušiť cirkevný sviatok 15. septembra (Sedembolestná Panna Mária) ako deň pracovného pokoja resp. presúvať ho vždy na najbližší víkend.³ Kritici sa však voči tomuto plánu ohradili s poukazom na Základnú zmluvu, ktorá obsahuje zoznam garantovaných dní pracovného pokoja, medzi ktorými sa nachádza aj 15. september.

¹ Základná zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou č. 326/2001 Z. z.

² Zákon č. 241/1993 Zb. o štátnych sviatkoch, dňoch pracovného pokoja a pamätných dňoch.

³ Okrem toho premiér uvažoval aj o zrušení svetského sviatku 1. septembra (Deň Ústavy Slovenskej republiky) ako štátneho sviatku. K tomu pozri napríklad: <http://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/200344-fico-chce-dopad-ozdravovania-zmazat-zrusenim-sviatkov/> [cit. 1. 9. 2014].

V záujme zachovania tohto dňa ako dňa pracovného pokoja bola tiež iniciovaná podpisová akcia.⁴ Premiér napokon ustúpil. V júli 2014 však takýto zámer podporil a prehĺbil líder strany Sloboda a solidarita Richard Sulík, ktorý by z ekonomických dôvodov navrhoval zrušiť až 5 štátnych sviatkov resp. dní pracovného pokoja. „*Sulík by zrušil ako štátny sviatok napríklad aj dnešný Sviatok sv. Cyrila a sv. Metoda, ale aj Deň Ústavy, ktorý slávime 1. septembra. 'Je mi jedno, ktorý sviatok by sa zrušil, ale mali by sme s tým niečo robiť,' povedal s tým, že Slovensko malo pred 20 rokmi takmer najmenej sviatkov v Európe.*“⁵

Pre liberálov a sekularistov môže Základná zmluva predstavovať problém nielen vo vzťahu k cirkevným sviatkom ako dňom pracovného pokoja či k zmluve o výhrade svedomia. Sú tu rámcovo upravené aj iné oblasti, ktoré možno považovať za potenciálne trecie plochy. Ide napríklad o pôsobenie katolíckych duchovných v ozbrojených silách a policajných zboroch, výkon vzdelávacej a výchovnej činnosti Katolíckej cirkvi vo všetkých štátnych vzdelávacích a výchovných zariadeniach či garanciu jej primeraného vstupu do verejnoprávnych informačných prostriedkov. Z času na čas sa preto objavia hlasy o potrebe zrušenia Základnej zmluvy.⁶ Obvykle sa však poukazuje na jej nevyhoviteľnosť.⁷ V tomto príspevku sa chceme zamerať práve na túto otázku – na otázku, či Základnú zmluvu možno jednostranne ukončiť alebo nie.

2 Vypovedateľnosť verzus nevyhoviteľnosť

Treba podotknúť, že Základná zmluva neobsahuje žiadne explicitné ustanovenie o spôsobe svojho ukončenia. V záverečnej časti zmluvy nachádzame len zmienku, že zmluva sa môže meniť a dopĺňať na základe vzájomnej dohody zmluvných strán, a to písomnou formou (čl. 25).

⁴ BARIAK, L.: Rozhodnuté: Fico cirkevné sviatky zrušiť nemôže. Ochráni ich Vatikánska zmluva. Dostupné z: <http://aktualne.atlas.sk/rozhodnute-fico-cirkevne-sviatky-zrusit-nemoze-ochrani-ich-vatikanska-zmluva/slovensko/spolocnost/> [cit. 1. 9. 2014].

⁵ <http://www.webnoviny.sk/slovensko/clanok/842121-slovensko-by-malo-podla-sulika-zrusit-pat-statnych-sviatkov/> [cit. 1. 9. 2014].

⁶ Napríklad: http://dolezite.sk/old/Pan_premier_Fico_Zruste_zmluvu_s_Vatikanom_alebo_zmente_15.html [cit. 1. 9. 2014].

⁷ <http://vatikanskezmluvy.wordpress.com/2010/08/27/zavacka-zakladna-zmluva-so-svatou-stolicou-a-jej-dosledky/> [cit. 1. 9. 2014].

Do úvahy prichádza uplatnenie Viedenského dohovoru o zmluvnom práve z r. 1969 (ďalej len „Viedenský dohovor“),⁸ ktorého sú Slovenská republika (ako nástupnícky štát Česko-Slovenska) aj Svätá stolica signatármi. Ukončenie medzištátnych zmlúv, ktoré neobsahujú ustanovenia o svojom zániku upravuje Viedenský dohovor v čl. 56 ods. 1: „Zmluvu, ktorá neobsahuje ustanovenie o svojom zániku a ktorá nepredvída, že môže byť vypovedaná alebo že od nej možno odstúpiť, nie je možné vypovedať alebo od nej odstúpiť, ledaže: a) je potvrdené, že bolo úmyslom strán pripustiť možnosť výpovede alebo odstúpenia; alebo b) právo zmluvu vypovedať alebo od nej odstúpiť možno vyvodit' z povahy zmluvy.“ Otázkou teda je, či možno uvažovať o existencii pôvodného úmyslu Slovenskej republiky a Svätej stolice pripustiť možnosť výpovede alebo odstúpenia od Základnej zmluvy, resp. či sa takáto možnosť dá vyvodit' z povahy Základnej zmluvy.

Skôr než sa k tejto otázke (resp. k týmto dvom otázkam) dostaneme, sa však ešte potrebujeme vysporiadať s jednou hypotetickou otázkou. Napriek skutočnosti, že Svätá stolica je signatárom Viedenského dohovoru, sa možno pýtať, či sa dohovor uplatní na ňou uzavreté zmluvy. V zmysle čl. 3 Viedenského dohovoru sa totiž tento nevzťahuje „na medzinárodné dohody dojednané medzi štátmi a inými subjektmi medzinárodného práva.“ A práve Svätá stolica je teóriou medzinárodného práva verejného pokladaná za subjekt medzinárodného práva sui generis, nie za štát.⁹ Podľa jazyka Viedenského dohovoru by teda mala predstavovať „iný subjekt medzinárodného práva“, na zmluvné vzťahy ktorého sa dohovor neuplatní.

Profesor Šturma v komentári k čl. 3 Viedenského dohovoru uvádza, že „působnost úmluvy, omezující se jinak na písemné smlouvy uzavřené mezi státy, (...) nedotýká se v ničem pravoplatnosti smluv jiných (...). Příkladem takových jiných subjektů, které mohou být stranou dohod se státy, jsou (...) Svätý stolec (...) nebo Řád maltézských rytířů.“¹⁰ To je však len otázka právoplatnosti takýchto zmlúv,

⁸ Dohovor č. 15/1988 Zb. Viedenský dohovor o zmluvnom práve.

⁹ Napríklad: BROWNLIE, I. *Principles of international law*. Oxford: Clarendon Press, 1973, s. 67–68; KLUČKA, J. *Medzinárodné právo verejné: Všeobecná a osobitná časť*, Bratislava: Iura Edition, 2011, s. 91–92; VRŠANSKÝ, P., J. VALUCH et. al. *Medzinárodné právo verejné: Všeobecná časť*. Bratislava: Eurokódex, 2012, s. 223–228. K medzinárodnoprávnej subjektivite Svätej stolice pozri napr. tiež: DUDA, J. Postavenie apoštolskej stolice v medzinárodnom práve. In: *Justičná revue*, 2005, roč. 57, č. 8–9, s. 1071–1076.

¹⁰ ŠTURMA, P., Č. ČEPELKA a V. BALAŠ. *Právo medzinárodných smlúv*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 26.

ktorú dikcia Viedenského dohovoru nespochybňuje. Právoplatnosť zmlúv medzi štátmi a inými subjektmi medzinárodného práva výslovne potvrdzuje v čl. 3 písm. a). Otázka, ktorou sa zaoberáme, znie, či sa na zmluvu uzavretú medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou budú vzťahovať ustanovenia Viedenského dohovoru ako takého, najmä ustanovenia o spôsoboch ukončenia zmluvy. V zmysle čl. 3 písm. c) je Viedenský dohovor použiteľný „na vzťahy medzi štátmi, ktoré sú upravené medzinárodnými dohodami, ktorých stranami sú aj iné subjekty medzinárodného práva.“ Podľa prof. Šturmu „zde lze hovořit o částečné aplikovatelnosti Úmluvy na vzťahy států mezi sebou (inter se), která se nedotýká dalších stran smlouvy, jimiž jsou jiné subjekty než státy. To může vést k určité fragmentaci smluvních vzťahů mezi stranami jedné smlouvy (rozdíl mezi státy a jinými subjekty).“¹¹ Dodáva, že „tyto problémy však mohou být vyloučeny, pokud se obsah příslušných ustanovení Vídeňské úmluvy použije jak ve vzťahích mezi státy, tak mezi státy a jinými subjekty mezinárodního práva. Může jít o subsidiární použití těchto pravidel jakožto obvyčejových pravidel, nebo jejich použití na základě delegace.“¹² Do úvahy by teda teoreticky prichádzalo subsidiárne uplatnenie čl. 56 Viedenského dohovoru. Podľa Olivera Dörra, Kirsten Schmalenbachovej a kolektívu však subsidiárne využitie pravidiel Viedenského dohovoru vo vzťahu k zmluvám, v ktorých vystupuje Svätá stolica, nie je potrebné. Na zmluvy, ktoré ako signatár Viedenského dohovoru Svätá stolica s ostatnými signatármi uzatvára, sa totiž dohovor podľa nich vzťahuje priamo. „Aj keď Svätá stolica, na rozdiel od Vatikánu, nie je štátom v zmysle medzinárodného práva, Svätá stolica je zmluvnou stranou Viedenského dohovoru o zmluvnom práve (...). Článok 3 písm. a) a b) (ktorý hovorí o vylúčení uplatnenia Viedenského dohovoru vo vzťahu k neštátnym subjektom; pozn. autora) sa teda netýka zmlúv uzavretých Svätou stolicou,“ uvádzajú.¹³ Vychádzajú z (kvázi)autentického výkladu tvrdiac, že v pôvodnom návrhu čl. 1 Viedenského dohovoru, ktorý pochádza od Komisie pre medzinárodné právo, pojem „zmluva“ nezahŕňa len zmluvy medzi štátmi ale aj medzi štátmi a „inými subjektmi medzinárodného práva“.¹⁴ „V tomto kontexte Komisia pre medzinárodné právo považovala Svätú stolicu za typický 'iný subjekt' v zmysle návrhu

11 ŠTURMA, P., Č. ČEPELKA a V. BALÁŠ. *Právo medzinárodných smluv*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 26.

12 *Ibid.*, s. 26–27.

13 DÖRR, O, K. SCHMALENBACH et al. *Vienna Convention on Law of Treaties: A Commentary*. Heidelberg: Springer, 2012, s. 65.

14 *Ibid.*

čl. 1, 'ktorý uzatvára zmluvy na rovnakom základe ako štáty',¹⁵ uvádzajú. Komisia to výslovne spomína vo svojej správe, na ktorú sa Dörr, Schmalenbachová a kol. tiež odvolávajú.¹⁶

O aplikácii Viedenského dohovoru na zmluvy uzavreté medzi Svätou stolicou a štátmi nepochybuje ani bývalý poradca veľvyslanca Slovenskej republiky vo Vatikáne Marek Šmid, ktorý uvádza, že „v súčasnosti sa pre uzavieranie, vykonávanie i zánik týchto zmlúv aplikujú pravidlá medzinárodného zmluvného práva kodifikované Viedenským dohovorom o zmluvnom práve z roku 1969 (...).“¹⁷

Čiastkový záver sa teda zdá byť zrejмый: na Základnú zmluvu sa Viedenský dohovor vzťahuje. A to buď priamo (bolo by zvláštne, aby Svätá stolica podpísala dohovor, ktorý by sa jej vlastne netýkal) alebo aspoň na základe obyčajového práva (podľa prevládajúceho názoru mal čl. 56 pôvodne povahu právnej obyčaje)¹⁸.

Posúvame sa teda ďalej, ku skúmaniu možnosti výpovede Základnej zmluvy podľa čl. 56 Viedenského dohovoru. Pripomeňme ešte raz dve základné otázky:

- a) Možno hovoriť o pôvodnom úmysle Slovenskej republiky a Svätej stolice pripustiť možnosť výpovede alebo odstúpenia od Základnej zmluvy?
Respektíve
- b) Dá sa možnosť výpovede alebo odstúpenia vyvodiť z povahy Základnej zmluvy ako takej?

Ad a)

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Uvádza sa tu: „The term 'treaty', as used in the draft article covers only international agreements made between two or more States or other subjects of international law'. The phrase 'other subjects of international law' is designed to provide for treaties concluded by: (a) international organizations, (b) the Holy See, which enters into treaties on the same basis as States, and (c) other international entities, such as insurgents, which may in some circumstances enter into treaties“ (Yearbook of the International Law Commission, Vol. II, s. 162. Dostupné z: <http://legal.un.org/ilc/sessions/14/14sess.htm> [cit. 2. 9. 2014]).

¹⁷ ŠMID, M. *Svätá stolica ako osobitný subjekt medzinárodného práva: zmluvné vzťahy so štátmi*. Bratislava: SSPM pri SAV, 2003, s. 7.

¹⁸ Pozri napríklad: VILLIGER, M. E. *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2009, s. 705 a nás!.; DÖRR, O., K. SCHMALENBACH et al. *Vienna Convention on Law of Treaties: A Commentary*. Heidelberg: Springer, 2012, s. 986.

V dostupných prameňoch, ktoré zachytávajú obdobie príprav Základnej zmluvy (napríklad publikácia od P. Olekšáka, ktorá sa venuje najmä novinársnym vyjadreniam na margo návrhov zmluvy a reakciám kompetentných na tieto vyjadrenia)¹⁹ sme nenarazili na veľa zmienok, ktoré by sa týkali otázky ukončenia zmluvy. V parlamentnom archíve sme sa nedostali ani k dôvodovej správe k Základnej zmluve. Je dostupná len predkladacia správa, ktorá problematike výpovede či iného skončenia zmluvy nevenuje žiadnu pozornosť. Odvoláva sa však na publikáciu M. Šmida „Základná zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou: Koncepcia a komentár“, ktorú vydalo Ministerstvo zahraničných vecí SR pred ratifikáciou Základnej zmluvy v r. 2000. Podľa slov predkladacej správy je táto publikácia „*komplexným materiálom vzťahujúcim sa k problematike Základnej zmluvy*.“ Ten istý autor vydal prostredníctvom Konferencie biskupov Slovenska v r. 2001 publikáciu „Základná zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou s komentárom“, ktorá je pravdepodobne doplnenou a aktualizovanou verziou predchádzajúcej publikácie.²⁰ Tu autor uvádza, že podobné zmluvy, ktoré Svätá stolica uzatvorila s ostatnými štátmi, majú spoločných viacero znakov, medzi ktoré patrí aj skutočnosť, že „*všetky zmluvy sa uzavierajú na dobu neurčitú a neobsahujú pravidlo o možnosti jednostranného odstúpenia*.“²¹ Pokiaľ sa toto konštatovanie nachádzalo už v skoršej publikácii, zdá sa otázne, či Slovenská republika pri ratifikácii Základnej zmluvy mohla predpokladať možnosť jednostranného ukončenia zmluvy. V predkladacej správe sa uvádza, že „*publikácia bola (...) doručená v potrebnom počte Národnej rade Slovenskej republiky, aby poskytla dostatok informácií v rámci schvaľovacieho procesu Základnej zmluvy*“ a vyjadrenie presvedčenia niektorého z vtedajších poslancov, že zmluvu je možné vypovedať,

19 OLEKŠÁK, P. *Medzištátna zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou: V ohlasoch médií*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta, 2005, 144 s. ISBN 80-8084-031-8.

20 Zmieňujeme to preto, lebo prvá spomínaná publikácia je dnes už prakticky nezohnateľná, na rozdiel od druhej, ktorá má pridelené ISBN a nachádza sa vo viacerých knižniciach, vďaka čomu sme sa k nej dostali.

21 ŠMID, M. *Základná zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou s komentárom*. Bratislava: Lúč, 2001, s. 50.

sme nezachytili.²² Celkovo je pomerne ťažké nájsť diskusiu o potenciálnej možnosti predčasného ukončenia Základnej zmluvy z tohto obdobia. Len v zápisnici zo 74. schôdze Zahraničného výboru NR SR konanej 29. novembra 2000 (ide o predratifikačné zasadnutie) sa uvádza, že poslankyňa D. Dubovská v rozprave „*žiadala vysvetlenie k niektorým článkom zmluvy, a to konkrétne (...) čl. 25 – možnosť vypovedania zmluvy.*“²³ Následne je tu zaznamenané, že poslanec P. Weis „*spýtal sa, že prečo je Zmluva medzi SR a Sv. Stolicou nevypovedateľná.*“²⁴ Odpoveď sa zo zápisnice nedozvedáme, nachádza sa tu iba zmienka, že „*vzhladom na charakter rozpravy predkladateľ E. Kukan a odborníke z MZV SR Marek Šmid odpovedali na všetky otázky členov výboru.*“²⁵ Ak sa máme k niečomu prikloniť, domnievame sa, že na základe formulácie otázky P. Weisa možno predpokladať, že vo výbore bola Základná zmluva (aspoň pôvodne) považovaná za nevypovedateľnú.

Z vyššie uvedeného samozrejme nemožno urobiť jednoznačný záver, zdá sa však, že existencia presvedčenia ratifikujúcich poslancov o možnosti jednostranne ukončiť Základnú zmluvu je nepravdepodobná. Myslíme si preto, že potenciálna snaha Slovenskej republiky o ukončenie Základnej zmluvy by nesmerovala k odvolaniu sa na čl. 56 ods. 1 písm. a) Viedenského dohovoru.

Ad b)

K tomuto bodu, domnievame sa, niet mnoho čo povedať. Ian McTaggart Sinclair trefne uvádza, že „*predstavu, že povaha zmluvy má umožniť jej jednostranné ukončenie, nie je ľahké uplatniť*“ a poukazuje na príklad Senegalu, ktorý sa ešte v r. 1958 neúspešne pokúšal vypovedať Ženevský dohovor o pobrežných

²² Azda by sme mohli spomenúť nejasnú zmienku v príspevku B. Jamnickej, ktorá uvádza reflexie na námietky proti Základnej zmluve a jednou z odpovedí (nie je zrejme či ide o odpoveď vtedajšieho Ministerstva zahraničných vecí SR) je, že „*zmluvu je možné podľa princípov platných pre medzinárodné zmluvy aj vypovedať alebo meniť. Iniciátorom môže byť aj Slovenská republika*“ (JAMNICKÁ, B. Vatikánska zmluva ako politický problém. In: *Politické vedy*, 2006, č. 2, s. 99).

²³ Zápisnica zo 74. schôdze Zahraničného výboru NR SR, ktorá sa konala dňa 29. novembra 2000 o 12.30 hod. Dostupné z: <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=175173> [cit. 4. 9. 2014].

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

vodách a priľahlom pásme.²⁶ Bolo to síce ešte pred platnosťou Viedenského dohovoru, no nesmieme zabúdať na obyčajový charakter jeho čl. 56. Z toho samozrejme vyplýva, že nejaká možnosť uplatniť toto pravidlo existovať musí. Bude však zrejme veľmi ojedinelá. Pokiaľ ide o Základnú zmluvu, zdá sa, že v jej povahe sa nenachádza nič, čo by naznačovalo prípustnosť jej jednostranného ukončenia. Uplatnenie čl. 56 ods. 1 písm. b) sa preto javí rovnako neisté ako uplatnenie čl. 56 ods. 1 písm. a).

Základná zmluva je teda zrejme naozaj nevyvovedateľná. To napokon doposiaľ uznávali aj jej odporcovia.²⁷ Namieste je otázka, či existuje ešte nejaká iná cesta k jej potenciálnemu jednostrannému ukončeniu.

3 Iné riešenie?

Iným riešením by snáď bola snaha o dožadovanie sa nulity Základnej zmluvy. Podľa čl. 53 Viedenského dohovoru „*každá zmluva, ktorá v čase svojho uzavretia je v rozpore s imperatívnou normou všeobecného medzinárodného práva, je nulitná. Na účely tohto dohovoru je imperatívnou normou všeobecného medzinárodného práva norma prijatá a uznaná medzinárodným spoločenstvom štátov ako celkom za normu, od ktorej nie je dovolené odchyliť sa a ktorá sa môže zmeniť iba novou normou všeobecného medzinárodného práva rovnakej povahy.*“ Ide o tzv. *ius cogens* – pravidlá, ktoré subjekty medzinárodného práva nemôžu porušiť. Z čím z *ius cogens* by však mohla byť Základná zmluva v konflikte? Kritici často poukazujú na jej nevyváženosť, teda na skutočnosť, že Svätej stolici (Katolíckej cirkvi) poskytujúce omnoho viac práv než povinností a naopak, že Slovenskej republike ukladá omnoho viac povinností než práv. Ak by sme v tom chceli vidieť porušenie mezinárodnoprávnej zásady zvrchovanej rovnosti štátov²⁸ (v tomto zmluvnom vzťahu analogicky zásady rovnosti dvoch subjektov medzinárodného práva), museli by sme dokázať uprednostniť túto zásadu

²⁶ SINCLAIR, I. McT.: *The Vienna Convention on the Law of Treaties*, Manchester: Manchester University Press, 1984, s. 187. Zaujímavé je, že čl. 56 bol na plenárnom stretnutí Komisie pre medzinárodné právo schválený 95 hlasmi a proti nebol nik. Šiesti sa však zdržali hlasovania a to z „*obáv, že čl. 56 ods. 1 písm. b) zavádzal prvok neistoty obrozujúci stabilitu medzinárodných zmlúv*“ (DÖRR, O., K. SCHMALENBACH et al. *Vienna Convention on Law of Treaties: A Commentary*, Heidelberg: Springer, 2012, s. 973).

²⁷ Napríklad: <http://slovakia.humanists.net/zavacka.htm> [cit. 4. 9. 2014].

²⁸ Pozri napríklad: MRÁZ, S., F. POREDOŠ a P. VRŠANSKÝ. *Medzinárodné verejné právo*. Bratislava: VO PraF UK, 2005, s. 63.

v pomeriavani voči protistojacej zásade „pacta sunt servanda“²⁹ napriek skutočnosti, že Svätá stolica má podobných zmlúv vo svete uzatvorených viacero. Potenciálny apel na (post)modernú humanitu a vyvýjajúci sa štandard ľudských práv, ktorý by táto zmluva podľa odporcov narušala, by asi narážal na rovnaký problém. Pavol Szabo uvádza, že „*nejednoznačná definovateľnosť a neurčitost' imperatívnej normy a aj v tom ohľade, že tu hovoríme o značne širokom medzinárodnom meradle, je nadpozitívna úprava mnohých práv (z hľadiska multikulturality, minorít, jednotlivcov) takmer utópiou (článok bol jeden z hlavných dôvodov, prečo Francúzsko k dohovoru nepristúpilo). Avšak podaktoré širokospektrálne fundamenty/postuláty osobných slobôd sa v rámci etiky, logiky a medzinárodných ľudsko-právnych dohovorov prelínajú, konotované práve aj v mnohých článkoch a zásadách slovenského ústavného poriadku. Ak by sa práve spomínané postuláty ius cogens pohybovali v disharmónii s článkami vatikánskych zmlúv, predstavovalo by to predpoklad pre ich (čiastočnú) nulitu.*“³⁰ Na položenú otázku si odpovedá, že „*vykročenie touto cestou by podľa dohovoru odvolávajúceho sa aj na Chartu OSN malo v prvom rade viesť k oznámeniu o popieraní platnosti zmluvy, pri spore k spoločnému rokovaniu, zmierovaciemu konaniu alebo arbitráži a následne by strany boli oprávnené predložiť spor na rozhodnutie Medzinárodnému súdnemu dvoru alebo rozhodcom. Spustenie mlynov údajnej nulity vatikánskych zmlúv by pravdepodobne prilákalo a sústredilo obrovskú silu (aj konfrontáciu) argumentačnej obratnosti pozitivistov, naturalistov a cirkevných právnikov, pri strete ľudsko-právnej logiky cirkvi so svetskou. Ktovie však, či by toľko vynaloženej námahy a prostriedkov pre súdenie sa nemíňali s účelnosťou...*“³¹

4 Dôsledky

Aké sú dôsledky možných odpovedí na otázku ukončenia Základnej zmluvy?

1. Nezrušiteľnosť Základnej zmluvy by samozrejme viedla k zachovaniu statusu quo. Ak by Slovenská republika pocíťovala potrebu zmeniť niektoré z jej ustanovení, musela by o zmene rokovať so Svätou stolicou.

²⁹ Ibid.

³⁰ SZABO, P. *Ústava, Vatikán a nerozlučné partnerstvo: Ústavnosť vatikánskych zmlúv, ich (ne)vypovedanie, zánik, zodpovednosť a snka*. Dostupné z: <http://blog.etrend.sk/pavol-szabo/ustava-vatikan-a-nerozlucne-partnerstvo-2.html> [cit. 5. 9. 2014].

³¹ SZABO, P. *Ústava, Vatikán a nerozlučné partnerstvo: Ústavnosť vatikánskych zmlúv, ich (ne)vypovedanie, zánik, zodpovednosť a snka*. Dostupné z: <http://blog.etrend.sk/pavol-szabo/ustava-vatikan-a-nerozlucne-partnerstvo-2.html> [cit. 5. 9. 2014].

2. V prípade existencie možnosti zrušiť Základnú zmluvu a v prípade zrealizovania tejto možnosti by podľa všetkého vystala potreba zrušiť aj Zmluvu medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami č. 250/2002 Z. z. (ďalej len „Zmluva s registrovanými cirkvami“), ktorej obsah je veľmi podobný obsahu Základnej zmluvy. K uzavretiu Zmluvy s registrovanými cirkvami pôvodne viedla požiadavka rovnosti ostatných registrovaných cirkví a náboženských spoločností s Rímskokatolíckou a Gréckokatolíckou cirkvou. Vychádzajúc z rovnakej požiadavky by preto v prípade zrušenia Základnej zmluvy mala byť zrušená aj Zmluva s registrovanými cirkvami. Alternatívne by sa dalo uvažovať o možnosti Rímskokatolíckej a Gréckokatolíckej cirkvi pristúpiť k Zmluve s registrovanými cirkvami.³² Uskutočnenie takéhoto kroku by však zo strany Rímskokatolíckej a Gréckokatolíckej cirkvi bolo zrejme reálne len v prípade, že by k zrušeniu Základnej zmluvy nedošlo jednostranným úkonom Slovenskej republiky. Čo sa týka spôsobu potenciálneho zrušenia Zmluvy s registrovanými cirkvami, tento by sa musel pohybovať v ústavnom rámci (prípomínáme, že sa jedná o zmluvu vnútroštátneho charakteru). K zrušeniu Zmluvy s registrovanými cirkvami by mohlo dôjsť buď na základe dohody, alebo jednostranným aktom. Uplatnenie inštitútu výpovede či odstúpenia od Zmluvy s registrovanými cirkvami by podľa nášho názoru nemuselo byť jednoduché. Zmluva s registrovanými cirkvami totiž obsahuje len ustanovenie o možnosti cirkvi alebo náboženskej spoločnosti odstúpiť od nej, nehovorí nič o takejto možnosti štátu. Nepomôže nám ani zákonná úprava. Zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností v § 4 ods. 5 len stroho konštatuje, že „štát môže s cirkvami a náboženskými spoločnosťami uzatvárať zmluvy o vzájomnej spolupráci.“ Použiteľnosť § 582 Občianskeho

³² Zmluva s registrovanými cirkvami je tejto možnosti otvorená: „Zmluva je otvorená na pristúpenie aj pre ďalšie cirkvi a náboženské spoločnosti registrované v súlade s právnym poriadkom Slovenskej republiky. O ich pristúpení rozhodnú na základe písomnej žiadosti registrované cirkvi a náboženské spoločnosti zúčastnené na tejto zmluve, ktorých štatutármi zástupcovia podpísali túto zmluvu. S pristúpením musia súhlasiť všetky zmluvné strany“ (čl. 25 ods. 5).

zákonníka³³ ako súkromnoprávneho kódexu by prichádzala do úvahy prinajlepšom na základe analógie iuris (vzťah medzi štátom a cirkvou je v tomto prípade verejnoprávny a ani dikcia § 582 by nemusela byť vo vzťahu k danej zmluve bezproblémová). Ústavnosť hypotetickej novely zákona o slobode náboženskej viery, ktorou by došlo k zrušeniu predmetnej zmluvy by bola tiež problematická. Individuálne adresné zrušenie (teda vyhlásenie zákona, že Zmluva s registrovanými cirkvami sa zrušuje) by bolo pravdepodobne neprípustné.³⁴ V prípade zrušenia na všeobecnejšej báze alebo v prípade novely, ktorá by výslovne umožnila výpoveď zmluvy zo strany štátu, by bol rozhodujúcim princíp proporcionality. Radikálne riešenie by napokon predstavovalo vyhlásenie Zmluvy s registrovanými cirkvami za rozpornú s čl. 1 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky v snahe interpretovať tento článok ako prejav štátneho sekularizmu. To však len za predpokladu, že by Slovenská republika predtým v zásade podobným spôsobom hodnotila aj Základnú zmluvu.³⁵

5 Záver

Záverom možno povedať, že otázka ukončiteľnosti Základnej zmluvy ostáva otvorená, hoci treba tiež povedať, že možnosť takéhoto jednostranného kroku zo strany Slovenskej republiky sa javí ako problematická. Zrušenie

³³ „(1) Ak je dojednaná zmluva na dobu neurčitú, ktorej predmetom je záväzok na nepretržitú alebo opakovanú činnosť, alebo záväzok zdržať sa určitej činnosti alebo strpieť určitú činnosť a ak zo zákona alebo zo zmluvy nevyplyva spôsob jej výpovede, možno zmluvu vypovedať v lehotě troch mesiacov ku koncu kalendárneho štvrtroka.

(2) Výpoveď je však neúčinná ohľadne záväzku zdržať sa určitej činnosti, ak z jeho povahy alebo zo zmluvy vyplyva, že záväzok je časovo neobmedzený.“

³⁴ Ústavný súd ČR napríklad už konštatoval porušenie princípu deľby moci v prípade stanovenia verejného záujmu v konkrétnej veci zákonom a poukázal na tézu, že zákonodarcu má normovať všeobecne (PL. ÚS 24/04 a PL. ÚS 24/08).

³⁵ Hoci sám osebe by to nebol dôvod neplatnosti Základnej zmluvy. V zmysle čl. 27 Viedenského dohovoru „Strana sa nemôže dovolávať ustanovení svojho vnútroštátneho práva ako dôvodu pre neplnenie zmluvy. Toto pravidlo nie je na ujmu článku 46.“ Článok 46 uvádza, že „1. Skutočnosť, že pri vyjadrení súhlasu štátu s tým, že bude viazaný zmluvou, došlo k porušeniu niektorého z ustanovení jeho vnútroštátneho práva týkajúceho sa oprávnenia uzavierat' zmluvy, sa štát nemôže dovolávať ako dôvodu pre zrušenie svojho súhlasu, ledaže toto porušenie bolo zjavné a týka sa osobitne dôležitého pravidla jeho vnútroštátneho práva. 2. Porušenie je zjavné, ak je objektívne zrejme ktorémukoľvek štátu postupujúcemu v tejto veci podľa obvyklej praxe a dobromyseľne.“ Argumentáciu rozporom s čl. 1 ods. 1 ústavy však už dnes predostierajú odporcovia Základnej zmluvy (napríklad: http://dolezite.sk/old/Pan_premier_Fico_Zruste_zmluvu_s_Vatikanom_alebo_zmente_15.html [cit. 1. 9. 2014]).

zmluvy by so sebou nieslo aj ďalšie otázky, ako je úprava postavenia registrovaných cirkví a náboženských spoločností či rozvoj ďalších vzťahov medzi týmito inštitúciami (vrátane Rímskokatolíckej a Gréckokatolíckej cirkvi) a štátom. Najlepším riešením je preto hľadať možné cesty vo spoločnom dialógu a na základe dohody. V záujme dobrých vzťahov medzi oboma subjektmi ostáva počítat' s tým, že si je toho vedomá aj Svätá stolica, ktorá z právneho hľadiska momentálne Základnou zmluvou získava viac než Slovenská republika.

Literature

- BROWNLIE, I. *Principles of international law*. 2. vyd. Oxford: Clarendon Press, 1973, 733 s. ISBN 0 19825319 2.
- DÖRR, O, K. SCHMALENBACH et al. *Vienna Convention on Law of Treaties: A Commentary*. Heidelberg: Springer, 2012, 1423 s. ISBN 987-3-642-19290-6.
- DUDA, J. Postavenie apoštolskej stolice v medzinárodnom práve. In: *Justičná revue*, 2005, roč. 57, č. 8-9, s. 1071–1076. ISSN 1335-6461.
- JAMNICKÁ, B.: Vatikánska zmluva ako politický problém, In *Politické vedy*, 2006, č. 2, s. 99, ISSN 1338-5623.
- KLUČKA, J. *Medzinárodné právo verejné: Všeobecná a osobitná časť*. 2. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2011, 725 s. ISBN 978-80-8078-414-0.
- MRÁZ, S., F. POREDOŠ a P. VRŠANSKÝ. *Medzinárodné verejné právo*. Bratislava: VO PraF UK, 2005, 380 s. ISBN 80-7160-202-7.
- OLEKŠÁK, P. *Medzištátna zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou: V oblasoch médií*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta, 2005, 144 s. ISBN 80-8084-031-8.
- SINCLAIR, I. McT. *The Vienna Convention on the Law of Treaties*. Manchester: Manchester University Press, 1984, 270 s. ISBN 0-7190-1480-8.
- ŠMID, M. *Svätá stolica ako osobitný subjekt medzinárodného práva: zmluvné vzťahy so štátmi*. Bratislava: SSPM pri SAV, 2003, 54 s.
- ŠMID, M. *Základná zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou s komentárom*. Bratislava: Lúč, 2001, 140 s. ISBN 80-7114-351-0.

ŠTURMA, P., Č. ČEPELKA a V. BALAŠ. *Právo mezinárodných smluv*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, 404 s. ISBN 978-80-7380-341-4.

VRŠANSKÝ, P., J. VALUCH et. al. *Medzinárodné právo verejné: Všeobecná časť*. Bratislava: Eurokódex, 2012, 416 s. ISBN 978-80-89447-71-8.

VILLIGER, M. E. *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2009, 1058 s. ISBN 978 90 04 168 04 06.

BARIAK, L. *Rozhodnuté: Fico cirkevné sviatky zrušiť nemôže. Ochráni ich Vatikánska zmluva*. Dostupné z: <http://aktualne.atlas.sk/rozhodnute-fico-cirkevne-sviatky-zrusit-nemoze-ochrani-ich-vatikanska-zmluva/slovensko/spolocnost/> [cit. 1. 9. 2014].

SZABO, P. *Ústava, Vatikán a nerozlučné partnerstvo: Ústavnosť vatikánskych zmlúv, ich (ne)vypovedanie, zánik, zodpovednosť a snhko*. Dostupné z: <http://blog.etrend.sk/pavol-szabo/ustava-vatikan-a-nerozlucne-partnerstvo-2.html> [cit. 5. 9. 2014].

Yearbook of the International Law Commission, Vol. II. Dostupné z: <http://legal.un.org/ilc/sessions/14/14sess.htm> [cit. 2. 9. 2014].

Zápisnica zo 74. schôdze Zahraničného výboru NR SR, ktorá sa konala dňa 29. novembra 2000 o 12.30 hod. Dostupné z: <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=175173> [cit. 4. 9. 2014].

http://dolezite.sk/old/Pan_premier_Fico_Zruste_zmluvu_s_Vatikanom_alebo_zmente_15.html [cit. 1. 9. 2014].

<http://slovakia.humanists.net/zavacka.htm> [cit. 4. 9. 2014].

<http://spravy.pravda.sk/ekonomika/clanok/200344-fico-chce-dopad-ozdravovania-zmazat-zrusenim-sviatkov/> [cit. 1. 9. 2014].

<http://vatikanskezmluvy.wordpress.com/2010/08/27/zavacka-zakladna-zmluva-so-svatuou-stolicou-a-jej-dosledky/> [cit. 1. 9. 2014].

<http://www.webnoviny.sk/slovensko/clanok/842121-slovensko-by-malo-podla-sulika-zrusit-pat-statnych-sviatkov/> [cit. 1. 9. 2014].

Kontakt – email

martin.turcan@flaw.uniba.sk

AUTONÓMIA CÍRKVI V RÁMCI VEREJNEJ SPRÁVY A SPRÁVNEHO PRÁVA

Ladislav Hrtánek

Právnická fakulta, Univerzita Komenského
v Bratislave, Slovenská republika

Abstract in original language

Obsahom predloženého článku je problematika autonómie cirkvi, a to jednak v rámci verejnej správy, ako aj v kontexte správneho práva, ktoré je odvetvím verejného práva. V prvej časti sa budeme zaoberať všeobecnou analýzou verejnej správy, pričom budeme zohľadňovať aj interakčné vzťahy k pojmu správa, verejná moc a verejný sektor. Taktiež sa budeme venovať problematike správneho práva. Následne poukážeme na autonómiu cirkvi v platnej právnej úprave a načrtujeme možnosti zmien v oblasti platnej legislatívy.

Keywords in original language

Správa; Verejná správa; Štátna správa; Správne právo; Cirkve; Autonómia; Štát/štátna moc.

Abstract

The object of this contribution is the problematic of the autonomy of ecclesia in the frame of the public administration and in the context of the administrative. The first part contains the abstract analysis of the public administration in the frame of the interactions of the key abstraction – administration, public authority and public sector. The object of this contribution is the problematic of the legislative of the administrative. The next part contains the problematic of the autonomy of ecclesia in the frame of actual legislation and the ability of changes in the sphere of the actual legislation.

Keywords

The Administration; The Public Administration; The Civil Service; The Administrative; The Ecclesia; The Autonomy; The State; The Government.

1 Úvodom

Úvodom tohto článku považujeme za potrebné uviesť jednotlivé ciele, ktoré sa v nasledujúcom texte pokúsime naplniť. V záverečnej časti potom zhrnieme, v čom sú možné prínosy tohto článku a ako sa nám podarilo naplniť tu ustanovené ciele.

Prvým cieľom predloženého článku je poskytnutie rámcovej analýzy právnych pojmov správne právo a verejná správa. Uvedomujeme si pritom, že ideálne definovanie týchto právnych pojmov neexistuje, a preto sa pokúsime uviesť to definovanie pojmu správne právo, ktoré považujeme za najvyhovujúcejšie a ktoré sa podľa nášho názoru najviac približuje akémusi ideálnemu určaniu tohto veľmi komplikovaného odvetvia právneho poriadku Slovenskej republiky.

Rovnako považujeme za potrebné uviesť vymedzenie právneho pojmu „verejná správa“, nakoľko samotná cirkev v rámci naplňovania svojich úloh prichádza do styku s jednotlivými zložkami verejnej správy, a to so štátnou správou,¹ samosprávou, ale aj s verejnoprávnymi korporáciami. Preto by podľa nášho názoru nebolo vhodné, aby bol výklad o právnej oblasti autonómie cirkvi začínaný bez charakteristiky právneho pojmu „verejná správa“. Vzhľadom na to, že v rámci správnej vedy a vedy správneho práva je možné zaznamenať veľký počet viac menej vydatených, či nevydatených pokusov o vymedzenie právneho pojmu verejná správa a aj vzhľadom na určitý vedecký prístup považujeme za potrebné uviesť vlastný náhľad na vymedzenie právneho pojmu „verejná správa“, podotýkame však, že budeme vychádzať z východísk, ktoré sú už etablované v správnej vede, a síce, z organizačného a funkčného náhľadu na verejnú správu.

Vzhľadom na to, že pojmy „správne právo“ a „verejná správa“ sú podstatnými pojmami správnej vedy, tak poukážeme aj na vymedzenia pojmu „správna veda“, bez ktorej nemožno formulovať uspokojujúce modely fungovania verejnej správy a taktiež nemožno určovať prístupy formulujúce odporúčania k tvorbe ideálneho modelu „modernej verejnej správy“.

¹ Napríklad pri procese registrácie cirkvi je to vzťah ku Ministerstvu kultúry Slovenskej republiky.

Tretím, veľmi podstatným cieľom predloženého článku je poskytnutie charakteristiky autonómie cirkvi v kontexte v súčasnosti platného zákona č. 308/1991 Zb., o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon č. 308/1991 Zb.“), ktorý upravuje právne postavenie cirkví v organizačnom a funkčnom aspekte v Slovenskej republike. Samozrejme si uvedomujeme, že nejde o jediný normatívny právny akt, ktorý upravuje právne postavenie cirkví, ale pre potreby tohto článku považujeme za postačujúce, pokiaľ sa budeme zaoberať len týmto právnym predpisom.

Taktiež uvedieme možné návrhy zmien zákona č. 308/1991 Zb., ktoré by podľa nášho názoru mohli prispieť k zvýšeniu autonómie cirkví od verejnej správy, predovšetkým od štátnej správy. Rovnako poukážeme na legislatívne nedostatky tohto zákona, podľa legislatívnych pravidiel vlády Slovenskej republiky.

V konečnom dôsledku sa teda pokúsime o to, a kladieme si to aj za cieľ, aby predložený článok mal syntetizujúci charakter, teda nepriniesol len poznatky všeobecného, teoretického charakteru, ale taktiež poznatky praktického významu, ktoré by mohli byť podnetmi pre legislatívny proces.

2 Všeobecná charakteristika právnych pojmov „správna veda“, „správne právo“ a „verejná správa“

Správne právo je nesporne samostatným odvetvím slovenského právneho poriadku a z pohľadu jeho právneho postavenia v právnom systéme Slovenskej republiky mu je možné „pripísať“ príslušnosť k verejnému právu, kde prevláda kogentná právna úprava a administratívnoprávna regulácia spoločenských vzťahov ako špecifický znak normy správneho práva.

Samozrejme je možné zaznamenať nespočetné množstvo pokusov o vymedzenie právneho pojmu „správne právo“, ktoré predstavujú pokusy autorov o čo najkomplexnejšie vymedzenie tohto samostatného odvetvia práva. Pritom je potrebné konštatovať, že všetky tieto vymedzenia sú súčasťou „správnej vedy“ a „vedy správneho práva“ ako moderných vedných disciplín,

ktoré formulujú perspektívne modely vývoja verejnej správy, pričom zastávame názor, že nemožno vytvárať modely perspektívneho rozvoja verejnej správy, pokiaľ nezohľadňujeme aktuálne vývojové trendy v rámci správnej vedy a vedy správneho práva.

V kontexte uvedených súvislostí považujeme za potrebné pred vymedzením právneho pojmu „správne právo“ a „verejná správa“ poskytnúť aspoň rámcovú analýzu správnej vedy a vedy správneho práva.

V súčasnosti platí, ako už bolo spomenuté, že nemožno formulovať modely optimalizácie verejnej správy za predpokladu, že nezohľadňujeme perspektívne výstupy správnej vedy ako modernej vednej disciplíny. Uznávame, že je možné zaznamenať niekoľko pokusov o vymedzenie správnej vedy, uvedieme len však tie náhľady, ktoré považujeme za najkomplexnejšie.

„Správna veda je vednou disciplínou, ktorá skúma organizáciu a činnosť verejnej správy v jej skutočnej a reálnej podobe.“²

„Správna veda predstavuje vednú disciplínu, ktorá sa zaoberá problematikou zefektívnenia organizačnej štruktúry a funkčného výkonu celej verejnej správy, ako aj princípmi a modelmi jej fungovania. Správnou vedou je v podstate možné rozumieť takú vednú disciplínu, bez ktorej nie je možné skúmať optimálne varianty, modely fungovania štátnej správy, predovšetkým z pohľadu jej racionálneho a efektívneho fungovania.“³

Správna veda teda skúma verejnú správu a zhromažďuje aktuálne informácie v záujme vytvárania určitých modelov vývoja verejnej správy, kde je potrebné zohľadňovať princípy vývoja verejnej správy.

Správne právo je samostatným odvetvím slovenského právneho poriadku, pričom pozostáva z administratívnoprávnych noriem, ktoré sú prevažne kogentnej povahy. Správne právo je predmetom vedy správneho práva. Preto považujeme za potrebné uviesť predmetové zameranie vedy správneho práva.

Z hľadiska všeobecnejších súvislostí treba vedu správneho práva charakterizovať ako:

- a) spoločenskú vedu,

² ŠKULTÉTY, P.: *Verejná správa a správne právo*, Bratislava: VEDA, 2008, s. 65.

³ HRTÁNEK, L.: *Model optimálneho fungovania modernej štátnej správy*, Bratislava: EUROKÓDEX, s. r. o., 2013, s. 54.

- b) vedu, ktorá sledujúc iné vedy sa prejavuje ako veda využívajúca ich podnety,
- c) hraničnú,
- d) abstraktnú,
- e) informovanú,
- f) exaktnejšiu,
- g) prognostickú.⁴

Vzhľadom na to, že cirkev vykonáva dôležité úlohy aj v rámci verejnej správy a je s ňou v organizačnej aj funkčnej interakcii, považujeme za potrebné uviesť vymedzenie právneho pojmu „verejná správa“, ktorý je rámcovým pojmom.

„Verejná správa vo svojej podstate predstavuje správu verejných záležitostí, ktorá sa realizuje ako prejav výkonnej moci v štáte. Pre túto výkonnú moc je charakteristické, že ide predovšetkým o verejnú moc, ktorou nedisponuje len štát, ale aj ďalšie neštátne subjekty, vykonávajúce správu verejných záležitostí.“⁵

Pod ďalšími neštátnymi subjektmi, ktoré vykonávajú správu verejných záležitostí, je potrebné rozumieť napríklad územnú a záujmovú samosprávu, ktoré taktiež ako zložky verejnej moci vykonávajú verejnú správu.

Veľmi podstatným aspektom je napríklad ponímanie verejnej správy v kontexte jej súvislostí s právnym poriadkom štátu. *„Verejná správa ako oblasť spoločenskej reality predstavuje v demokratickom štáte významnú organizátorskú silu, zabezpečujúcu plnenie stanovených sociálno-ekonomických úloh spoločnosti, ktoré sú konkretizované v právnom poriadku štátu (ústava, ústavné zákony, zákony, nariadenia, vyhlášky).“⁶*

Pokiaľ chceme komplexne vnímať pojem „verejná správa“ je nevyhnutné, aby sa zohľadnili špecifiká jednotlivých rozhodovacích procesov, ktoré v nej prebiehajú.

⁴ GAŠPAR, M. *Správne právo – teória a prax*. Pezinok: Agentúra Fischer & TypoSet, 1998, s. 9.

⁵ ŠKULTÉTY, P. et al. *Správne právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť*. Bratislava: VO PF UK, 2000, s. 11.

⁶ KÚTIK, J. *Organizácia a krízový manažment verejnej správy*. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka, 2006.

„Rozhodovacie procesy vo verejnej správe môžeme vo všeobecnej rovine charakterizovať ako nenáhodný výber určitých postupov alebo činností z viacerých možných alternatív v podmienkach verejnej správy.“⁷

V kontexte uvedených snáh o vymedzenie pojmu „verejná správa“ považujeme za potrebné uviesť vlastné náhľady na vymedzenie tohto komplikovaného pojmu, pričom budeme vychádzať z už zaužívaných východísk správnej vedy, a to na základe funkčného a organizačného náhľadu na verejnú správu.

Tento pokus o vymedzenie verejnej správy na funkčnom princípe charakterizuje verejnú správu ako komplikovaný systém vnútorne diferencovaných homogénnych činností – „Verejná správa je špecifická činnosť spravovacieho charakteru, ktorá je reglementovaná právnym poriadkom štátu, pričom charakter tejto činnosti sa odvíja od podstaty osobitných foriem správy a druhu konkrétneho štrukturálneho elementu verejnej správy, ktorý, či už vo forme originálnych, či delegovaných kompetencií, túto činnosť vykonáva.“

Tento pokus o vymedzenie charakterizuje verejnú správu ako vnútorne organizovaný systém – „Verejná správa je činnosť organizovaná vďaka organizačnému usporiadaniu výkonu koncepčných úloh spravovacieho charakteru, ktoré je determinované organizačnými súčasťami verejnej správy- vládou, ústrednou a miestnou štátnou správou, samosprávou a verejnoprávnymi korporáciami. Platí pritom, že špecifická vnútorná organizačná štruktúra uvedených parciálnych, organizačných súčastí verejnej správy je spôsobilá ovplyvniť konkrétne vonkajšie prejavy – formy činnosti naplňovania konkrétnych zákonných právomocí.“

Syntetický prístup k verejnej správe vyzdvihuje verejnú správu ako funkčný, štruktúrovaný organizačný celok, v rámci ktorého sa vykonávajú aktivity ustanovené právnym poriadkom štátu.

3 Analýza zákona č. 308/1991 Zb. a návrhy možných zmien

Predmetný zákon č. 308/1991 Zb. predstavuje rámcovú právnu úpravu právneho postavenia jednotlivých cirkví v Slovenskej republike. Rovnako je možné konštatovať, že ide o konkretizáciu Ústavy Slovenskej republiky, ktorá zakotvuje slobodu náboženského vyznania, slobodu náboženského prejavu a taktiež vytvára podmienky pre právnu autonómiu cirkví

⁷ VRABKO, M. et al. *Správne právo. Procesná časť*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PF UK, 2001, s. 15.

a náboženských spoločností, ktoré si sami zriadujú svoje orgány. Ústava Slovenskej republiky umožňuje obmedziť rozsah výkonu týchto práv cirkví a náboženských spoločností, ale len na základe kritérií, akými sú ochrana verejného poriadku, zdravia, mravnosti, práv a slobôd iných, ide teda o ústavnoprávne splnomocnenie na vydanie zákona. Legislatívne pravidlá Slovenskej republiky (ďalej len „legislatívne pravidlá“) neustanovujú podmienku, aby na vydanie každého zákona bolo ustanovené splnomocňovacie ustanovenie v Ústave Slovenskej republiky.

V § 1 zákona č. 308/1991 Zb. je možné zaznamenať všeobecné, deklaratórne ustanovenia, pričom normatívny text len kopíruje text Ústavy Slovenskej republiky, teda nemôže ísť o konkretizáciu. Problematickým sa pritom javí ustanovenie § 3 zákona, podľa ktorého o náboženskej výchove detí do 15 roku veku rozhodujú zákonní zástupcovia. Toto ustanovenie § 3 zákona totiž môže byť v rozpore s ustanovením § 1 zákona, kde sa používa slovo „každý“, teda aj maloletí do 15 roku veku majú obmedzenú spôsobilosť na právne úkony, teda mala by im byť daná možnosť slobodne sa rozhodnúť o svojej viere a náboženskom presvedčení a vôbec o tom, či chcú podstúpiť náboženskú výchovu v rámci vzdelávania. Uvedené platí predovšetkým preto, že aj maloletí majú obmedzenú spôsobilosť na právne úkony.

„Maloletí majú len obmedzenú spôsobilosť na právne úkony, ktorú sú svojou povahou primerané rozumovej a vôľovej vyspelosti zodpovedajúcej ich veku.“⁸

Uvedené ustanovenie § 3 zákona č. 308/1991 Zb. preto nemôže byť v súlade s konceptom spôsobilosti na právne úkony, ktorý konštituuje platný občianskoprávny kódex v Slovenskej republike.

Pokiaľ však máme uznať opodstatnenosť ustanovenia § 3 zákona č. 308/1991 Zb., tak potom je potrebné prehodnotiť formuláciu v § 1, ktorý používa slovo „každý“ a preto navrhujeme, aby sa normatívny text § 1 začínal formuláciou: „Každý, s výnimkou osôb podľa § 3“, pričom tým by došlo k súladnosti textu s legislatívnymi pravidlami.

Pre právnu autonómiu cirkví je podstatné, aby zákon presne ustanovil esenciálne prvky každej cirkvi ako právnickej osoby. Teória a veda občianskeho práva totiž ustanovujú špecifické znaky právnickej osoby.

⁸ LAZAR, J. et al. *Občianske právo. I. diel*, Bratislava: MANZ a VO PF UK, 1993.

„V najvyššobecnejšom význame sa stretávame s definíciou, ktorá vymedzuje právnickú osobu ako organizáciu osôb alebo majetku, ktorá sa vytvára za určitým účelom a ktorej objektívne právo priznáva právnu subjektivitu.“⁹

Platný zákon č. 308/1991 Zb. síce ustanovuje právnu subjektivitu cirkví, ktoré sú právnickými osobami, ale vôbec neustanovuje organizáciu cirkví, túto otázku ponecháva na vnútorné predpisy cirkví, pričom podotýkame, že uvedená problematika by aj podľa legislatívnych pravidiel vlády mala byť ustanovená výlučne v zákone, nakoľko stanovy alebo štatúty cirkví ukladajú úlohy fyzickým osobám, teda samotný zákon mal upraviť organizáciu cirkví, predovšetkým: orgány cirkví, vnútorné vzťahy orgánov, rozhodovacie oprávnenia a v neposlednom rade majetkové hospodárenie cirkví.

Uvedený právny stav, kedy zákon č. 308/1991 Zb. sám nerieši problematiku organizácie cirkví a náboženských spoločností značne znižuje právnu autonómiu cirkví, vedie k disharmónii, nakoľko každá cirkev si vytvorí svoj vlastný mechanizmus fungovania, a čo je najhoršie, je nielen v rozpore s legislatívnymi pravidlami, ale predovšetkým s ústavou Slovenskej republiky, ktorá výslovne konštatuje, že: Povinnosti možno ukladať

- a) zákonom alebo na základe zákona, v jeho medziach a pri zachovaní základných práv a slobôd,
- b) medzinárodnou zmluvou podľa čl. 7 ods. 4, ktorá priamo zakladá práva a povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb, alebo
- c) aproximačným nariadením vlády Slovenskej republiky.

V kontexte uvedeného odporúčame Ministerstvu kultúry Slovenskej republiky aby do normatívneho textu zákona č. 308/1991 Zb. doplnilo ustanovenia o organizácii cirkví, tým by sa nesporne zvýšila autonómia cirkví a aj zjednodušilo posúdenie stavu, či žiadateľ spĺňa predpoklady pre to, aby mohol fungovať ako cirkevná inštitúcia.

Normatívne mu textu zákona je taktiež potrebné vytknúť niekoľko legislatívnych nedostatkov, ktoré spôsobujú rozpor s legislatívnymi pravidlami. Tak napríklad zákon č. 308/1991 Zb. ustanovuje možnosť uzatvorenia zmlúv o spolupráci, ktoré uzatvára štát s cirkvami. Pritom zastávame názor,

⁹ LAZAR, J. et al. *Občianske právo. I. diel*, Bratislava: MANZ a VO PF UK, 1993, s. 96.

že náležitosti týchto zmlúv môže obsahovať výlučne zákon, čo vyplýva aj z legislatívnych pravidiel vlády.¹⁰

Ustanovenie § 5 ods. 1 písmeno c) zákona č. 308/1991 Zb. je potrebné dopracovať z vecného a právneho hľadiska. Totiž normatívny text musí presne ustanovovať, za splnenia akých kritérií môže veriaci náboženstvo vyučovať, nepostačuje pritom všeobecný odkaz na normatívnu právnu úpravu ustanovenú v Slovenskej republike, ale priamo táto právna úprava by mala obsahovať špecifiká vyučovania náboženstva veriacimi. Tým, že sa táto problematika ponecháva na vnútorné predpisy cirkví, muselo dôjsť k disharmónii v tejto oblasti. Preto odporúčame doplniť proces vzdelávania náboženstva veriacimi do špeciálnej právnej úpravy v podobe zákona č. 308/1991 Zb. a neodvolávať sa len na generálnu právnu úpravu.

Principiálnou otázkou pre autonómiu cirkví a náboženských spoločností je problematika vzťahov štátu a cirkví, pričom podotýkame, že uvedená problematika sa nedá vyriešiť len ustanovením nezávislosti cirkvi od štátu. Uvedená otázka sa týka prepojenosti štátu a cirkvi, prípadne možnej odluky štátu od cirkvi a samozrejme potom majetkového vyrovnania. Taktiež zastávame názor, že táto problematika si vyžaduje odbornú diskusiu a taktiež celospoločenskú debatu, pretože modelov vzťahu štátu a cirkví je len v Európe niekoľko. Samozrejme, nedávame si ambíciu riešiť tento zložitý problém na tomto mieste, len vyjadríme názor, že cirkev by mala byť prepojená so štátom, ale tento vzťah musí presne ustanovovať právny poriadok štátu.

V § 7 zákona č. 308/1991 Zb. je použité nenormatívne slovné spojenie „spôsobilosť na výkon duchovenskej činnosti“. V tomto prípade ide o špeciickú spôsobilosť, ktorá si však vyžaduje následnú konkretizáciu. Uvedená konkretizácia však mala byť predmetom tohoto zákona, predovšetkým je potrebné uviesť, aké predpoklady musí spĺňať duchovný cirkvi alebo náboženskej spoločnosti, teda aké musí mať predpoklady vzdelania, odbornosti, praxe, totiž, zákon prenecháva túto problematiku na vnútorný predpis,

¹⁰ Konkrétne táto požiadavka vyplýva z ustanovenia čl. 6 ods. 1 Legislatívnych pravidiel vlády Slovenskej republiky, ktorý konštatuje, že: „Zákon má upravovať v príslušnej oblasti všetky základné spoločenské vzťahy. Musí byť zrozumiteľný, prehľadne usporiadaný a stručný v tom zmysle, že má obsahovať len ustanovenia s normatívnym obsahom.“

uváženie konkrétnej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti, čo v praktickej rovine spôsobuje značné problémy, nakoľko sa rôznia predpoklady pre výkon duchovenských aktivít. Uvedené nenormatívne spojenie pritom spôsobuje nejasnosti aj pri výklade zákona a nenormatívnosť je aj v rozpore s legislatívnymi pravidlami.¹¹

V súvislosti s ustanovovaním duchovných do funkcií je potrebné uvedenú problematiku v zákone č. 308/1991 Zb. dopracovať z vecného a právneho hľadiska. Ide o ustanovenie procesu výberových konaní do týchto funkcií, kde je potrebné komplexne vypracovať proces podávania podnetov do výberového konania, následne kritériá pre výber duchovného a v neposlednom rade ustanoviť možnosť neúspešného uchádzača dovolať sa nápravy v rámci odvolacieho konania. V rámci tohto výberového konania pritom musia byť ustanovené aj špecifické dôkazné prostriedky, ktorými sa preukazujú tvrdenia v rámci výberového konania.

Rovnako podotýkame, že procesu obsadzovania pracovných miest sa nevenuje ani pracovnoprávny kódex, preto je nevyhnutné upraviť túto problematiku v intenciách tu uvedených v zákone č. 308/1991 Zb.

V prípade procesu registrácie cirkví a náboženských spoločností vítame fakt, že sa na tento proces vzťahuje všeobecný predpis upravujúci správne konanie, ktorým je správny poriadok. Ale aj napriek tomuto faktu je možné zaznamenať určité nedostatky zákona č. 308/1991 Zb., napríklad kritériá pre rozhodovanie o tom, či Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky zaregistruje alebo nezaregistruje cirkev sú vágne a všeobecné – či navrhovaná cirkev nebude v rozpore so zákonom a ostatnými zákonmi, ochranou bezpečnosti občanov a verejného poriadku, zdravia a mravnosti, zásadami ľudskosti a znášanlivosti, alebo či nie sú ohrozené práva iných právnických osôb a občanov, a mali by byť jednoznačne ustanovené.

Predmetný zákon č. 308/1991 Zb. vo svojom § 17 ustanovuje možnosť podať návrh na preskúmanie rozhodnutia súdnemu orgánu. V tomto prípade nemožno použiť správny poriadok, nakoľko ide o špecifické súdne konanie. Preto zastávame názor, že v tomto zákone by malo byť aspoň rámcovou formou ustanovené, akým spôsobom má prebiehať toho preskúmavacie

¹¹ Konkrétne ide o ustanovenie čl. 6 ods. 1 Legislatívnych pravidiel vlády Slovenskej republiky, ktoré požaduje normatívny obsah textu zákona v záujme jasnosti jeho aplikácie.

konanie, ale najvýhodnejšie by bolo, keby toto súdne konanie špecifického charakteru bolo systematicky upravené v zákone č. 99/1963 Zb., občiansky súdny poriadok.

Všeobecná pripomienka k zákonu č. 308/1991 Zb. je taká, že je v ňom potrebné dopracovať z vecného a právneho hľadiska problematiku právneho postavenia cirkvi. Právne postavenie cirkvi je v úzkom prepojení s aspektom právnej autonómie cirkvi od štátu, nakoľko čím je právne postavenie cirkvi nejasné, tak tým dochádza k nezrovnalostiam pri posudzovaní nezávislosti cirkvi od štátu, a to nielen v kontexte právnom, ale napríklad aj v kontexte majetkovoprávnom.

Problematika autonómie cirkvi by mala byť v zákone č. 308/1991 Zb. dopracovaná v tomto aspekte:

- a) problematika organizácie cirkvi a náboženských spoločností. Organizačný aspekt v sebe zahŕňa jednak úroveň funkčnú a jednak štrukturálnu. Organizácia procesov, ktoré prebiehajú v rámci cirkvi nenašla svoje uplatnenie v platnej dikcii normatívneho textu. Pričom je potrebné podotknúť, že procesy, ktoré prebiehajú v rámci cirkvi sú upravené vnútornými predpismi cirkvi, čo spôsobuje značnú disharmóniu vo fungovaní cirkvi a výkone ich práv a oprávnených záujmov v praxi. Štruktúra a organizácia cirkvi je taktiež normatívne neupravená. Štatúty a vnútorné poriadky cirkvi upravujú túto problematiku, pričom je možné vyvodit' záver, že od vhodnej organizačnej štruktúry cirkvi je možné odvodiť aj efektívnosť procesov, ktoré v rámci nej prebiehajú.
- b) problematika právneho postavenia duchovných, a to v komplexnom rozsahu a so špecifikami pre jednotlivé ich skupiny. Uvedená problematika pozostáva z aspektu transparentnosti výberových konaní na funkčné miesta duchovných, ako aj z aspektu zafinovania ich práv, oprávnených záujmov a právnych povinností, čo je náročná úloha, a to aj v záujme zachovania možnosti zabezpečiť preskúmanie rozhodnutia z výberového konania, pokiaľ je uchádzač nespokojný s jeho výsledkom. V slovenskej legislatíve nie je táto problematika upravená ani pracovnoprávne, pracovný kódex neustanovuje špecifiká výkonu práce tejto skupiny. V tejto oblasti by mala byť zahrnutá aj problematika vzdelávania duchovných, ktorí by mali mať záujem

na svojom vedomostnom raste. Nakoľko ide o špecifickú právnu úpravu, nemala by byť predmetom všeobecných administratívno-právnych úprav.

- c) problematika nezávislosti štátu a cirkvi. Uvedomujeme si pritom, že ide o značne komplikovanú oblasť, ktorá, ako bolo uvedené, si vyžaduje celospoločenskú diskusiu a odborný prístup. Taktiež je možné v Európe zaznamenať rôzne modely financovania cirkvi a nájst' ten najvyhovujúcejší je veľmi náročné. Samozrejme, zákon č. 308/1991 Zb. nemôže obsiahnuť celú túto problematiku, mal by však aspoň rámcovou formou naznačiť' jednak právny vzťah štátu a cirkvi a jednak aspekt financovania cirkvi štátom. Pokiaľ sa má uplatniť model odluky cirkvi od štátu, tak je potrebné zaviesť aj mechanizmus vzájomného majetkového vysporiadania.
- d) postavenie cirkvi voči ostatným štruktúrnym zložkám verejnej správy. Cirkev vykonáva určité úlohy aj v rámci systému verejnej správy. Podstatným je napríklad vzťah cirkvi k štátnej moci, predovšetkým k štátnej správe, ktorý sa v zákone č. 308/1991 Zb. prejavuje len v kontexte registračnej povinnosti cirkvi, kde je rozhodujúcim subjektom Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky. Ostáva však nevyužitý priestor pre určenie interakčných vzťahov ku samospráve, predovšetkým k územnej a záujmovej, veď cirkvi pôsobia na určitom území a majú svoje záujmy, ktoré sa môžu prelínať so záujmami záujmovej samosprávy.
- e) postavenie cirkvi v spoločnosti, hlavne rôzne možnosti spolupráce s rôznymi občianskymi združeniami, spolkami a spoločenstvami. Podstatným je napríklad vzťah k nadáciám, nakoľko cirkev podľa nášho názoru plní podstatné úlohy pri pomoci slabým ľuďom, prípadne vo vzťahu k obetiam zločinov, rovnako je nedoriešené právne postavenie cirkvi ako vzdelávacej inštitúcie.

4 Záver

V rámci záveru predloženého článku dovoľte uviesť aspoň rámcovou formou jeho možné prínosy, ktoré podľa nášho názoru môžu napomôcť k riešeniu problémov v súvislosti s právnym postavením cirkvi.

Cirkev je súčasťou verejnej správy a vykonáva aj úlohy v rámci správneho práva. Preto bol v prvej časti predloženého článku poskytnutý priestor pre

analýzu najprv správnej vedy, ktorá ovplyvňuje náhľady na celú verejnú správu a teda aj na cirkev, ktorá aktivity v rámci nej vyvíja. Samozrejme v správnej vede je možné zaznamenať veľký počet pokusov o určenie pojmu verejná správa, v článku je uvedený náhľad podľa funkčného a organizačného kritéria, ktoré sú síce poznané správnou vedou, uvedený náhľad je však našim ponímaním na verejnú správu ako celok.

Právne postavenie cirkvi je v Slovenskej republike upravené v zákone č. 308/1991 Zb., avšak je potrebné konštatovať, že v nedostatočnej miere. Preto bolo poukázané na jednotlivé problémové okruhy a legislatívne nedostatky, ktoré, podľa nášho názoru, je potrebné v dohľadnej dobe systematicky riešiť a sú preto určitými odporúčaniami pre legislatívny proces.

V predložennom článku boli prezentované návrhy na zmeny v legislatívnom procese, ktoré sa týkali:

- a) problematiky organizácie cirkví a náboženských spoločností,
- b) problematiky právneho postavenia duchovných,
- c) problematiky nezávislosti štátu od cirkvi,
- d) postavenie cirkvi voči ostatným zložkám verejnej správy,
- e) postavenie cirkvi voči spoločnosti, hlavne aktivity voči tretiemu sektoru.

Uvedené problémové okruhy sú určitými námetmi a návrhmi pre Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky ako gestorského tvorcu zákona č. 308/1991 Zb., preto dúfame, že nami uvedené návrhy budú vypočítané a premenia sa do možných legislatívnych zmien, pričom ale je nevyhnutné, aby o tejto problematike prebehla určitá spoločenská, odborná diskusia, ktorá je nevyhnutná v záujme dosiahnutia konsenzu v tejto oblasti.

Preto úplným záverom považujeme za potrebné vyjadriť presvedčenie, že predložený článok má nielen teoretický, ale aj pragmatický a praktický význam a vďaka tomu prispeje k rozvoju cirkvi a jej významu.

Literature

GAŠPAR, M. *Správne právo-teória a prax*. Pezinok: Agentúra Fischer & TypoSet, 1998, 469 s. ISBN 80-967911-0-9.

- HRTÁNEK, L. *Model optimálneho fungovania modernej štátnej správy*. Bratislava: Paneurópska vysoká škola a EUROKÓDEX, s. r. o., 2013, 200 s. ISBN 978-80-89447-78-7.
- KÚTIK, J. *Organizácia a krízový manažment verejnej správy*. Trenčín: Trenčianska univerzita Alexandra Dubčeka v Trenčíne, Fakulta sociálno-ekonomických vzťahov, Trenčín, 2006, 192 s. ISBN 80-8075-142-0.
- LAZAR, J. et al. *Občianske právo. I. diel*. Bratislava: MANZ a VO PF UK, 1993, 322 s.
- ŠKULTÉTY, P. *Verejná správa a správne právo*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2008, 204 s. ISBN 978-80-224-1023-6.
- ŠKULTÉTY, P. et al. *Správne právo hmotné. Všeobecná a osobitná časť*. Bratislava: VO PF UK, 2000, 316 s. ISBN 80-7160-132-2.
- VRABKO, M. et al. *Správne právo. Procesná časť*. Bratislava: VO PF UK, 2001, 164 s. ISBN 80-7160-148-9.

Ostatné použité zdroje

Legislatívne pravidlá vlády Slovenskej republiky schválené uznesení vlády Slovenskej republiky č. 680, zo 6. decembra 2012.

Normatívne právne akty právneho poriadku Slovenskej republiky.

Ústava Slovenskej republiky.

Zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností v znení neskorších predpisov.

Contact – email

l.hrtanek@gmail.com

LISTOPAD 1989 A POSTAVENÍ DUCHOVNÍCH

Michal Lamparter

Abstract in original language

Sametová revoluce způsobila podstatné změny v právu, to se týkalo také konfesního práva. Velké transformace zahrnovaly kvalitu i kvantitu práva. To se týkalo také práva veřejného i soukromého. Postavení duchovních se také velmi změnilo. Byla zrušena doktrína státního ateismu. Byli zrovnoprávněni lidé různých světových názorů. To vyvolalo potřebu nové akademické diskuse o lidských a občanských právech, včetně náboženské svobody. Tato diskuse obsahovala tradiční i moderní východiska. To přispělo k nové pluralitě v náboženství i v právu. Výše popsané změny nebyly ještě ukončeny. Jedná se tedy o živý proces. Jeho konec je tedy také možno učinit předmětem akademické debaty.

Keywords in original language

Sametová revoluce; duchovní.

Abstract

The Velvet Revolution caused important changes in law, including confession law. Far reaching changes concerned quality and quantity of law. The same applies to public and private law. The role of clergy underwent a dramatic change to. The doctrine of state atheism was canceled. People of different worldview were made a new academic discussion of human and civil rights, including freedom of religion. This discussion included both traditional and modern viewpoints. This contributed to new plurality in religion and law. The Above described changes have not yet been finalized. It is an ongoing process. It is possible to make the ending of this process a topic of academic discussion.

Keywords

Velvet Revolution; Priests.

1 Postavení duchovních v předlistopadovém Československu

Postavení duchovních v předlistopadovém Československu bylo právně upraveno rigidně a politicky pod doktrínou státního ateismu. Právně rigidní

postavení vyplývalo ze státoprávní doktríny, která sledovala náboženství jako historicky překonaný jev. Náboženství se v mnoha případech jevílo jako historický přežitek předcházejících otrokářských, feudálních a kapitalistických historických dob. Ve spojení s politikou vyspělých západních zemí se pak náboženství jevílo jako součást třídního boje kapitalismu proti socialismu. Tato optika byla prezentována jako jediná správná a ideologové vládní státostrany ji prezentovali jako jedinou možnou. Pluralitní pojetí oficiálně neexistovalo.

2 Postavení duchovních a politická participace

Postavení duchovních mělo více dimenzí a v praxi bylo posuzováno podle vztahu ke státostraně KSČ. Kněží, kteří byli komunisty, byli výjimkou ve svém stavu, ale kolem roku 1948 existovali. Nejznámějším z nich byl Bohuš Černocký, který pomohl komunistům v kampani ve volbách v roce 1946. Silné postavení laiků v církvích a náboženských společnostech pak garantovalo poměrně silné postavení nekomunistických stran v Československu. Podle některých autorů pak laici katoličtí byli zvláště silně zastoupeni v Československé straně lidové, laici Československé církve v Československé straně národněsocialistické a laici Českobratrské církve evangelické v Československé straně sociálnědemokratické. Postavení duchovních bylo v únorových dnech roku 1948 dáno podle předpisů z období Rakouska-Uherska a první republiky.

3 Postavení duchovních a předpisy let 1948–1989

Předpisy období let 1948–1989 orientovaly postavení duchovních jako převodních pák světonázorové politiky KSČ. Církvě však nejpozději od druhé poloviny padesátých let začaly zhodnocovat potenciál světonázorové odlišnosti. Zatímco v liberálním režimu církve a náboženské společnosti (dále jen CNS) kladly důraz na komunitární charakter svého působení, vědomí světonázorové odlišnosti rostlo s přibývajícími lety režimu KSČ a tvořilo protipól působení KSČ, které směřovalo k marginalizaci působení CNS.

4 Relativita v náboženské participaci

V literatuře se někdy klade otázka, jak se ve společnosti a v zemi se silnou náboženskou kulturou komunisté chopili v únoru 1948 moci a svoji

výlučnou moc ztratili v listopadu 1989, kdy, jak dokládá sčítání v roce 1991, byla pozice CNS ve společnosti slabší. Takové výzkumy jakkoliv politologicky a kulturologicky zajímavé, musí vždy vedle celkové společenské situace zhodnotit i individuální orientaci jednotlivců na různých stupních společenského žebříčku a politického postavení.

5 Duchovní aspekt právní a politické kultury

V individuálních orientacích se právě projevuje vysoká míra plurality mezi jednotlivými CNS a jinými světonázorovými subjekty, a také uvnitř jednotlivých CNS a světonázorových subjektů. Je zde též pluralita názorů na „úspěch“ světonázorové politiky KSČ v letech 1948–1989. Existuje názor, že se KSČ podařilo vychovat národy Československa k bezvěrectví, stejně jako názor, že 40 let je krátká doba a KSČ tedy nemohla být během ní v uskutečňování bezvěrectví úspěšná. Tyto názory se musí podle názoru autora moderovat a proměnit je tak v názory reformní. Reformně sděleno výlučná vláda KSČ bezvěrectví spíše posílila, jak dokládají statistické údaje před a po období let 1948 až 1989. Opačný názor dokládá růst uvědomělosti věřících, zčásti i mimoděčný, který se zhodnotil v listopadových událostech roku 1989 a propůjčil jim i následujícím letem teistický ráz. Tento ráz existuje nejen uvnitř, ale i vně jednotlivých konfesí. V budoucí perspektivě pak může sehrát roli oživující entity jednotlivých institucí, vděčících za svou existenci lidskoprávní dimenzi. Náboženský kořen byl spíše v minulosti potlačován, jeho perspektiva však není vůbec marná už vzhledem k charakteru soudobé evropské kultury a její integrace.

6 Teistický aspekt kultury

Teistický charakter střeoevropské kultury má v České republice svobodný prostor nejen díky ústavní garanci náboženské svobody, ale i díky specifickému charakteru české náboženské kultury a subkultury. Sekularizace politického a právního myšlení potom definovala českou náboženskou kulturu především v části kořenů kultury jako celku a subkulturu jako její více či méně uvědomělou složku (participace na náboženských obřadech a podobně). Náboženský subsystém se tak jeví jako relativně nezávislý, navíc s přesahy do právního a politického subsystému.

7 Změny v postavení duchovních

Postavení duchovních se během posledních dvou staletí změnilo kvantitativně, kvalitativní změny jsou však menší. Hlavním cílem církvi a náboženských společností bylo vedle udržení kulturního působení také ponechat si význam ve školství tak, jak jsme to mohli studovat na příkladu největší domácí Církve římskokatolické v pojetí arcibiskupů Kordače, Berana a Tomáška. Navíc po získání nezávislosti Československa se mohly duchovně-společenské subjekty vrátit k národním tradicím. Duchovní prvek pak se mohl stát oživením v kultuře i školství.

8 Víra a ateismus

Nová moderní situace dala vyniknout novému světonázorovému stylu modernímu ateismu. Ateismus nebyl v minulosti ničím novým, ale skrýval se jako názorový oponent vládnoucímu teismu. V nové době se však ateismus propracoval k pojmu nadčlověka (fašismus, nacismus) a nadtřídy (socialismus, komunismus). Konstrukce politických systému chápaných jako překonání svobody a demokracie postavila náboženství do zcela jiného světla. Idealistický světový názor duchovních zůstal mimo jiné osvobozen od hrátek s mocí a stal se objektem mocenského působení. Duchovní se staly představiteli náboženských společností, chápaných jako partikulární oproti celému společenskému, politickému a právnímu systému. Představitelé náboženství stáli pojednou před zjevem totalitních ideologií. Nárok na jednotlivce uplatňovaly totalitní ideologie totalitně, a to nutilo představitele náboženství do partikulárních postojů.

9 Partikularismus náboženských subkultur

Nábožensko-sociální partikularismus, který byl na Západě předznačen reformací, nabyl v období vládních totalitních ideologií zvláštního postavení. Bránil se většímu proniknutí totalitních ideologií do čistě materialistických pozic. Idea Boha se stala nežádoucí proti nadčlověku a nadstraně.

10 Represe totalitních režimů

Postavení duchovních se stalo podobné mučednickému postoji. Důsledné pojetí náboženských povinností totiž připravilo cestu k trestu od vládnoucího totalitního režimu. Trestající režim spojoval represí s novou nadčlověčí nebo nadstranickou nadějí.

11 Proměna duchovní participace

Po listopadu 1989 se postavení duchovních proměnilo. Jan Pavel II. v listu Stý rok připomněl negativní vztah Katolické církve k systému materialistických ekonomických a politických hodnot. Také ostatní církve připomínaly své demokratické tradice, stejně jako náboženské společnosti.

12 Otevření veřejného prostoru v pluralitním slova smyslu

Církve a náboženské společnosti vstoupily do veřejného prostoru. Obnovilo se jejich spojení s akademickou sférou. Jejich kulturní základy se staly nově zjevnými.

13 Duchovní a křesťanská hnutí

Základními charakteristickými znaky pro postavení duchovních se staly charismatické znaky každého jednoho z nich, pluralitní přístup při realizaci postavení duchovního a konečně atmosféra duchovní obnovy národa, daná náhle se šířícím hnutím.

14 Postavení duchovních v nové právní úpravě

Postavení duchovních je nyní charakterizováno novou právní úpravou konfesního práva. Konfesní právo již zejména vychází z polistopadové situace. Pro církev odloučenou od státu má zásadní význam i nový občanský zákoník, který charakterizuje přechod církve na demokratické principy. Soukromoprávní charakteristika církvi a náboženských společností se však mívá s charakteristikou celého tohoto příspěvku. Byla by spíše námětem na jinou konferenci a jiný konferenční příspěvek.

Literature

GORBAČOV, Michail. *Můj život. Vzpomínky a zamyšlení*. Praha: IKAR, 2014.

ŽÁČEK, Pavel. *Mluvit pravdu a nic nezamlčet. Protokoly parlamentní vyšetřovací komise pro objasnění událostí 17. listopadu 1989*. Praha, 2013.

Contact – email

m.lam@seznam.cz

ROK 2017

VÁŽNÁ POTŘEBA INSTITUCIONALIZOVANÉ DUCHOVNÍ PÉČE V LŮŽKOVÝCH ZDRAVOTNICKÝCH ZAŘÍZENÍCH. ÚVAHA NA ZÁKLADĚ NĚKOLIKA OSOBNÍCH ZKUŠENOSTÍ

Jiří Rajmund Tretera

Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika

Abstract in original language

Autor uvádí čtenáře do právní problematiky natrvalo zřízené duchovní péče v lůžkových zdravotnických zařízeních na území České republiky. Zasazuje tuto péči do souvislosti s uplatněním ústavního práva na náboženskou svobodu pro všechny obyvatele bez rozdílu, v jaké situaci se právě nacházejí, a s praxí kategoriální pastorače, jak je v českých zemích organizována v jiných oborech, zejména v ozbrojených silách a ve vězeňství. Vysvětluje, že kaplani vyslaní do veřejných institucí náboženskými společenstvími poskytují svou službu každému, kdo má o ni zájem, bez rozdílu, zda jde o věřící nebo nevěřící. Její složkou je služba přítomností a nasloucháním. Nutnou potřebu zařazení nemocničních kaplanů a jejich pomocníků jako personální složky multidisciplinárního týmu v rámci odborného personálu každé nemocnice autor ilustruje dvěma případy ze svého života. V závěru zdůrazňuje potřebu, aby služba kaplanů a jejich pomocníků byla zřízena v každé nemocnici, a to jako celodenní.

Keywords in original language

Kaplanství; kategoriální pastorače; zdravotnictví; lůžková zařízení; náboženská společenství.

Abstract

The author introduces the reader to the legal issues of permanently established spiritual care in bedside medical facilities in the Czech Republic. He binds this concern to the application of the constitutional right

to freedom of religion for all inhabitants, regardless of the situation they are in, and the practice of categorical pastoral care organized in other spheres, especially in the armed forces and in the prison facilities. He explains that chaplains sent to public institutions by religious communities provide their service to anyone who is interested in it, regardless of whether they are believers or non-believers. Its component is a service of presence and listening. He illustrates the need to include hospital chaplains and their assistants as staff members of a multidisciplinary team within each hospital's professional staff in two cases from his life. In conclusion, he emphasizes the need for the chaplains and their assistants to be set up in every hospital, all day long.

Keywords

Chaplaincy; Categorical Pastoral Care; Healthcare; Bedside Medical Facilities; Religious Communities.

Dříve než se zamyslíme nad důvody, které vedou k potřebě vybudovat institucionálně zajištěnou duchovní péči v lůžkových zdravotnických zařízeních na území České republiky, dovoluji, abych se zmínil o analogických důvodech, které vedly ke zřízení a právnímu zajištění duchovní péče v některých jiných oblastech veřejného života. Jde především o službu

- kaplanů vojenských,
- kaplanů vězeňských,
- kaplanů policejních a kaplanů hasičských sborů,
- kaplanů sloužících v zařízeních pro azylanty a migranty,
- kaplanů školních a vysokoškolských,
- kaplanů sociálních zařízení a ústavů a
- kaplanů v některých speciálních zařízeních, např. kaplanů letištních.

Služba zástupců náboženských společenství (tj. církví a náboženských společností) vyslaných jednotlivými náboženskými společenstvími i jejich svazy do institucí vně těchto náboženských společenství je součástí působení náboženských společenství *navenek*, tedy pomoci, kterou náboženská společenství poskytují nejen svým členům, ale i široké veřejnosti.

Hovoří se o různých formách jejich *kategoriální pastorače*¹ a *služby přítomnosti* ve prospěch každého, kdo si přeje této služby použít.

* * *

Přítomnost zástupců náboženských společenství v ozbrojených silách a vězeňských zařízeních je dnes již samozřejmostí. Jejich přítomnost je zárukou naplnění *ústavních práv na svobodu náboženského vyznání* osob, nalézajících se v prostorách těchto institucí. Vojenští a vězeňští kaplani jsou povoláni k tomu, aby v nich potřebnou duchovní péči v podstatné míře poskytovali a za pomoci jiných zajistili.

Služba vojenských a vězeňských kaplanů má na českém území dlouhou tradici. V současnosti má však *nový, jiný rozměr* než měla před svou likvidací komunistickou totalitou po únoru 1948. Od obnovy své služby (ve vězeňství od roku 1994, v armádě od roku 1996, resp. 1998)² se vězeňští a vojenští kaplani věnují nejen příslušníkům svých vlastních náboženských společenství, ale *každému*, kdo o to požádá. *Naslouchají a pomáhají* i těm, kdo se za věřící nepovažují, jakmile o jejich službu projeví zájem.

Můžeme hovořit o zvláštní službě náboženských společenství poskytované ve prospěch veřejnosti. Nejen tím, že se náboženská společenství duchovně postarají o věřící, jejichž styk s náboženským společenstvím je vnějšími okolnostmi ztížen nebo znemožněn. A věřící jsou přece také součástí veřejnosti! Ale navíc náboženská společenství pomáhají svou přítomností mnohým, kteří mají k víře sice daleko, ale osobní podporu a posilu poskytovanou kaplany ve své mnohdy obtížné životní situaci potřebují.

Díky společnému úsilí veřejných orgánů i vedení náboženských společenství byla tedy před více než dvaceti lety služba vojenských a vězeňských kaplanů obnovena, a lze říci, že přes všechny počáteční obavy (zejména ze strany vedení církvi) uspěla, a to znamenitě. Jsou to sami představitelé ozbrojených sil či vězeňské služby, kdo o vyslání kaplanů žádají. A jak se ze všech stran proslýchá, činí tak na základě výborných zkušeností s kaplanskou službou.

¹ Kromě výrazu kategoriální pastorače se lze setkat i s výrazem *strukturální pastorače*.

² Viz TŘÉTERA, Jirí Rajmund a Zábaj HORÁK. *Konfesionální právo*. Praha: Leges, 2015, s. 201–216.

Bylo by omylem vnímat kaplanskou službu ve veřejných institucích jako nějaké privilegium náboženských společenství. Je tomu docela jinak. Setkáváme se naopak často s tím, že na náboženská společenství musí být vyvíjen potřebný tlak, aby své kaplany do uvedených zařízení v dostatečném počtu vyslala. Zájem veřejnosti je tak velký, že je často na hranicích možností, které náboženská společenství mají k dispozici, a někdy tyto možnosti i přesahuje.

A to všechno, co bylo až dosud zmíněno, platí také pro duchovní péči poskytovanou kaplany nemocničními.

* * *

Na doplnění ještě několik slov o činnosti policejních kaplanů a kaplanů hasičských sborů. Jejich péče je zaměřena nejen ve prospěch *příslušníků policejních a hasičských sborů* a jejich rodin, zejména v tísnových situacích (tedy na *post-traumatickou péči*), ale i ve prospěch *obětí trestných činů, teroru a živelných katastrof* (záplav, požárů).³ Nezbyvá než jejich síť ještě dostatečným způsobem rozšířit a dobudovat.

* * *

V tomto okamžiku se dostáváme k vlastní tematice, k otázkám právního zajištění vztahu náboženských společenství a veřejného zdravotnictví, zejména služby nemocničních kaplanů a jejich pomocníků. Tedy služby, jejíž zajištění se proti jiným, dříve uvedeným odvětvím veřejného života, značně opozdilo.

Zatím je tato služba zajištěna jen v církevních nemocnicích a léčebnách dlouhodobě nemocných a v lůžkových zařízeních a stacionářích charit a diakonií, zřizovaných náboženskými společenstvími. V necírkevních lůžkových zařízeních je zajištěna jen sporadicky, v malém množství. Trochu lepší situace byla v posledních letech vytvořena zatím jen v některých oblastech severní Moravy, zejména na Olomoucku.

Založení, dobudování a dostatečné rozšíření duchovní péče o pacienty v necírkevních zdravotnických zařízeních je úkolem dlouhodobým, na řadu let. A to jak nejbližších let, kdy bude třeba vyvinout zvláště velké počáteční

³ Viz Ibid., s. 217–218.

úsilí, tak s ohledem na závažnost a obtížnost úkolu i s výhledem do celého následujícího desetiletí. Jde o úkol jak náboženských společenství, tak i orgánů státní správy v čele s Ministerstvem zdravotnictví, stejně jako i vlastníků, resp. provozovatelů necírkevních lůžkových zdravotnických zařízení.

Co však může být a mělo by být zařízeno bezodkladně, již v nejbližších měsících a letech, je podstatně lepší a důkladnější *právní zajištění* této služby, než jak je zajištěna až dosud. Jeho dobudování je úkolem dnešních dnů.

Ohlédneme-li se na poslední desetiletí, vzpomeneme, že bylo nejprve nutno, aby se připravila sama náboženská společenství. Jejich úsilí se ve srovnání se zřízením duchovní péče v jiných veřejných zařízeních sice opozdilo, avšak lze konstatovat, že nikoliv natolik, aby to odůvodňovalo mnohaletou absenci náležité reakce ze strany státních orgánů.

Podrobnou zprávu o vývoji jednání mezi náboženskými společenstvími a jejich jednání se zástupci státní správy podal náš přední odborník na předmětnou problematiku Damián Němec začátkem roku 2015.⁴ Současně s jeho odborným článkem bylo v *Revue církevního práva* publikováno plné znění Dohody o duchovní péči ve zdravotnictví mezi Českou biskupskou konferencí a Ekumenickou radou církví v České republice z roku 2006 a jejího dodatku z roku 2011.⁵

Ve sborníku z konference *Církev a stát*, uspořádané na Právnické fakultě Masarykovy univerzity na podzim roku 2016, byl publikován další článek uvedeného autora o právním zakotvení kaplanství v oblasti zdravotnictví.⁶

Ministerstvo zdravotnictví učinilo první rozhodující krok k předmětné právní úpravě až *13. dubna 2017* vydáním svého metodického pokynu o duchovní péči ve zdravotnických zařízeních lůžkové péče poskytovatelů zdravotních služeb. Pokyn byl publikován ve *Věstníku Ministerstva zdravotnictví* č. 4/2017.⁷

⁴ NĚMEC, Damián. Právní zakotvení pastorační péče v necírkevních zdravotnických zařízeních v České republice. In: *Revue církevního práva*, Praha, 2015, č. 60–1, s. 53–79.

⁵ *Revue církevního práva*, Praha, č. 60–1/2015, s. 81–92.

⁶ NĚMEC, Damián. Otázka právního zakotvení kaplanství v oblasti zdravotnictví. In: BENÁK, Jaroslav (ed.). *Církev a stát 2016, Potřebujeme nový zákon o církvích (?), sborník z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 49–63. Dostupný na <https://www.law.muni.cz/sborniky/cirkevastat/2016/cirkevastat2016.pdf>

⁷ Metodický pokyn byl přetištěn In *Revue církevního práva*, Praha, č. 68–3/2017, s. 101–105.

V nejbližším vydání Revue církevního práva byl uveřejněn článek Damiána Němce, podávající podrobný rozbor uvedeného dokumentu.⁸ Vysoká vypovídací hodnota článku je umocněna tím, že jeho autor „se podílel na legislativním procesu jako jeden z odborníků oslovených v rámci připomínkového řízení návrhu metodického pokynu ze strany církvi.“⁹

Na tomto místě na chvíli přeruším tok myšlenek právního pojednání, abych vzpomněl na dva příběhy z časově značně vzdálených bodů svého života. Rád bych těmito vzpomínkami přispěl jako malými střípky k mozaice důvodů, proč je třeba tolik a tak rozhodným způsobem usilovat o zavedení a rozšíření duchovní péče v nemocnicích a služby nemocničních kaplanů.

* * *

Nejprve první příběh. Psal se rok 1947; bylo mně tehdy sedm let. Na sklonku prázdnin, když jsem se již těšil do druhé třídy obecné školy, jsem onemocněl. Byla to spála. A hned na to rychlá hospitalizace v infekčním pavilonu pražské Nemocnice Na Bulovce. A tam jsem pak strávil celý jeden měsíc svého života. V izolaci. Bez rodičů, sourozenců, bez kohokoliv blízkého. Na pokoji spolu se dvěma dalšími malými chlapci a s jedním mně neznámým dospělým pacientem. Moji rodiče i návštěvníci ostatních pacientů směli s námi mluvit jen o návštěvních hodinách, z ochozu kolem pavilonu, přes zavřené dvojité okno. Neslyšeli jsme se, jen na sebe mávali a psali cedule s jedním, dvěma slovy. Dopisy jsem rodičům ani nikomu jinému psát nesměl, prý aby se nepřenese infekce. Rodičům pak někdo z lékařů řekl, že se nemusí o mě bát, na každém pokoji je od té doby, co se jeden chlapec oběsil, vždycky jeden dospělý pacient, aby dával pozor.

Styk se školou, výchovný a vzdělávací proces byl přerušen. Vše jsem musel později dohánět. I v náboženství. V nemocnici o Bohu ani slovo. Nepamatuji se, že bych se modlil, jak mě k tomu doma vedla maminka a ve škole učitelka náboženství. Něco takového se ve veřejných zdravotnických zařízeních přece nedělalo, aspoň tehdy už ne, ač to bylo ještě před komunistickým pučem.

Nejdříve ale přece jen uvedu jednu hezkou, lidsky teplou vzpomínku. V sousedním nemocničním pokoji ve dne v noci pečovala o kupu asi osmi

⁸ NĚMEC, Damián. K metodickému pokynu Ministerstva zdravotnictví o duchovní péči. In: *Revue církevního práva*, Praha, 2017, č. 68–3, s. 11–28.

⁹ *Ibid.*, s. 11.

malých, tří- až pětiletých dětí, jedna starší paní, v oděvu nikoliv zdravotnickém, zřejmě k této službě nemocnicí najatá. Ta po nějaké době vyzorovala, že ostatním klukům povídám pohádky, a že mně to docela jde. A tak mě začala zvát, abych každý den přišel k ní, do batolecího pokoje, a vyprávěl pohádky těm jejím svěřeným batolatům. Děti v postýlkách stály, opíraly se rukama o mřížky, vždy se moc těšily, a dávaly vůbec najevo velkou radost. Dokonce mě i opravovaly, když jsem nějakou pohádku neříkal stejnými slovy, jako předešlý den.

Ale k tomu pěknému se druží vzpomínka velmi nepěkná. Zlobná byla totiž reakce jedné zdravotní sestry, která nejen mne, ale i jiné větší kluky, trvale a vysloveně šikanovala. Vždy přišla na to, čeho se kdo bojí, a tím ho strašila (že dostane injekci nebo klystýr). Na mě si zasedla mimořádně (proč, to nevím) a psychicky mě trápila, jak jen mohla. Den po dni.

Všichni to viděli. Hodná paní odvedle se bála zasáhnout, stejně tak i ten dospělý pacient, co s námi byl na pokoji. Tak jsem si dodal odvahy a postěžoval jsem si při dopolední vizitě ošetřující lékařce. Ale ani ta nereagovala. Jen se trapně usmívala a případ zamlouvala.

Na všechny ostatní útrapy nemoci, i na křivdy, které jsem jako dítě prožil v nemocnici i jinde, jsem zapomněl, nebo v mém vědomí nezanechávají žádnou negativní stopu, ale ta šikana v infekčním pavilonu Bulovky, ta mě bolí dodnes, i po sedmdesáti letech. Po dosažení svobody v naší vlasti na konci roku 1989 se tato vzpomínka stala pro mne jednou z pobídek, abych se zasazoval o zřízení duchovní péče o všechny pacienty, kteří o ni žádají, ve všech nemocnicích a léčebných ústavech. Neboť bylo by možné, aby se mi tam na Bulovce dělo ono příkoří, o němž jsem vyprávěl, kdyby tam byl zaměstnán aspoň jeden nemocniční kaplan, tedy někdo, kdo je náplní své práce určen k tomu, aby si mu pacient mohl postěžovat, a on ho potěšil i zjednal nápravu?

* * *

A nyní druhý příběh, z doby mnohem, mnohem pozdější. Stal se někdy v letních měsících roku 1992. Byl jsem tehdy farním vikářem v Praze u sv. Jiljí a vedle toho už docházel na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy přednášet povinně volitelný předmět Církevní právo. Mezi mnoha farníky,

kteří přicházeli do našeho farního a klášterního kostela a které jsme zase my, kněží do duchovní správy při tomto kostele ustanovení, často navštěvovali, byla rodina, jejímž nejmladším členem byla dívka ve věku jen něco málo přes osmnáct let. Jednoho dne k nám do kláštera přiběhli oba její rodiče, značně rozrušeni tím, že dcera dostala neočekávaně záchvat ledvinové nemoci. Právě ji odvezli do nemocnice v Motole, říkali, a podle okamžitého rozhodnutí lékařů se má ještě téhož dne podrobit operaci. Je při vědomí a poprosila rodiče, aby hned pro mě došli a přivedli mě, neboť moc si přeje, abych jí udělil všechny v dané situaci potřebné svátosti.

Tak jsem s oběma rodiči jel. Sestra na oddělení předoperační jednotky intenzivní péče se však tvrdě postavila proti, s tím, že žádosti rodičů i pacientky nelze vyhovět. Neexistuje, řekla, aby k pacientovi byl připuštěn kněz. Tak jsme hned požádali, aby zavolala ošetřujícího lékaře. Ten ale odmítl naši žádost ještě divočeji. Marně ho rodiče dívky přesvědčovali, maminka se tam na chodbě dokonce začala nervově hroutit.

V tu chvíli jsem dostal nápad: docela potichu jsem řekl panu doktorovi, že to bude zajímavá součást mé zítřejší přednášky na právnické fakultě, až povím studentům, jak se v motolské nemocnici jedná v rozporu s Listinou základních práv a svobod.¹⁰ A to pomohlo. Pan doktor si jen vyhradil, že mou přítomnost schválí druhé dvě pacientky na pokoji, protože, jak víte, řekl, vidět kněze, to znamená vidět smrt. Souhlasily, obě. Já jsem musel ještě přes svůj bílý hábit navléci zelený operační mundúr, aby ani kousek církevnosti na mně nebyl vidět. Ale dostal jsem se k pacientce, která měla nesmírnou radost, a svátosti, o které žádala, jsem jí udělil.

* * *

Co dodat *na závěr*. Přimlouvám se za to, aby brzy došlo *ke novelizaci* vzpomínutého pokynu Ministerstva zdravotnictví, při níž by byly zohledněny *připomínky*, které kolega Damián Němec zmínil ve svém článku, publikovaném v *Revue církevního práva*, 2017, č. 68–3, aby tento předpis obsahoval ustanovení, podle něhož službu nemocničního kaplana je nutno zajistit jako *nepřetržitou*, na 24 hodin denně, tedy že v každé nemocnici musí být aspoň

¹⁰ Na štěstí už tato součást našeho právního řádu byla na světě: vyšla jako příloha ústavního zákona č. 23/1991 Sb.

jeden nebo dva kaplani a jeden nebo dva pomocníci kaplanů s patřičným vzděláním a církevním pověřením, aby kaplani a jejich pomocníci byli zařazováni do *multidisciplinárního týmu* v rámci odborného personálu nemocnice, a aby každý kaplan i jeho pomocník měl možnost se nejen osobně o pacienta duchovně postarat, ale aby mohl přivolat k pacientovi, zejména v krizových situacích, zvenku duchovní pomoc zástupce toho náboženského společenství, kterého si pacient přeje. V tom směru je nutno doplnit pokyn Ministerstva zdravotnictví.

Při zajištění duchovní péče by se mělo zvláště pamatovat na ty nemocnice, v nichž je možnost kontaktu pacienta s vnějším světem mimořádně omezena, jako jsou *infekční pavilony, psychiatrické léčebny a diagnostické ústavy* pro nesnadno vychovatelnou mládež, nebo kde se nalézají pacienti, jejichž schopnost pohybu a vnitřních dispozic jsou značně omezeny, jako jsou *jednotky intenzivní péče, chirurgická pracoviště, oddělení geriatrické a paliativní péče*, a jim odpovídající části léčen dlouhodobě nemocných, jakož i lůžkových zařízení domovů seniorů a všech typů domovů mládeže.

Literature

NĚMEC, Damián. Právní zakotvení pastorační péče v necírkevních zdravotnických zařízeních v České republice. In: *Revue církevního práva*, Praha, 2015, č. 60–1, s. 53–79.

NĚMEC, Damián. Otázka právního zakotvení kaplanství v oblasti zdravotnictví. In: BENÁK, Jaroslav (ed.). *Církev a stát 2016, Potřebujeme nový zákon o církvích (?), sborník z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 49–63. Dostupný na <https://www.law.muni.cz/sborniky/cirkevastat/2016/cirkevastat2016.pdf>

NĚMEC, Damián. K metodickému pokynu Ministerstva zdravotnictví o duchovní péči. In: *Revue církevního práva*, Praha, 2017, č. 68–3, s. 11–28.

TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015, s. 201–216.

Kontakt – e-mail

tretera@prf.cuni.cz

DUCHOVNÍ PÉČE V NECÍRKEVNÍCH INSTITUCÍCH JAKO TYP SLUŽEB, KTERÉ NÁBOŽENSKÁ SPOLEČENSTVÍ POSKYTUJÍ ŠIROKÉ VEŘEJNOSTI

Záboj Horák

Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Článek se zabývá duchovní péčí poskytovanou náboženskými společenstvími (církvemi a náboženskými společnostmi), resp. jejich členy v necírkevních institucích ve prospěch všech, kdo o ni požádají. Jedná se o duchovní péči poskytovanou mimo oblast vlastních struktur a institucí náboženských společenství. Tato duchovní péče je poskytována na požádání a nemá misijní charakter. V České republice je na ústavní úrovni chráněna ustanoveními čl. 15 a 16 Listiny základních práv a svobod. Je poskytována v široké míře v ozbrojených silách a vězeňství, buduje se v nemocnicích, sociálních zařízeních, v policejních složkách a v dalších institucích.

Keywords in original language

Náboženské společenství; duchovní péče; ozbrojené síly; vězeňství; policie; nemocnice.

Abstract

The article deals with spiritual care provided by religious communities (churches and religious societies), respectively their members in non-ecclesiastical institutions for the benefit of all those who ask for it. This is a spiritual care provided outside the area of own structures and institutions of religious communities. Spiritual care is provided on request and has no missionary character. In the Czech Republic, it is protected by the provisions of constitutional law of Art. 15 and 16 of the Charter of Fundamental Rights and Freedoms. It is provided largely in the armed forces and prison facilities, and is being built in hospitals, social facilities, police and other institutions.

Keywords

Religious Community; Spiritual Care; Armed Forces; Prison Facilities; Police; Hospitals

1 Úvod

Tématem tohoto pojednání je duchovní péče, kterou poskytují náboženská společenství (církve a náboženské společnosti) široké veřejnosti, a to *mimo oblast svých vlastních struktur a institucí* jako jsou farnosti, sbory, církevní zdravotnická zařízení a církevní sociální zařízení. Budeme ji nazývat *duchovní péčí v necírkevních institucích*. Ve svém příspěvku navazujeme na příspěvek *Vážná potřeba institucionalizované duchovní péče v lůžkových zdravotnických zařízeních. Úvaha na základě několika osobních zkušeností*, který pronesl prof. Jirí Rajmund Tretera na 23. ročníku konference *Církev a stát*, která se uskutečnila na Masarykově univerzitě v Brně dne 14. září 2017.¹

Duchovní péče v necírkevních institucích je poskytována náboženskými společenstvími, resp. jejich členy, ve prospěch všech, kdo o ni požádají. Je to duchovní pomoc poskytovaná jak

- členům vlastního náboženského společenství,
- tak členům ostatních náboženských společenství a také
- těm, kdo žádnou víru nevyznávají.

Někdy se této pomoci říká také *kategoriální pastorage vně náboženských společenství*, případně *strukturální pastorage*. Nutno však zdůraznit, že nejde jen o duchovní péči o věřící, kde je slovo pastorage na místě, ale také o duchovní péči o všechny, kdo si toho žádají. Pak by ovšem slovo pastorage mohlo být zavádějící.

Vědecká pojednání o duchovní péči v necírkevních institucích, zejména ve vězeňství, ozbrojených silách, policii, zdravotnictví a v sociálních ústavech, v oblasti péče o azylanty a imigranty a posttraumatické intervenční péče o oběti trestných činů a katastrof, jsou standardně předmětem několika encyklopedií konfesního práva, ať již jde o *International Encyclopedia of Laws*, kterou vydává nakladatelství Wolters Kluwer v Nizozemí nebo *Encyclopedia of Law and Religion* vydaná roku 2016 nizozemským nakladatelstvím

¹ Jeho přepracované znění je uveřejněno v tomto sborníku na s. 9.

Brill/Nijhoff. Pojednání o ní jsou součástí jak konfesněprávních monografií věnovaných cizím zemím i České republice, tak i vědeckých studií. Naposledy došlo ke komplexním zpracováním této látky v monografii Dr. Václava Valeše *Konfesní právo, průvodce studiem* z roku 2008,² a zejména pak v nejnovější publikaci *Konfesní právo*, kterou vydal prof. Jiří Rajmund Tretera spolu s autorem těchto řádků v nakladatelství Leges.³

Jedna z oblastí duchovní péče v necírkevních institucích je u nás podrobně zpracována, a sice duchovní péče ve zdravotnictví. Je tomu tak díky dlouhodobé teoretické, publikační i praktické činnosti při přípravě norem, kterou koná doc. Damián Němec.⁴

2 Pojetí a filosofie duchovní péče v necírkevních institucích

Duchovní péče v necírkevních institucích je poskytována *na požádání*, není nikomu vnučována a nemá evangelizační, resp. misijní charakter. Může být charakterizována také jako *služba přítomnosti*.

Její princip vyjádřil plukovník Mons. ThLic. Tomáš Holub, Th.D., bývalý hlavní kaplan Armády České republiky, nynější diecézní biskup plzeňský, když popsal duchovní péči v ozbrojených silách. Lze jej vztáhnout také na ostatní typy duchovní péče v necírkevních institucích: „*Ve službě duchovních v armádě se [...] nejedná o misijní blásání víry – kaplan nikdy nemluví o věcech víry jako první; nejedná se ani o jakési moralizování a napomínání – základem pro kaplana je úcta ke svobodě každého jednotlivce, ale jde především o službu naslouchání, o službu spoluprožívání pracovních i osobních radostí i těžkostí v úctě k osobnímu tajemství každého, kdo se kaplanovi svěř.*“⁵ Ve zkratce je to vyjádřeno v hesle Duchovní služby Armády České republiky, které zní: „*Radosti a starosti vojáka jsou radosti a starosti vojenského kaplana.*“

² VALEŠ, Václav. *Konfesní právo, průvodce studiem*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 209–215.

³ TRETERA, Jiří Rajmund a Zábaj HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015, s. 93–97 a 201–224.

⁴ Viz např. články NĚMEC, Damián. K metodickému pokynu Ministerstva zdravotnictví o duchovní péči. In: *Revue církevního práva*, Praha, 2017, č. 68–3, s. 11–26; NĚMEC, Damián. Otázka právního zakotvení kaplanství v oblasti zdravotnictví. In: BENÁK, Jaroslav (ed.). *Církev a stát 2016. Potřebujeme nový zákon o církvích (?)*, Sborník z konference. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 49–63. Dostupný na <https://www.law.muni.cz/sborniky/cirkevastat/2016/cirkevastat2016.pdf>

⁵ Viz *Oficiální stránky Duchovní služby Armády České republiky*, <http://www.kaplani.army.cz/>

3 Návaznost na duchovní tradici

Položme si otázku, proč je duchovní péče v České republice a v ostatních zemích euroatlantické civilizace poskytována. Důvod podle našeho názoru přímo souvisí se skutečností, že české země čerpaly, a po roce 1989 znovu čerpají, z kořenů euroamerických hodnot, zformovaných křesťanstvím.

Vyjadřují to Ježíšova slova, která jsou zapsána v Evangelii podle Matouše: „*Tebdy řekne král těm po pravici: ‚Pojďte, požehnaní mého Otce, ujměte se království, které je vám připraveno od založení světa. Neboť jsem hladověl, a dali jste mi jíst, žíznul jsem, a dali jste mi pít, byl jsem na cestách, a ujali jste se mne, byl jsem nahý, a oblékli jste mě, byl jsem nemocen, a navštívili jste mě, byl jsem ve vězení, a přišli jste za mnou.‘*“⁶⁶

Uvedený citát podle našeho názoru vyjadřuje, proč je duchovní péče jako taková, ať už poskytovaná uvnitř náboženských společenství nebo mimo ně, součástí kultury a práva a existuje ve všech zemích, které hodnoty euroamerické kultury ctí.

4 Absence duchovní péče v necírkevních institucích

V dějinách duchovní péče v necírkevních institucích se vyskytují období, kdy tato péče absentovala, jelikož byla zakázána světskou mocí.

4.1 Francouzská revoluce

V období francouzské revoluce byly dosavadní náboženské struktury zničeny a duchovní péče v necírkevních institucích, která mohla existovat za starého režimu (*Ancien Régime*), byla potlačena. Za vlády Napoleona, který zamýšlel učinit náboženství „cementem společenského řádu“, se situace změnila. Vzdělávací systém byl roku 1802 zcela reorganizován a díky tomu mohl být přítomen kaplan v každém lyceu.⁷

4.2 Španělsko

Druhý případ se týká zrušení služby sboru kaplanů ve veřejných charitativních institucích a v armádě v určitých obdobích španělských dějin. Tyto

⁶⁶ Mt 25, 34–36.

⁷ Viz *Assistance spirituelle en milieu clos – France 2016*, zpráva francouzského zpravodaje zasláná účastníkům mezinárodní konference Evropského konsorcia pro výzkum vztahu církve a státu konané v lotyšské Jūrmale ve dnech 13. až 16. října 2016 na téma *Religious Assistance in Public Institutions*, s. 1.

sbory byly zrušeny během první a druhé španělské republiky (1873–1874, 1931–1939). Republikánské vlády zrušení zdůvodňovaly tvrzením, že přítomnost kaplanů prý porušuje státní *laïcité* a právo nekatolických náboženských menšin.⁸

4.3 Komunistické režimy

Třetí systém s prudce negativním vztahem k duchovní péči v necírkevních institucích byl komunistický režim. V tomto totalitním režimu musely všechny sféry veřejného života přijmout tzv. vědecký světový názor, za který byla vydávána marxisticko-leninská ideologie, jejíž součástí byl ateismus. Ateismus hrál roli státního „náboženství“ v zemích východní Evropy a v mnoha zemích střední Evropy v letech 1945 až 1990, v Rusku, na Ukrajině a v Bělorusku dokonce od roku 1917. Pouze v Československu začal tento režim o něco později, po třech letech, kdy byla obnovena demokracie (1945–1948). Konečným cílem komunistického režimu byla úplná likvidace všech náboženských společenství.⁹

Duchovní péče v ozbrojených silách a ve vězeňství byla ve většině komunistických zemí zcela odstraněna (s výjimkou období na začátku a v konečné fázi komunistické diktatury v Polsku). Situace v nemocnicích a domovech pro seniory byla o něco lepší, jelikož duchovní mohli navštěvovat pacienty a klienty spolu s členy rodiny a přinášet (často potají) nemocným a seniorům duchovní útěchu během návštěvních hodin. Silný ateistický tlak byl zde ovšem také vykonáván, a to jak ze strany vedení těchto institucí, tak lékařů a dalších zdravotnických pracovníků.¹⁰

⁸ Viz MOTILLA, Agustín. *Religious Chaplaincy in Spain*. Zpráva španělského zpravodaje zaslaná účastníkům mezinárodní konference Evropského konsorcia pro výzkum vztahu církve a státu konané v lotyšské Jūrmale ve dnech 13. až 16. října 2016 na téma *Religious Assistance in Public Institutions*, s. 2.

⁹ Viz TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. *Religion and Law in the Czech Republic*. 2nd ed. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2017, s. 28.

¹⁰ HORÁK, Záboj. *Religious Assistance in Public Institutions: Common Background and Common Challenges*. Shrnující zpráva zaslaná účastníkům mezinárodní konference Evropského konsorcia pro výzkum vztahu církve a státu konané v lotyšské Jūrmale ve dnech 13. až 16. října 2016 na téma *Religious Assistance in Public Institutions*, s. 3.

5 Důvody pro duchovní péči v necírkevních institucích v České republice

Položme si otázku, jaké jsou důvody, pro něž má být v České republice umožněna duchovní péče v necírkevních institucích a zajištěna možnost jejího svobodného výkonu.

5.1 Duchovní péče v necírkevních institucích jako součást náboženské svobody

Prvním z těchto důvodů je skutečnost, že tato péče je součástí *náboženské svobody*, chráněné ustanoveními čl. 15 a 16 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“).

Článek 15 odst. 1 Listiny stanoví: *„Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání.“*

Článek 16 odst. 1 Listiny zní: *„Každý má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám, nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, boboslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu.“*

Dalším relevantním ustanovením Listiny je její čl. 16 odst. 2: *„Církev a náboženské společnosti spravují své záležitosti, zejména ustavují své orgány, ustanovují své duchovní a zřizují řeholní a jiné církevní instituce nezávisle na státních orgánech.“* Toto ustanovení chrání právo náboženských společenství svobodně ustanovovat a odvolávat své duchovní (včetně pastoračních asistentů) a dobrovolníky, kteří poskytují duchovní péči v necírkevních institucích.

Podle ustanovení čl. 16 odst. 4 Listiny může být výkon těchto práv *„omezen zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku, zdraví a mravnosti nebo práv a svobod druhých.“*

Také Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (čl. 18) a evropská Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (čl. 9) obsahují ustanovení zaručující svobodu náboženského vyznání a svobodu jejího projevu, a to v oblasti soukromé i veřejné.

V souvislosti s těmito ustanoveními můžeme rozlišit dvojí rozměr náboženské svobody, který se projevuje při uskutečňování duchovní péče v necírkevních institucích. Je to:

- *individuální náboženská svoboda* zaručující každému právo duchovní péči
 - od jiných *obdržet* a
 - jiným *poskytovat*,
- *kolektivní náboženská svoboda*, projevující se v tom, že náboženská společenství mohou realizovat své poslání, jehož součástí je poskytování duchovní péče v necírkevních institucích.¹¹

5.2 Účelnost duchovní péče v necírkevních institucích

Další důvod svědčící pro poskytování duchovní péče v necírkevních institucích spočívá v tom, že tato péče přispívá k jejich lepšímu fungování. Napomáhá k uklidnění ve vypjatých a stresových situacích, v nichž se lidé v těchto institucích nacházejí, ať již jsou to pacienti nebo klienti, vojáci, vězňové a jejich rodinní příslušníci, jakož i pracovníci těchto institucí.¹²

5.3 Ohled na lidskou důstojnost

Třetím důvodem pro existenci duchovní péče v necírkevních institucích je ohled na zachování lidské důstojnosti pacientů v různých typech zařízení (např. v nemocnicích, hospicích, psychiatrických léčebnách), případně vězňů.¹³

6 Osoby poskytující duchovní péči v necírkevních institucích: kaplani a dobrovolníci

Po obnově duchovní péče v necírkevních institucích po roce 1989 se v České republice postupně vytvořily dvě skupiny osob, které tuto péči poskytují: kaplani a dobrovolníci.

¹¹ V případě křesťanských náboženských společenství jsou základem jejich poslání Ježíšova slova, na něž odkazujeme v pozn. č. 6 tohoto pojednání.

¹² Viz příspěvek *Vážná potřeba institucionalizované duchovní péče v lůžkových zdravotnických zařízeních. Úvaha na základě několika osobních zkušeností*, který pronesl prof. Jiří Rajmund Tretera na 23. ročníku konference *Církev a stát* konané na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně dne 14. září 2017. Jeho přepracované znění je uveřejněno v tomto sborníku na s. 64.

¹³ HORÁK, Záboj. *Religious Assistance in Public Institutions: Common Background and Common Challenges*. Shrnující zpráva zasláná účastníkům mezinárodní konference Evropského konsorcia pro výzkum vztahu církve a státu konané v lotyšské Jūrmale ve dnech 13. až 16. října 2016 na téma *Religious Assistance in Public Institutions*, s. 2.

Kaplani jsou muži nebo ženy pověřeni svým náboženským společenstvím k poskytování duchovní péče v určité necírkevní instituci, kteří ji poskytují profesionálně, jako své životní povolání. Jako kaplani působí jak nositelé svěcení (jáhenského, kněžského), resp. kazatelské ordinace, tak i osoby bez svěcení (obvykle jako pastorační asistenti resp. pastorační asistentky). Také katolickou církev zastupují často kaplanky, zejména vězeňské a nemocniční kaplanky, které jsou z hlediska církevního práva pastoračními asistentkami. Kaplani jsou buď ve služebním poměru k veřejné instituci (vojenští kaplani, vězeňští kaplani), případně v pracovním poměru k této instituci (někteří nemocniční kaplani), nebo ve služebním poměru ke svému náboženskému společenství. Jejich ustanovování ke službě a odvolávání ve služebním poměru uvnitř náboženského společenství i jejich vyslání do veřejných institucí upravuje právo příslušného náboženského společenství.

Dobrovolníci jsou muži nebo ženy pověřeni svým náboženským společenstvím, vykonávající duchovní službu ve svém volném čase v určité veřejné instituci, a to pod vedením kaplanů v této instituci působících. Velmi častá je služba dobrovolníků ve vězeňství a v nemocnicích.

Literature

Assistance spirituelle en milieu clos – France 2016. Zpráva francouzského zpravodaje zaslaná účastníkům mezinárodní konference Evropského konsorcia pro výzkum vztahu církve a státu konané v lotyšské Jūrmale ve dnech 13. až 16. října 2016 na téma *Religious Assistance in Public Institutions*, 18 s.

HORÁK, Záboj. *Religious Assistance in Public Institutions: Common Background and Common Challenges*. Shrnující zpráva zaslaná účastníkům mezinárodní konference Evropského konsorcia pro výzkum vztahu církve a státu konané v lotyšské Jūrmale ve dnech 13. až 16. října 2016 na téma *Religious Assistance in Public Institutions*, 4 s.

MOTILLA, Agustín. *Religious Chaplaincy in Spain*. Zpráva španělského zpravodaje zaslaná účastníkům mezinárodní konference Evropského konsorcia pro výzkum vztahu církve a státu konané v lotyšské Jūrmale ve dnech 13. až 16. října 2016 na téma *Religious Assistance in Public Institutions*, 10 s.

NĚMEC, Damián. K metodickému pokynu Ministerstva zdravotnictví o duchovní péči. In: *Revne církevního práva*, Praha, č. 68–3/2017, s. 11–26.

NĚMEC, Damián. Otázka právního zakotvení kaplanství v oblasti zdravotnictví. In: BENÁK, Jaroslav (ed.). *Církev a stát 2016: Potřebujeme nový zákon o církvích (?)*. Sborník z konference. Brno: Masarykova univerzita, 2016, s. 49–63.

TRETERA, Jiří Rajmund. Vážná potřeba institucionalizované duchovní péče v lůžkových zdravotnických zařízeních. Úvaha na základě několika osobních zkušeností. In: BENÁK, Jaroslav (ed.). *Církev a stát 2017, sborník z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 9–17.

TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. *Religion and Law in the Czech Republic*. 2nd ed. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2014, 128 s.

TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015, 416 s.

VALEŠ, Václav. *Konfesní právo, průvodce studiem*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, 239 s.

Kontakt – e-mail

horakz@prf.cuni.cz

NADKONFESNÍ ROZMĚR SLUŽBY NEMOCNIČNÍCH KAPLANŮ V ČR

Monika Menke

Právnická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, Česká republika

Abstract in original language

Pastorace nemocných v ČR je náboženskou službou neevangelizačního typu, charakterizovaná třemi pojmy: dobrovolná služba, nezdravotní péče a neevangelizační charakter. Autorka se v příspěvku zaměřila především na tu část činnosti nemocničních kaplanů, která přesahuje čistě náboženské působení. Služba nemocničních kaplanů je totiž převážně lidským, existenciálním, psychologickým, emočním a podpůrným doprovázením pacientů v kontextu jejich nemoci, ale má širší dopad: na rodiny, příbuzné a blízké osoby nemocných, ale i na nemocniční personál.

Keywords in original language

Nemocniční kaplanství; zdravotnictví; legislativa; lidská práva; duchovní péče; církve a náboženské společnosti.

Abstract

Clinical pastoral care in the Czech Republic is a religious service, characterized by three notions: voluntary service, non-medical care and non-evangelization character. In the article, the author focuses mainly on the part of the health care chaplains that go beyond purely religious activities. The health chaplain's service is mainly human, existential, psychological, emotional and supportive of patients in the context of their illness, but has a wider impact: on families, relatives and close persons of patients, but also on hospital staff.

Keywords

Health Care Chaplaincy; Health Care System; Legislation; Human Rights; Pastoral Care; Chaplaincy; Churches and Religious Societies.

1 Úvod

Problematiku klinické pastorační péče v České republice můžeme uchopit z více pohledů. V tomto příspěvku se na činnost nemocničních kaplanů díváme prismalem práv člověka, nikoli pohledem konfesně zabarveným a náboženským, byť i pastorence nemocných je náboženskou službou. Nový Metodický pokyn Ministerstva zdravotnictví o duchovní péči ve zdravotnických zařízeních lůžkové péče poskytovatelů zdravotních služeb, který byl oficiálně publikován ve Věstníku Ministerstva zdravotnictví České republiky 13. dubna 2017, charakterizuje službu nemocničních kaplanů v českém prostředí třemi znaky: dobrovolná služba, nezdravotní péče a neevangelizační charakter. Protože tato část pastorence spočívá převážně v oblasti lidského a existenciálního doprovázení spojeného především s nasloucháním a náboženský prvek je tu marginální, rozhodli jsme se pro zpracování této části problematiky v tomto článku.

2 Nemocniční kaplani a speciální duchovní správa v CIC a jejich odlišnost v ČR

Nemocniční kaplan je v evropském, tedy i českém prostředí, stále častěji chápán jako potřebná součást multidisciplinárního týmu a celostní péče o pacienta (i jeho okolí), jako nelékařská a nezdravotnická profese, je specializovaným pracovníkem v oblasti zdravotnictví. Jeho úkolem je zabezpečení existenciálních, spirituálních a náboženských potřeb nemocných a těch, kdo o ně pečují. Poslání nemocničního kaplana je vykonáváno na specifickém místě a specifickým způsobem: nenahrazuje místní duchovenstvo, ale vyplňuje speciální potřeby stálou formou klinické pastorační péče ve zdravotnických zařízeních. Nemocniční kaplan při své činnosti respektuje hodnotový systém pacienta a svým přístupem může výrazně přispět k účinnější spolupráci pacienta při léčbě, a tím i zlepšení jeho zdravotního stavu. Služba kaplanů není vykonávána pouze směrem k nemocným, ale také k jejich příbuzným, rodinám, jiným blízkým osobám, návštěvám, nemocničnímu personálu. Rozměry jejich působení jsou rozmanité a budou podrobněji popsány v kapitole třetí, obecně však kaplani mají chránit důstojnost člověka, prezentovat spirituální rozměr utrpení a nemoci, naslouchat, hlásat uzdravující, usmiřující sílu náboženské víry, působit jako prostředníci či smířčí

osoby pro ty, kdo potřebují zastání ve zdravotnickém systému, podporovat výzkumné programy atp.¹ Jak uvádí kupř. doc. Němec ve svém Komentáři k metodickému pokynu Ministerstva zdravotnictví, působení nemocničních kaplanů je obvykle existenciálním doprovázením a nasloucháním, náboženský prvek je zde marginální a služba zásadně nemá za cíl získávat pacienty pro náboženskou víru či dokonce z nich dělat členy konkrétní církve, protože takové snahy by naopak vedly k diskreditaci a odmítání této služby.²

Používaná terminologie zde není jednoznačná: pro dohody mezi Ekumenickou radou církví (dále ERC), Českou biskupskou konferencí (dále ČBK) a příslušným orgánem státní správy se vžilo označení duchovní služba (*spiritual service*) či jeho ekvivalent, termín duchovní péče. Mezinárodně uznávaným označením je termín klinická pastorační péče (*clinical pastoral care*) který lépe vyjadřuje začlenění tohoto typu pastorační péče do prostředí klinické zdravotní služby.³ Stejně tak je ekvivalentním výrazem nemocniční kaplanská služba (*health care chaplaincy*), užívaný ve standardech pro poskytování nemocniční kaplanské služby v Evropě, a který má širší význam: je v něm silněji vyzdvihnut i zdravotní prvek tohoto působení.⁴ Služba se tedy týká všech pacientů, příbuzných a zdravotníků bez ohledu na církevní či náboženskou příslušnost. Řídí se přáním osoby, které je poskytována, a bere ohled na její lidskou důstojnost a mravní integritu především podle dále specifikovaných standardů *European Network of Health Care Chaplaincy*. Toto pojetí nijak nenahrazuje službu, kterou poskytují duchovní jednotlivých církví svým věřícím, naopak předpokládá jejich úzkou spolupráci.

Výraz nemocniční kaplan (*healthcare chaplain*) označuje kvalifikovaného duchovního, který poskytuje duchovní péči soustavně a profesionálně (na plný či častěji částečný úvazek) pacientům, personálu a návštěvníkům zdravotnického zařízení⁵ jako člen multidisciplinárního zdravotnického týmu. Poskytuje doprovázení v duchovní oblasti všem potřebným bez

1 Srov. *Standards Evropské sítě nemocničního kaplanství*, kap. 1 a 3.

2 Srov. NĚMEC, Damián. K metodickému pokynu Ministerstva zdravotnictví o duchovní péči. *Revue církevního práva*, 2017, č. 68–3, s. 11–28.

3 Srov. NĚMEC, Damián. Právní zakotvení pastorační péče v necírkevních zdravotnických zařízeních v České republice. *Revue církevního práva*, 2015, roč. XXI., č. 1., s. 56.

4 Srov. *Standards Evropské sítě nemocničního kaplanství*. Úvod.

5 Nejedná se pouze o nemocnice ale o veškerá zdravotnická zařízení: nemocnice, ústavy následné péče, léčebny dlouhodobě nemocných, porodnice, psychiatrické léčebny, apod.

rozdílu jejich vyznání či světového názoru. Takové chápání se sice striktně nedrží vymezení pojmu kaplan v Kodexu kanonického práva, který předpokládá speciální pastorační katolíků v situaci nemoci a oblast působení kaplanů (kán. 564–572), tedy i kaplanů ve zdravotnictví, chápe jako specifickou formu diakonie, na kterou se vztahuje obecné ustanovení kán. 383 § 1⁶ a kán. 564 CIC.⁷ Dobrovolník pak je (na rozdíl od nemocničního kaplana) osobou, vyslanou ČBK a ERC, podléjící se na této spirituální péči o nemocné pod vedením nemocničního kaplana a ve svém volném čase. Pro samotné vyslání se vyžaduje dosažení konsensu se zdravotnickým zařízením a uzavření písemné dohody mezi tímto zařízením a konkrétní církví v místě působící. I v oblasti zdravotnické pastorače je situace ČR specifická především sekularizovaným prostředím, které ovlivňuje přístup k církvím ze strany společnosti obecně.

3 Zakotvení klinické pastorační služby v českém právním řádu

Současný model této péče se postupně vyvíjel od roku 1990, a smluvně (mezi-církevní dohodou) byl zakotven v roce 2006.⁸ Legislativní vymezení v českém právním řádu je dáno pouze obecně, koncepční podoba daná speciálním právním předpisem dosud chybí. I přes probíhající jednání se doposud podařilo dojít pouze k výše uvedenému Metodickému pokynu Ministerstva zdravotnictví, a i to až na jaře 2017. Konfesněprávním základem pro existenci duchovní služby ve zdravotnictví jsou ústavou

⁶ CIC 1983, kán. 383 § 1: „Při výkonu své pastorační služby se biskup stará o všechny křesťany, svěřené jeho péči (...) i o ty, o něž vzhledem ke jejich životním podmínkám nemůže být dostatečně postaráno běžnou pastýřskou péčí (...)“.

⁷ CIC 1983, kán. 564: Pro početnější skupiny se ustanovují specifické jednotky odlišné od farností, v nichž je vykonávána speciální duchovní správa a v jejichž čele stojí kněz s titulem kaplan (*cappellanus*). Takto by ovšem byli z tohoto pojmu vyloučení jáhni, laici a ženy. V rámci ekumenických vztahů katolická církev v ČR přistoupila na širší užívání tohoto výrazu, který více odpovídá specificky křesťanskému diakonickému akcentu, a v ČR se ustálil jako základní termín na půdě Ekumenické rady církví v České republice a tak byl také převzat do trojstranných smluv mezi ČBK, ERC a příslušným orgánem státní správy (např. pro oblast armády, vězeňství). Jeho variantou je výraz *duchovní péče*, který byl užít v dvoustranné dohodě mezi ČBK a ERC z roku 2006 pro oblast zdravotnictví. K terminologickému upřesnění více: NĚMEC, Damián. Právní zakotvení pastorační péče v necírkevních zdravotnických zařízeních v České republice. *Revue církevního práva*, Praha. Společnost pro církevní právo, 2015, č. 60–1, s. 53–78.

⁸ *Dohoda o duchovní péči ve zdravotnictví mezi ČBK a ERC z 20. 11. 2006 a Dodatek č. 1 z 12. 12. 2011 (účinný 1. 1. 2012)* [online]. [cit. 9. 4. 2017]. Dostupné z: <http://kaplan-nemocnice.cz/souvisejici-dokumenty-a-odkazy/>

zaručená práva a svobody, především náboženská svoboda, obecně garantována v čl. 16. odst. 1 Listiny základních práva a svobod,⁹ a v § 2 z. č. 3/2002 Sb.¹⁰ Ovšem na rozdíl od oblasti armády či vězeňství, které rámcově řeší § 7 odst. 1 z. č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech (tzv. zvláštní práva CNS) v zákoně o církvích oblast jejich působení ve zdravotnictví řešena není. I do zdravotnické normativy se (alespoň) právo na duchovní podporu při pobytu ve zdravotnických zařízeních dostalo poměrně pozdě.¹¹ Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, v § 28 (Práva pacienta) odst. 3 specifikuje, že pacient může: přijímat ve zdravotnickém zařízení lůžkové nebo jednodenní péče duchovní péči a duchovní podporu od duchovních církví a náboženských společností registrovaných v České republice nebo od osob pověřených výkonem duchovenské činnosti v souladu s vnitřním řádem a způsobem, který neporušuje práva ostatních pacientů, a s ohledem na svůj zdravotní stav, nestanoví-li jiný právní předpis jinak; návštěvu duchovního nelze pacientovi odepřít v případech ohrožení jeho života nebo vážného poškození zdraví, nestanoví-li jiný právní předpis jinak.¹² Byť v tomto zákoně není explicitně vymezeno postavení nemocničních kaplanů, lze na ně vztáhnout obecné ustanovení § 2 odst. 2 specifikující zdravotní služby.¹³ Nemocniční kaplany pak chápeme jako jiné odborné pracovníky ve zdravotnictví (nezdravotnickou profesi). Bližší vymezení nemocničních kaplanů však chybí jak v zákoně č. 96/2004 Sb., o nelékařských zdravotnických povoláních, tak ve vyhlášce ministerstva zdravotnictví č. 55/2011 Sb., o činnostech zdravotnických pracovníků a jiných odborných pracovníků. Ve vládním nařízení č. 222/2010 Sb., o katalogu prací ve veřejných službách a správě, v příloze č. 1. nacházíme obecné nařízení,

⁹ Čl. 16 odst. 1: Každý má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu.

¹⁰ § 2: Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Každý má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání.

¹¹ Do té doby platný, od roku 1990 mnohokrát novelizovaný, zákon č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu, takovou možnost neobsahoval.

¹² Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, § 28 odst. 3, j).

¹³ Zdravotními službami se rozumí a) poskytování zdravotní péče podle tohoto zákona zdravotnickými pracovníky, a dále činnosti vykonávané jinými odbornými pracovníky, jsou-li tyto činnosti vykonávány v přímé souvislosti s poskytováním zdravotní péče.

kteří obsahuje pozici kaplan.¹⁴ V národní soustavě kvalifikací však vymezení pozice kaplana chybí. Můžeme tedy shrnout, že české právo vytváří základní předpoklady pro realizaci služby nemocničních kaplanů, podrobnější regulaci jejich postavení (otázku přístupu kaplanů ke zdravotnické dokumentaci, práva a povinnosti a součinnost zdravotnického personálu) a kvalifikace vymezil alespoň Metodický pokyn MZ z dubna 2017.

Pro působení církví a náboženských společností v oblasti zdravotnictví není na rozdíl od ozbrojených sil, vězeňství a veřejných sdělovacích prostředků uzavřena dohoda na vnitrostátní úrovni.¹⁵ Podrobnosti tak prozatím řeší velmi stručná „mezi-církevní“ smlouva, která vytváří ekumenický model klinické pastorační péče: Dohoda o duchovní péči ve zdravotnictví ČBK + ERC z 20. 11. 2006¹⁶ a Dodatek č. 1 z 12. 12. 2011 (účinný 1. 1. 2012) k této smlouvě.¹⁷ Tato dohoda však není součástí českého právního řádu. Dohoda včetně příloh a dodatků se vztahuje na tyto církve: Římskokatolická církev, řeckokatolická církev, Apoštolská církev; Bratrská jednota baptistů; Církev bratrská; Církev československá husitská; Českobratrská církev evangelická; Evangelická církev augsburského vyznání v České republice; Evangelická církev metodistická; Jednota bratrská; Pravoslavná církev v českých zemích; Starokatolická církev v ČR; Slezská církev augsburského vyznání; a na Církev adventistů sedmého dne.¹⁸

¹⁴ *Vládní nařízení č. 222/2010 Sb. příloha č. 1, Díl 1.05 Společné specializované práce: 1. 05. 04 KAPLAN*

11. platová třída: 1. Poskytování duchovní služby ve vězeňských, zdravotních, sociálních a jiných zařízeních včetně zajišťování styku s jednotlivými církvemi. 12. platová třída: 1. Metodická a koordinační činnost v oblasti duchovní služby ve vězeňských, zdravotních, sociálních a jiných zařízeních. Koordinace regionální problematiky duchovní služby v návaznosti na související odvětví. 13. platová třída: 1. Tvorba zásadních koncepcí duchovní služby a její řízení ve vězeňských, zdravotních, sociálních a jiných zařízeních. Systémová koordinace duchovní služby s přesahem do souvisejících sociálně společenských oblastí. Synchronizace duchovních aktivit na mezinárodní úrovni s účastí na systémovém řešení evropské multikulturní problematiky.

¹⁵ Srov. TRETERA, Jiří Rajmund. *Stát a církev v České republice*. Kostelní Vydří, 2002, s. 66. Tedy smlouva, kde by jednou ze smluvních stran bylo např. Ministerstvo zdravotnictví či jiný orgán státní správy.

¹⁶ Vymezuje pojem nemocničních kaplanů a dobrovolníků a jejich poslání, způsob vyslání, kvalifikační předpoklady, etický kodex.

¹⁷ Dodatek je rozsáhlejší než samotná dohoda, zpřesňuje způsob vyslání nemocničních kaplanů i dobrovolníků, nově formuluje kvalifikační předpoklady a přesně specifikuje smluvní strany (ERC).

¹⁸ Srov. *Dodatek č. 1 z 12. 12. 2011 k Dohodě o duchovní péči ve zdravotnictví*. část V, body 5 a 6.

V letech 2000–2002 byla otázka duchovní služby ve zdravotnictví projednávána také při přípravě konkordátní smlouvy mezi Apoštolským stolcem a ČR. V čl. 14 byly obsaženy pouze základní zásady¹⁹ a předpokládalo se vytvoření dalších dílčích dohod mezi církví a příslušnými orgány státní správy, které by obsahovaly podrobnější úpravu této oblasti. V květnu 2003 ovšem Poslanecká sněmovna konkordátní smlouvu neratifikovala a můžeme konstatovat, že v této podobě již k ratifikaci nedojde. Také dosud neexistuje normativa na úrovni státní či resortní.

4 Evropské standardy pastorační péče ve zdravotnictví

Základní charakteristikou lidských práv je jejich obecnost, neporušitelnost a nezczitelnost (a jako taková byla tato práva recipována také do sociálního učení katolické církve). Compendium sociální nauky církve (2004) zdůrazňuje, že „úsilí o vymezení a prohlášení lidských práv představuje jednu z nejvýznamnějších aktivit směřujících k účinnému respektování nevyhnutelných požadavků lidské důstojnosti“.²⁰ Základním dokumentem,²¹ který popisuje nemocniční kaplanskou službu, poskytovanou církvemi a náboženskými společnostmi v evropském zdravotnictví, jsou Standardy Evropské sítě nemocničního kaplanství (*European Network of Health Care Chaplaincy*). Text je míněn jako orientační bod a průvodce pro všechna náboženství a denominace při formování duchovní péče v oblasti zdravotnictví. Jeho třetí kapitola, popisující okruhy činnosti nemocničních kaplanů, vychází z respektování lidské důstojnosti a koresponduje s ochranou některých základních lidských práv, jak je uvádí Listina základních práv a svobod, evropská Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod a další

¹⁹ *Návrh smlouvy s Českou republikou z r. 2002*. Čl. 14: (1) Katolická církev má právo zřizovat a provozovat zdravotnická zařízení za podmínek stanovených právním řádem České republiky. (2) Katolická církev má právo vykonávat ve zdravotnických zařízeních duchovenskou a pastorační službu pro osoby v nich umístěné, jež o to požádají. (3) Další podmínky pro výkon a zajištění duchovenské a pastorační služby ve zdravotnických zařízeních mohou být stanoveny dohodou mezi příslušným církevním představitelem a příslušným zdravotnickým zařízením.

²⁰ Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Compendium sociální nauky církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, čl. 152.

²¹ *Standardy Evropské sítě nemocničního kaplanství*. [online]. [cit. 28. 9. 2017]. Dostupné z: http://enhcc.eu/turku_standards_czech.pdf. Dokument je výsledkem 7. konference Evropské sítě nemocničních kaplanů, která proběhla ve finském Turku ve dnech 12.–16. června 2002 za účasti 40 reprezentantů církví a organizací z 21 evropských zemí.

předpisy. Prvním zde uvedeným (n. 1) úkolem kaplanů je jejich svědectví a ochrana hodnoty a důstojnosti každé lidské osoby – tedy obrana práva na život.²² Odhlédneme-li od nejvíce problematických otázek s tímto právem spojených (otázky týkající se vymezení počátku a konce života, interrupce, umělé oplodnění, eutanazie apod.) je úkolem nemocničního kaplana v praxi především doprovázení pacienta v realizaci jeho práva rozhodovat o svém životě a zdraví (včetně jeho práva na dostatečně srozumitelné poučení o zdravotním stavu a jeho vývoji, včetně důsledků zvolené léčby, či ochrana pacienta při udělování informovaného souhlasu s poskytováním zdravotních služeb vzhledem k zásahům do jeho tělesné integrity).²³ Stále častěji se totiž pacienti v akutní fázi při pobytu v nemocnici obrací primárně na kaplana (při setkání za účelem zhodnocení kritické stresové události), střetnou-li se s necitlivým přístupem zdravotnického personálu (ombudsman bývá volen až jako následná instance po návratu klienta z hospitalizace).²⁴ Na straně druhé kaplani komunikují s těmi, kteří poskytují péči, účastní se v některých případech lékařských porad, které se týkají péče o pacienta. Nejen že takto „uvolňují prostor a čas“ pro vlastní zdravotnické úkony personálu, ale také tak mohou být případným prostředníkem pro zklidnění stresových situací obou stran.

Nemocniční kaplani mají být připomínkou existenciálního a spirituálního rozměru utrpení, nemoci a smrti (n. 2) i uzdravující, pomáhající a usmířující

²² Srov. čl. 6. *Listiny základních práv a svobod*. N. 1 a 2: Každý má právo na život. Lidský život je hoden ochrany již před narozením. Nikdo nesmí být zbaven života. Srov. *Evropská úmluva o lidských právech* (4. 11. 1950). Čl. 2, n. 1: Právo každého na život je chráněno zákonem. Nikdo nesmí být úmyslně zbaven života, kromě výkonu soudem uloženého trestu, následujícího po uznání viny, za spáchání trestného činu, pro který zákon ukládá tento trest.

²³ Srov. Zákon 372/2011 Sb. o zdravotních službách, (práva pacienta, § 28 a násl.); Vyhláška o zdravotnické dokumentaci č. 98/2012 Sb. (účinná od dne 1. 4. 2012); Zákon č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (transplantační zákon) atp.

²⁴ Srov. HÖFFE, Ottfried. *Medizin ohne Ethik?* Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2002, s. 49. Bohužel ještě i v současné době zdravotnická zařízení někdy fungují jako pouhá „místa záchran života“ bez kontextu uzdravování. Pro toto celkové uzdravování je potřebná důvěra mezi lékařem a pacientem, založená na respektu k jeho lidské důstojnosti a nutnost pohlízet na pacienta jako na „účel sám o sobě“ nikoli jako na „případ“. Lidská důstojnost je nejvyšším morálním principem, který klade důraz na svobodné rozhodnutí pacienta, jako završení doprovázejícího vztahu mezi lékařem a pacientem. Nemocniční kaplan zde může být určitým mediátorem.

síly náboženské víry (n. 3) – v tomto rozměru nejen pomáhají při rozhodování se a v komunikaci, která se týká záležitostí smrti a umírání, ale také se věnují rodinným příslušníkům i zdravotnickému personálu v situaci smutku či při ztrátě blízké osoby. Existenciální otázky totiž mají důležitou úlohu v přístupu člověka k vlastnímu životu, k jeho vůli žít, což má určující význam v procesu uzdravování. V rovině náboženské (n. 4) kaplani dbají na to, aby bylo vyhověno spirituálním potřebám lidí různých náboženství a kulturních okruhů při zachování respektu k jejich osobnímu přesvědčení. V tomto úkolu kaplana spatřujeme realizaci vlastního práva na náboženskou svobodu (tedy svobodu každého člověka uctívat Boha podle vlastního svědomí a přesvědčení).²⁵ Náboženská svoboda „spočívá v tom, že všichni lidé musí být chráněni před donucováním... tak, aby v náboženské oblasti nikdo nebyl nucen jednat proti svému svědomí“ (DH 2).²⁶ Tato svoboda není pouhým individuálním právem, ale má i skupinově žitý rozměr (DH 4). Hranice náboženské svobody vyplývá z morální zásady osobní a společné odpovědnosti za společnost, ze spravedlnosti a lidskosti, s respektem k právům jiných lidí (DH 7). Kaplani se mají snažit chránit pacienty před nevhodným a nežádoucím duchovním obtěžováním nebo proselytismem (n. 7). V zařízení, v němž působí, je tedy jejich úkolem i vyhledávání nebezpečí a identifikace jedinců, jejichž náboženské či duchovní konflikty by mohly ztížit jejich uzdravení nebo léčebný proces jiných pacientů. Kaplani mají poskytovat podpůrnou spirituální péči empatickým nasloucháním a porozuměním těm, kteří prožívají úzkost (n. 6). K primárně náboženské rovině

²⁵ Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (Řím 4. 11. 1950), čl. 9.: 1. Každý má právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání; toto právo zahrnuje svobodu změnit své náboženské vyznání nebo přesvědčení, jakož i svobodu projevat své náboženské vyznání nebo přesvědčení sám nebo společně s jinými, ať veřejně nebo soukromě, bohoslužbou, vyučováním, prováděním náboženských úkonů a zachováváním obřadů. 2. Svoboda projevat náboženské vyznání a přesvědčení může podléhat jen omezením, která jsou stanovena zákony a která jsou nezbytná v demokratické společnosti v zájmu veřejné bezpečnosti, ochrany veřejného pořádku, zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných [online]. [cit. 28. 9. 2017]. Dostupné z: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf

²⁶ Toto právo musí být uznáno právním řádem společnosti, což je v českém právním řádu obecně garantováno v čl. 16. odst. 1 Listiny Základních práv a svobod: Každý má právo svobodně projevat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadů. Příp. i čl. 15 LZPS pokud hovoříme o oblasti svědomí: Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena.

jejich působení patří úkol konat bohoslužby, obřady a udělovat svátosti, tedy modlitby a čtení duchovních textů (např. s pacienty), žehnání a udělování svátostí a svátostin (či zprostředkování jejich udělení kompetentní osobou) podle tradice své církve či náboženského společenství.

Kaplaní ve zdravotnickém zařízení vystupují jako členové multidisciplinárního zdravotnického týmu (n. 8) a působí v rovině vzdělávání a formace (n. 9). Poskytují a účastní se výukových programů pro zdravotnické profesionály; provádí vzdělávání v doškolovacích kurzech; vytváří prezentace o duchovních a zdravotnických otázkách; podílí se na vzdělávání studentů v profesích zdravotní péče (v oblastech, týkajících se propojení náboženství a duchovní oblasti se zdravotnickou péčí), včetně publikování v odborných lékařských časopisech a církevních periodících či spolupráce při psaní monografií. Kaplaní podporují výzkumné programy týkající se spirituální péče (n. 11) a účastní se na interdisciplinárním vzdělávání objasňováním důležitých etických otázek pacientům, členům rodiny, zaměstnancům a zdravotnickému zařízení, v některých případech se podílejí na zasedání etických komisí a revizních komisí zdravotnických zařízení; či konzultují etické obavy a problémy se zaměstnanci i pacienty.

K dalšímu rozměru služby nemocničních kaplanů patří i jejich působení jako prostředníků a smířčích osob (n. 10) a poskytování obhajoby těm, kteří potřebují zastání ve zdravotnickém systému, vyjasňování konfliktů mezi zaměstnanci, pacienty a členy rodiny či podpora zaměstnanců (v případech osobní krize nebo pracovního stresu). Kaplaní mají vystupovat jako emocionálně, odborně a duchovně bezpeční profesionálové, u nichž mohou hledat radu nebo poučení pacienti, členové rodiny a zaměstnanci. I v této oblasti ukazuje praxe, že s rostoucím počtem nemocničních kaplanů opadá nedůvěra ze strany zdravotnického zařízení a roste význam kaplanské služby i směrem k personálu a zaměstnancům zařízení. Nemocniční kaplaní posuzují a vyhodnocují účinnost poskytované spirituální péče (n. 12) a mají pomáhat společnosti uvědomovat si potřeby a požadavky lidí, kterým slouží, potřeby a požadavky těch, kteří o ně pečují, i potřeby a požadavky zdravotnických systémů (n. 13).

5 Aplikace v praxi nemocničních kaplanů v ČR (dva konkrétní příklady)

Zdravotnická zařízení (nemocnice, LDN) ale i obdobná zařízení sociálních služeb s výrazným podílem zdravotní péče (hospic, domov pro seniory atp.) mají zpravidla vlastní interní normu pro organizaci pastorační péče (především vymezující postavení pastoračního pracovníka a vzájemné koordinace se zdravotnickým i jiným personálem). Zařízení uzavírá podle této vnitřní normy²⁷ dohody s jednotlivými církvemi a náboženskými společnostmi o vyslání nemocničních kaplanů a dobrovolníků, vždy podle aktuálních potřeb,²⁸ a v dohodě jsou řešeny i případné pracovněprávní vztahy nemocničních kaplanů či faktický podíl církve a zdravotnického zařízení. Konkrétní církev pak garantuje výběr vhodných osob pro tuto službu, jejich vstupní vzdělání, církevní pověření v ekumenické spolupráci, koordinaci služby i další vzdělávání pověřených osob. V této kapitole použijeme jako příklady působení nemocničních kaplanů ve Fakultní nemocnici v Olomouci a v odborném léčebném ústavu v Pasece, jakožto zástupců dvou typů péče: nemocniční i následné.

Přímo ve Fakultní nemocnici Olomouc (dále FNOL) začal nemocniční kaplan tohoto typu²⁹ působit od ledna 2010 (zaměstnavatelem bylo Arcibiskupství olomoucké, které zároveň pro tuto službu ustanovilo koordinátora kněze). Do té doby do zařízení docházeli kněží, obvykle na zavolání. V roce 2010 se v kontextu akreditace nemocnice³⁰ začala vytvářet nová koncepce péče

²⁷ Srov. např. *Metodický pokyn č. MP-L004-02 Fakultní nemocnice v Olomouci o zajištění klinické pastorační péče ve FNOL, z roku 2011*, který byl vypracován v úzké spolupráci s nemocničními kaplany v nemocnici působícími a jejich církevními nadřízenými. Protože text pokynu není veřejně přístupný, citujeme dle: NĚMEC, Damián. *Otázka právního zakotvení kaplanství v oblasti zdravotnictví*. In: BENÁK, Jaroslav (ed.). *Církev a stát 2016: Potřebujeme nový zákon o církvích (?)* Brno: Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta, 2016, s. 49–63.

²⁸ Např. dle religiozity či aktuálního působení jednotlivých CNS v regionu.

²⁹ Srov. <http://www.ado.cz/kaplan/fnol.htm>, srov. https://www.fnol.cz/pdf/klinicka_pastoracni_pece2016.pdf [cit. 5. 9. 2017]: Od roku 2010 se důraz ve službě kaplanů také začal klást na nadkonfesiční a neevangelizační charakter na rozdíl od pouhého udělování svátostí a svátostin a na profesionalizaci a celostní vzdělávání kaplanů v oblasti teologické i zdravotní způsobilosti.

³⁰ Mezinárodní akreditační standardy nemocnic (práva pacientů 3.2) totiž požadují, aby nemocnice měly vytvořený postup, v rámci kterého uspokojí požadavky pacientů a jejich blízkých na poskytnutí duchovních služeb či podobné požadavky vyplývající z pacientových duchovních potřeb a náboženského přesvědčení. Srov. *Akreditační standardy pro nemocnice* platné od 1. 1. 2014 [online]. [cit. 25. 8. 2017]. Dostupné z: <http://www.sakcr.cz/cz-main/dokumenty/akreditace/>

FNOL o duchovní potřeby nemocných i zaměstnanců. Ve spolupráci s arcibiskupstvím olomouckým i zástupci jiných církví a náboženských společností byla vytvořena pracovní skupina, jejíž součinnost postupně vedla k vypracování smlouvy o spolupráci mezi FNOL a arcibiskupstvím olomouckým (ze dne 22. 6. 2012) a na podzim 2011 došlo k vybudování kaple Božího milosrdenství ve FNOL.³¹ Managementem nemocnice byl vypracován Metodický pokyn o zajištění klinické pastorační péče ve FNOL, platný od 26. 8. 2011, závazný pro všechny zdravotníky, lékaře i nelékaře a nemocniční kaplany, kteří KPP ve FNOL obstarávají. Kromě toho bylo vytvořeno zázemí pro kaplany ve FNOL (kancelář, možnost stravování), jejich přijímání na pracovištích ve spolupráci se zdravotníky, umožněn prostor pro komunikaci s nemocnými (místo a čas). Od r. 2010 se ve službě nemocničních kaplanů (zaměstnaných na částečné úvazky arcibiskupstvím olomouckým) vystřídalo již několik kaplanů,³² ze strany FNOL byl financován koordinátor kaplanů až do zrušení této pozice ze strany nemocnice v roce 2015. V současné době FNOL poskytuje 0,9 úvazku. Činnost nemocničních kaplanů zde spočívá především v kontaktech (do 5 min.) nebo intervencích (6-30 min.) u nemocných a jejich rodinných příslušníků, telefonátech s pacienty současnými i bývalými, či v ambulanci péči, v doprovázení umírajících, příbuzných a pozůstalých, konzultacích s dalšími nemocničními kaplany, rozhovorech, setkání a seminářích pro zdravotníky a studenty. Kaplani se účastní pravidelných formačních setkávání (Brno, Velehrad, Olomouc), realizovali putovní výstavu o jejich službě s názvem „Být nablízku“, každoročně organizují pout' zdravotníků a den nemocných, připravují informační materiály, komunikují s médií, někteří z nich přednášejí a publikují.

V rovině existenciálních i duchovních potřeb pacientů je sice i ve FNOL péče směřována nejčastěji k dlouhodobě nebo nevléčitelně nemocným,

³¹ Ani zde není užívání kaple vymezeno konfesně. Jedná se o prostor ke ztišení a meditaci pro všechny, kdo potřebují duchovní osvěžení, v neděli se pak stává bohoslužebným prostorem, ve kterém se shromažďují především pacienti a jejich příbuzní.

³² Z výroční zprávy nemocničních kaplanů ve FNOL za rok 2016 je patrné, že v tomto roce zde působilo osm nemocničních kaplanů, v souhrnu na 2,45 úvazku. FNOL poskytla pro kaplany celkem 1,3 úvazku. K tomu se přidává Dohoda o pracovní činnosti (do 50 hodin za měsíc) pro jednoho z kaplanů. Arcibiskupství olomoucké (dále AO) se podílelo 1,15 úvazkem. Šest kaplanů má pověření ke službě od Římskokatolické církve, po jednom od Církve Československé a Církve adventistů sedmého dne. [online]. [cit. 12. 9. 2017] Dostupné z: <https://www.fnol.cz/hospitalizace.asp>

umírajícím a starým lidem či pacientům před závažnými zákroky, nebo s psychickými poruchami (ne vždy nutně věřícím), nicméně péče je rozložena rovnoměrněji do všech věkových skupin a všech medicínských oborů. Zlepšuje se jak důvěra personálu nemocnice ke kaplanům tak informovanost o duchovní službě v nemocnici (letáky na všech oddělení nemocnice, spolupráce s nemocničním personálem, kaplani jsou více zapojeni jako členové multidisciplinárního týmu péče o pacienta).³³ V případech služby vůči příbuzným a blízkým pacientů (jak hospitalizovaných tak ambulantních) zde má služba největší dopad především na oddělení urgentního příjmu, geriatric, interním a hemato-onkologickém, traumatologii, psychiatrii a v případech umírajících pacientů.³⁴ Pro pastorační poradenství, psychosociální podporu a doprovázení v prožívání obtížných situací souvisejících s umíráním či úmrtím byla ve FNOL v červnu 2015³⁵ otevřena poradna Hořec,³⁶ kde působí někteří z nemocničních kaplanů – certifikovaní poradci pro pozůstalé či alespoň proškolení v kurzech krizové intervence.

Jedná se o první poradnu (nejen) pro pozůstalé spadající pod nemocnici v ČR. Zdarma poskytuje poradenství a doprovázení v prožívání obtížných situací souvisejících s nemocí nebo ztrátou blízkého. Poradna je bezplatná a je určena nejen pro pacienty FNOL a jejich příbuzné, ale i pro ambulantní pacienty nebo pro kohokoliv, kdo o nabízené poradenství projeví zájem. Vytváří tak jedinečný prostor nejen pro rodiny pacientů, nejen v kontextu úmrtí blízkého, ale i pro ty, kdo hledají pomoc a radu v oblasti duchovní i sociální.

V odborném léčebném ústavu v Pasece (tedy jiném typu zdravotnického zařízení, kde je poskytována především následná péče po ukončené hospitalizaci

³³ Např. na onkologii FNOL se nemocniční kaplani účastní velké vizity společně se zdravotníky, na urgentu je nemocniční kaplan přítomen při sdělování úmrtí pacienta příbuzným, aby mohl poskytnout psycho-sociální a duchovní podporu atp.

³⁴ V roce 2016 probíhalo systematické poskytování KPP péče – tedy pravidelné návštěvy klinik a oddělení s aktivní nabídkou péče nemocným na oddělení geriatric (2 kaplani), na 1. interní klinice (4) a 2. interní klinice (1), na klinice psychiatrie (1), na oddělení urgentního příjmu (1), na klinice plicních nemocí a tuberkulózy (1), na oddělení rehabilitace (1), nově v průběhu roku 2016 také na 1. chirurgické klinice (2) a na onkologické klinice (1). Intervence se ovšem uskutečňují i na ostatních klinikách.

³⁵ Srov. <https://www.cirkev.cz/archiv/150626-pozustalym-zacala-v-olomouci-pomahat-nova-poradna> [cit. 5. 9. 2017].

³⁶ Srov. <http://www.poradna-horec.cz/> [cit. 5. 9. 2017].

na dvou pracovištích v Pasece a v Moravském Berouně) je klinická pastorační péče poskytována od roku 2015. Již od roku 1996 byla duchovní péče o pacienty ústavu realizována místním katolickým duchovenstvem ve formě nedělních mší svatých a udělování svátostí na požádání. Důvodem ovšem nebyl nezáměr léčebného ústavu, nýbrž nemožnost obsadit toto místo vhodným kandidátem. Na rozdíl od nemocniční péče je služba v ústavech péče následné (nebo v ústavech dlouhodobě nemocných) směřována k pacientům s jinými potřebami než v nemocnici i k jiným věkovým skupinám – tedy především v oblasti geriatrie a paliativní péče.³⁷ Stejně jako ve FNOL i v Pasece působí jak nemocniční kaplani, tak dobrovolníci (ti od jara 2016). Nejčastěji byla intervence poskytována na oddělení následné péče (dříve označované jako LDN), kde jsou umístěni obvykle starší pacienti zpravidla na dobu tří měsíců. Intervence probíhaly formou osobních rozhovorů či telefonátů. Dobrá je spolupráce s místním katolickým knězem a pastoračními asistentkami Charity i s vedením a s personálem léčebny. Kromě nemocných byla intervence zaměřena i na příbuzné pacientů, méně na pozůstalé či zaměstnance nemocnice. V zařízení působí jeden kaplan, doposud se ovšem nepodařilo vytvořit oddělený prostor pro ztišení a meditaci – kapli.

6 Závěr

Můžeme tedy shrnout, že pastorační péče nemocných v ČR je náboženskou službou neevangelizačního typu. Činnost nemocničních kaplanů totiž často překračuje striktně náboženské působení a je daleko více lidským, psychologickým, emočním a podpůrným prostředkem, směřovaným k nemocným, k jejich rodinám, jiným blízkým osobám, návštěvám, nemocničnímu personálu. Pro koordinaci iniciativ církvi i zdravotnických zařízení v únoru 2009 vznikla *Česká společnost pro klinickou pastorační péči při České lékařské společnosti Jana Evangelisty Purkyně* (dále jen ČLS JEP), která usiluje o prosazení nemocniční kaplanské služby nutně v ekumenickém duchu a vytvoření postupů pro uspokojování duchovních potřeb nemocných podle Mezinárodních akreditačních standardů pro nemocnice. Navazuje tak na činnost Evropské

³⁷ Toto zařízení má plicní oddělení, rehabilitaci, ošetrovatelská a sociální lůžka, léčebnu následné péče. Ústav v Pasece se tak zaměřuje jinak, např. žádal o podporu paliativní péče v projektu AVAST Srov. <http://nadacnifond.avast.cz/co-delame> [cit. 5. 9. 2017], což je oblast, o kterou FNOL dosud neusilovala.

sítě nemocničních kaplanů.³⁸ V ČR také vznikly téměř paralelně dvě odborné asociace nemocničních kaplanů: *Asociace nemocničních kaplanů* (ANK), sdružující (obvykle ale nejenom) kaplany z nekatolických církví, a *Katolická asociace nemocničních kaplanů* (KANK). Tyto organizace se nyní snaží spolupracovat v ekumenickém duchu, jak to konstituovaly i ve svých stanovách,³⁹ a obě spolupracují s Evropskou sítí nemocničních kaplanů (*European Network of Health Care Chaplaincy, ENHCC*).⁴⁰ Jakákoliv činnost církví ve veřejném prostoru v ČR, kterým je i oblast zdravotnictví, má totiž v českém sekularizovaném prostředí šanci pouze v případě, že bude zaměřena šířeji než čistě nábožensky, že bude ekumenicky otevřená a sloužící. Jen tak bude považována za hodnotu pro člověka i společnost a bude věrohodným svědectvím církví a náboženských společností. Ústavněprávní zakotvení pastorační péče ve zdravotnictví je v právním řádu v ČR dostačující. Zakotvení v zákoně o církvích ovšem chybí, stejně jako doposud chybí vymezení klinické pastorační péče jako integrální součásti zdravotní služby či postavení kaplanů jako plnoprávných členů multidisciplinárního týmu ve zdravotnické legislativě (tedy v zakotvení v zákoně o zdravotních službách). Zatímco duchovní služba v armádě, která spadá pod resort ministerstva obrany nebo duchovní služba ve věznicích, která spadá pod resort ministerstva vnitra, již byly upraveny uzavřením příslušných dohod, k obdobné úpravě působení nemocničních kaplanů ve zdravotnických zařízeních takto (konkrétní dohodou s ministerstvem zdravotnictví) dosud nedošlo. Prozatím se postupuje cestou podzákoných norem a v dubnu 2017 publikovaný Melodický pokyn Ministerstva zdravotnictví je tak jediným krokem, směřujícím k budoucímu komplexnímu právnímu řešení probírání problematiky. Mnoho otázek ovšem zůstává otevřených: např. otázka hrazení nákladů služby nemocničních kaplanů a provozu potřebných prostor (např. ze systému veřejného zdravotního pojištění). Tento „legislativní deficit“ sice příliš nezasahuje do konkrétních činností nemocničních kaplanů v péči o pacienta a jeho

³⁸ Web společnosti [cit. 9. 9. 2017]. Dostupné z: <http://www.cskpp.wz.cz/>

³⁹ Srov. Stanovy. In: *Asociace nemocničních kaplanů* [online]. [cit. 21. 8. 2017]. Dostupné z: <http://www.nemocnicnikaplan.cz/rubrika/3-Stanovy/index.htm>; Srov. *Stanovy Katolické asociace nemocničních kaplanů* [online]. 23. 10. 2013 [cit. 21. 8. 2017] dostupné z: <http://kaplan-nemocnice.cz/wp-content/uploads/2014/03/Stanovy.pdf>

⁴⁰ Srov. *Společné prohlášení zástupců ANK a KANK* [online]. [cit. 5. 9. 2017]. Dostupné z: http://enhcc.eu/2014_salzburg_statement_czech.pdf

okolí a na konkrétním místě (jde spíše o vhodnost kandidáta a schopnost komunikace a domluvy mezi církví a zdravotnickým zařízením), nicméně vyřešení těchto otázek (či dalších, např. jednotný postup v oblasti formace) by rámcově usnadnilo jejich působení v celém zdravotnickém systému. Máme naději, že metodickým pokynem zřízená Rada pro duchovní péči ve zdravotnictví, v níž zasedli dva zástupci ČBK, dva zástupci ERC, dva zástupci ministerstva, dva zástupci poskytovatelů zdravotních služeb (Asociace českých a moravských nemocnic a Asociace nemocnic ČR) přispěje svou činností k budoucímu dořešení otázek klinické pastorační péče v naší zemi.

Literature

- HÖFFE, Otfried. *Medižin obne Ethike?* Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2002, s. 49. ISBN 9783518122457.
- NĚMEC, Damián. Právní zakotvení pastorační péče v necírkevních zdravotnických zařízeních v České republice. *Revue církevního práva*, Praha: Společnost pro církevní právo, 2015, č. 60-1, s. 53–78.
- NĚMEC, Damián. K metodickému pokynu Ministerstva zdravotnictví o duchovní péči. *Revue církevního práva*, 2017, č. 68-3, s. 11–28.
- TRETERA, Jiří Rajmund. *Stát a církev v České republice*. Kostelní Vydří, 2002, s. 66. ISBN 80-7192-707-4.
- II. Vatikánský koncil. Deklarace o náboženské svobodě *Dignitatis humanae* ze dne 7. 12. 1965. In: *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. Praha: Zvon, 1995, s. 557–574. ISBN 80-7113-089-3.
- Akreditační standardy pro nemocnice platné od 1. 1. 2014* [online]. [cit. 25. 8. 2017]. Dostupné z: <http://www.sakcr.cz/cz-main/dokumenty/akreditace/>
- ASOCIACE NEMOCNIČNÍCH KAPLANŮ. *Stanovy* [online]. [cit. 21. 8. 2017]. Dostupné z: <http://www.nemocnicnikaplan.cz/rubrika/3-Stanovy/index.htm>
- Doboda o duchovní péči ve zdravotnictví mezi ČBK a ERC z 20. 11. 2006 a Dodatek č. 1 z 12. 12. 2011 (účinný 1. 1. 2012)* [online]. [cit. 9. 4. 2017]. Dostupné z: <http://kaplan-nemocnice.cz/souvisejici-dokumenty-a-odkazy/>

Klinická pastorační péče (duchovní služba) ve FNOL. [online]. [cit. 28. 9. 2017]: Dostupné z: https://www.fnol.cz/pdf/klinicka_pastoracni_pece2016.pdf

Kodex kanonického práva. Úřední znění textu a překlad do češtiny. Praha: Zvon, 1994.

Metodický pokyn č. MP-L004-02 Fakultní nemocnice v Olomouci o zjištění klinické pastorační péče ve FNOL. 2011. Text pokynu není veřejně přístupný, proto citujeme dle: NĚMEC, Damián. Otázka právního zakotvení kaplanství v oblasti zdravotnictví. In: BENÁK, Jaroslav (ed.). *Církev a stát 2016: Potřebujeme nový zákon o církvích (?)* Brno: Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta, 2016, s. 49–63. ISBN 978-0-210-8394-3.

Nemocniční kaplani v arcidiecézi olomoucké [online]. [cit. 5. 9. 2017]: Dostupné z: <http://www.ado.cz/kaplan/fnol.htm>

KATOLICKÁ CÍRKEV. Papežská rada pro spravedlnost a mír. *Kompendium sociální nauky církve.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008, 534 s. ISBN 978-80-7195-014-1.

Pozůstalým začala v Olomouci pomáhat nová poradna [online]. [cit. 5. 9. 2017]. Dostupné z: <https://www.cirkev.cz/archiv/150626-pozustalym-zacala-v-olomouci-pomahat-nova-poradna> a <http://www.poradna-horec.cz/>

Program zaměřený na péči o umírající a podporu paliativní péče. *Nadační fond AVAST* [online]. [cit. 5. 9. 2017]. Dostupné z: <http://nadacnifond.avast.cz/co-delame>

Smlouva mezi Českou republikou a Svatým stolcem o úpravě vzájemných vztahů. *Revue církevního práva*, 2002, č. 22–2, s. 163–175.

Společné prohlášení zástupců ANK a KANK. [online]. [cit. 5. 9. 2017]. Dostupné z: http://enhcc.eu/2014_salzburg_statement_czech.pdf

Standards Evropské sítě nemocničního kaplanství. [online]. [cit. 28. 9. 2017]. 7. konference Evropské sítě nemocničních kaplanů, která proběhla ve finském Turku ve dnech 12.–16. června 2002. Dostupné z: http://enhcc.eu/turku_standards_czech.pdf

Stanovy Katolické asociace nemocničních kaplanů. [online]. [cit. 21. 8. 2017]. Dostupné z: <http://kaplan-nemocnice.cz/wp-content/uploads/2014/03/Stanovy.pdf>

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. [online]. [cit. 28. 9. 2017]. (Řím 4. 11. 1950), čl. 9. Dostupné z: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. Listina základních práv a svobod.

Vládní nařízení č. 222/2010 Sb. o katalogu prací ve veřejných službách a správě a příloha č. 1, Díl 1.05 ze dne 14. 6. 2010.

Vyhláška o zdravotnické dokumentaci č. 98/2012 Sb., ze dne 22. 3. 2012, ve znění pozdějších předpisů.

Výroční zpráva FNOL za rok 2016 [online]. [cit. 12. 9. 2017]. Dostupné z: <https://www.fnol.cz/hospitalizace.asp>

Zákon 372/2011 Sb. o zdravotních službách, ze dne 6. 11. 2011, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ze dne 17. 3. 1966, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (transplantační zákon), ze dne 30. 5. 2002, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností ze dne 27. 11. 2001.

Contact – email

monika.menke@upol.cz

JUDIKATÚRA EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA O UPLATNENÍ VÝHRADY VO SVEDOMÍ V ZDRAVOTNÍCTVE A JEJ SLOVENSKÝ KONTEXT¹

Martin Gregor

Právnická fakulta, Univerzita Komenského
v Bratislave, Slovenská republika

Abstract in original language

Príspevok sa usiluje poukázať na možnosti uplatnenia výhrady vo svedomí v oblasti výkonu zdravotnej starostlivosti. Túto náročnú etickú a právnu otázku sa pokúša analyzovať na základe rozhodovacej činnosti Európskeho súdu pre ľudské práva. Skúma postoje tohto súdu pri posudzovaní jednotlivých prípadov a usiluje sa k nim zaujať kritické stanovisko. Východiská štrasburskej judikatúry konfrontuje so slovenskou právnou úpravou tohto typu výhrady vo svedomí a poukazuje na ich vzájomné súvislosti.

Keywords in original language

Výhrada vo svedomí; zdravotníctvo; judikatúra; Európsky súd pre ľudské práva; Európsky Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd; prirodzené právo.

Abstract

This article seeks to show possibilities of exercising the conscientious objections in the pursuit of medical care. It attempts to analyse this difficult ethical and legal issue on the basis of decision-making of the European Court of Human Rights decision. It examines the attitudes of the Court in assessing the individual cases and thus it tries to state a critical reflection. The bases of the Strasbourg case-law are confronted with the Slovak

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu VEGA (č. 1/1006/15) s názvom: Koncept prirodzeného práva a jeho princípov vo vývoji práva, so zameraním na procesnoprávne princípy a procesnú spôsobilosť v rímskom a v kánonickom práve (obdobie riešenia 2015–2017).

legislation in the same conscientious objection issue and the article points out to their interdependencies.

Keywords

Conscientious Objection; Public Health; Case-law; European Court of Human Rights; European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; Natural Law.

1 Úvod

Výhrada svedomia (conscientious objection) demonštruje nadriadenosť morálneho zákona nad príkazom pozitívneho práva.² Jej uplatnenie je zvlášť naliehavé vo vzťahu k zdravotníckym pracovníkom. Pri výkone zdravotnej starostlivosti sa totiž môžu stretnúť s rôznymi javmi, ktoré sa môžu dostať do rozporu s ich svedomím a náboženským presvedčením ako napríklad s umelým ukončením tehotenstva,³ umelým oplodnením,⁴ antikoncepciou, sterilizáciami, resp. v niektorých európskych krajinách i právne problematickejšími úkonmi eutanázie a klonovania.⁵ V určitých situáciách však výhrada vo svedomí nadobúda relevanciu aj vo vzťahu k pacientovi, typicky v rámci zákonnej povinnosti podrobiť sa vakcinácii.

Tento príspevok sa pokúsi načrtnúť stanovisko, ktoré k tejto téme dlhodobo zaujíma rozhodovacia činnosť Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“), ako jediného orgánu oprávneného riešiť všetky otázky týkajúce sa výkladu a aplikácie Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“), vrátane jeho protokolov (čl. 32 Dohovoru).

Príspevok konfrontuje východiská ESLP s právnou úpravou medicínskej výhrady svedomia v Slovenskej republike a pokúša sa analyzovať ich vzájomné interakcie s poukazom na celkový medzinárodný koncept v tejto oblasti. Na tomto podklade dospieva v závere ku kritickému zhodnoteniu smerovania judikatúry ESLP v tejto otázke.

² TRETERA, J. R. a Z. HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015, s. 98.

³ NEMEC, M. Doktrínalno-právny pohľad katolíckej cirkvi na problematiku umelého potratu. In: *Právo a hodnoty*. Brno: Tribun EU, 2016, s. 107 a násl.

⁴ THURZO, V. Problematika umelého oplodnenia vo svetle katolíckej morálky. In: *Acta facultatis theologiae Universitatis Comenianae*, 2010, roč. 7, č. 1, s. 4 a násl.

⁵ K výpočtu problematických javov pozri napríklad čl. 4 ods. 1 Návrhu Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o práve uplatňovať výhrady vo svedomí z roku 2006.

2 Miesto „výhrady vo svedomí“ v rámci systému čl. 9 Dohovoru

Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd poskytuje ochranu samotnému presvedčeniu, ako aj činom, ktoré predmetné presvedčenie vyjadrujú. Na tomto základe garantuje v čl. 9 absolútne právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženského vyznania (forum internum), na ktoré sa nevzťahujú žiadne obmedzenia.⁶ Vo všeobecnosti je však veľmi náročné identifikovať, čo možno pod tento pojem zahrnúť, keďže ho ESĽP ani Európska komisia pre ľudské práva (ďalej len „Komisia“) bližšie nedefinovali.⁷ Na druhej strane stojí možnosť prejavovať svoje náboženské vyznanie navonok (forum externum), ktoré podlieha obmedzeniam uvedeným v čl. 9 ods. 2, medzi ktoré patrí nielen ochrana práv a slobôd iných, ale aj ochrana zdravia.

Judikatúra ESĽP vníma výhradu vo svedomí v kontexte druhej alternatívy,⁸ čo má konzekvencie vo vzťahu k uprednostneniu uloženej povinnosti pred náboženským presvedčením jej vykonávateľa. Táto klasifikácia sa však javí ako opodstatnená, keďže výhrada svedomia býva chápaná ako vonkajší prejav vnútorného práva na slobodu svedomia a náboženstva, podľa ktorého môže každý odmietnuť to, čo vo svojom svedomí pokladá za nedovolené podľa nauky cirkvi, ktorej je členom.⁹ Jej zakotvením sa má dosiahnuť ochrana slobody nekonat' a nezúčastňovať sa na úkonoch, ktoré odporujú svedomiu jednotlivca.¹⁰ Konkrétny úkon má spravidla omisívny charakter, hoci možno identifikovať aj tzv. pozitívnu výhradu, ktorá spočíva v aktívnom konaní porušujúcim právne normy, resp. s ktorým právo nespája očakávaný účinok.¹¹

⁶ Rozsudok vo veci *Kokkinakis proti Grécku*, č. 14307/88 zo 25. 5. 1993, bod 33. O absolútnej povahe vnútorného fóra pozri: KMEC, J., D. KOSAŘ, J. KRATOCHVÍL a M. BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 970, 972; ČIČ, M. a kol. *Komentář ke Ústave Slovenské republiky*. Bratislava: Eurokódex, 2012, s. 186.

⁷ Uplatnenie výhrady vo svedomí v oblasti zdravotníctva zaiste chápe ako určitý vonkajší prejav. Pozri KMEC, J., D. KOSAŘ, J. KRATOCHVÍL a M. BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 973.

⁸ EVANS, C. *Freedom of Religion under the European Convention on Human Rights*. New York: Oxford University Press, 2003, s. 72.

⁹ KRÍŽAN, V. Výhrada svedomia a možnosti jej uplatnenia v pracovnom práve. In: *Dny práva 2012 – Days of Law 2012: Antidiskriminační zákon tři roky poté*. Brno: Masarykova Univerzita, 2013, s. 116.

¹⁰ *Herrmann proti Nemecku*, č. 9300/07 z 26. 6. 2012, čiastočne súhlasné a čiastočne nesúhlasné stanovisko sudcu Pinta de Albuquerque.

¹¹ KINDLOVÁ, M. a O. PREUSS. Výhrada svedomí v kontextu povinného očkování a mimo něj. In: *Jurisprudence*, 2017, roč. 26, č. 3, s. 24.

Medicínsku výhradu vo svedomí môžeme klasifikovať podľa viacerých kritérií. Z hľadiska dôvodov, ktoré vedú k jej uplatneniu, možno rozoznávať náboženskú a svetskú (filozofickú) výhradu, pričom samotný inštitút výhrady vo svedomí je výrazom slobody svedomia, ktorú nemožno automaticky stotožňovať s náboženskou slobodou. Podľa orgánu, ktorý jej priznáva právnu relevantnosť ju môžeme deliť na legislatívnu a judičiálnu, ďalej podľa uplatňujúceho subjektu na individuálnu alebo tzv. korporátnu výhradu (ktorá sa týka napr. zdravotníckych zariadení Katolíckej cirkvi). Vo všetkých týchto prípadoch však možno konštatovať, že ESĽP je voči ochrane svedomia prostredníctvom medicínskej výhrady vo svedomí relatívne zdržanlivý. Za nejasnú pozíciu zdravotníckej výhrady svedomia v jeho rozhodovacej praxi môže nielen relatívne nejasná hranica medzi vonkajším a vnútorným fórom, ale snáď aj široká miera (inak blahodarnej) voľnej úvahy zmluvných štátov, za ktorú sa ESĽP tentokrát nenáležite „ukrýva.“¹²

3 Výhrada vo svedomí v zdravotníctve a judikatúra ESĽP

ESĽP ani Komisia pre ľudské práva dosiaľ nevydali jednoznačné rozhodnutie, ktoré by konštatovalo porušenie čl. 9 Dohovoru v prípadoch uplatňovania výhrady svedomia v oblasti zdravotnej starostlivosti. Aj keby došlo k zásahu do náboženskej sféry jednotlivca, porušenie čl. 9 býva ospravedlnené legitimitou obmedzení v čl. 9 ods. 2 Dohovoru. Postupne sa vyprofilovali tri argumenty, na základe ktorých štrasburské orgány odmietali sťažnosti v tomto duchu: buď správanie sťažovateľa nemalo dostatočnú súvislosť s jeho náboženským presvedčením, alebo sa sťažovateľ svojho práva dobrovoľne vzdal na zmluvnom základe, príp. predmetné obmedzenie vyplývalo zo všeobecného zákona.¹³ Je nutné zdôrazniť, že vo sfére vojenskej výhrady svedomia bol tento prístup už prekonaný v rozhodnutí *Bayatyan proti Arménsku*.¹⁴

¹² Tieto problémy identifikovala a bližšie rozpracovala MADLEŇÁKOVÁ, L. Doktrína „Margin of Appreciation“ vo svetle rozhodovania sťažností na porušenie čl. 9 resp. 15 Európskeho dohovoru Európskym súdom pre ľudské práva. In: *Fenómén judikatúry v právu. Sborník z konferencie*. Praha: Leges, 2010, s. 263–265.

¹³ POLÁČEK, P. Výhrada vo svedomí v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva. In: *Výhrada vo svedomí – Conscientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2007, s. 181.

¹⁴ Rozsudok Veľkej Komory vo veci *Bayatyan proti Arménsku*, č. 23459/03 zo 7. 7. 2011.

Medzi smerodajné rozhodnutia v tejto oblasti patrí najmä rozsudok *Pichon a Sajous proti Francúzsku*,¹⁵ v ktorej odmietli dvaja spoluvlastníci lekárne predat' trom ženám antikoncepčné tabletky z dôvodu výhrady svedomia, hoci im každá z pacientiek predložila lekársky predpis. Vnútroštátny súd odsúdil lekárnikov na pokutu 5000 frankov, pretože svojím konaním porušili ustanovenia Spotrebiteľského kódexu. Poukázanie na náboženskú slobodu lekárnikov nevyhodnotili ako relevantný dôvod podobného konania, pretože vnútroštátna legislatíva nepriznávala farmaceutom a lekárnikom žiadne podobné oprávnenie. V tomto prípade sa navyše nemuseli aktívne podieľať na výrobe tohto lieku, ale mali vykonať len úkon vydania lieku, na základe pokynu lekára.

ESLP zdôraznil, že Dohovor poskytuje ochranu určitým skutkom, zameraným na manifestovanie náboženstva navonok (forum externum). Medzi prejavy náboženského vyznania možno zaradiť najmä bohoslužbu, vierouku, praktikovanie viery a zachovávanie obradov za predpokladu, že sa vykonávajú všeobecne akceptovateľným spôsobom.¹⁶

Článok 9 však negarantuje právo správať sa na verejnosti za každých okolností spôsobom, ktorý predpisujú náboženské normy. ESLP podporil tento argument aj výkladom slovného spojenia „praktikovanie viery“, pod ktorý nemožno zaradiť akýkoľvek čin inšpirovaný náboženstvom. Tým ESLP nadviazal na svoju konštantnú judikatúru, v rámci ktorej už dávnejšie diferencoval medzi skutočným, nevyhnutným prejavom svojej viery a na druhej strane formou správania, ktorá je len motivovaná náboženstvom, či iným osobným presvedčením jednotlivca.¹⁷ Ochrana bude poskytnutá len tým vonkajším prejavom, ktoré majú priamu a reálnu súvislosť s konkrétnym systémom viery.¹⁸

¹⁵ *Pichon a Sajous proti Francúzsku*, č. 49853/99 z 2. 10. 2001.

¹⁶ „Presvedčenie“ musí byť seriózne, dlhodobé a v demokratickej spoločnosti akceptovateľné. Pozri *Campbell a Cosans proti Spojenému kráľovstvu*, č. 7511/76 z 25. 2. 1982, bod 36.

¹⁷ EVANS, M. D. *Religious Liberty and International Law in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 312. Túto skutočnosť možno demonštrovať aj priamo v judikatúre EŠLP: najmä *Arrowsmith proti Spojenému kráľovstvu*, č. 7050/75 z 16. 5. 1977, ďalej napr. *Karaduman proti Turecku*, č. 16278/90 z 3. 5. 1993.

¹⁸ KMEC, J., D. KOSAŘ, J. KRÁTOCHVÍL a M. BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 975.

V tomto prípade ESĽP poukázal na skutočnosť, že antikoncepčné prostriedky na lekárske predpis je možné nadobudnúť jedine v lekární, ktorá bola navyše z hľadiska konkrétnych okolností jedinou v danom meste. Nemožno spochybniť, že predaj antikoncepcie bol legálny a vzhľadom na ochranu zdravia žien ho súd pokladal za legitímny. ESĽP výslovne konštatoval, že sťažovatelia mohli svoje náboženské presvedčenie prejavovať mnohými inými spôsobmi mimo svoju profesionálnu sféru. Takýmto konaním nadradili záujmy svojho svedomia nad ich povinnosti lekárníkov.

Z týchto dôvodov sťažovatelia nemohli použiť svoje náboženské presvedčenie ako oprávnený argument na odmietnutie predaja perorálnej antikoncepcie a ESĽP sťažnosť odmietol ako neprípustnú, pretože sa na predmetné konanie vôbec nevzťahovala ochrana čl. 9 Dohovoru. Predmetné rozhodnutie býva vnímané ako nevyužitá šanca, v rámci ktorej sa ESĽP mohol pokúsiť vysvetliť, prečo na medicínsku výhradu vo svedomí nemožno vziať ochranu čl. 9 Dohovoru. Tiež je na škodu, že nerozvinul bližšie úvahy o objektívnom teste, známeho z prípadu *Arrowsmith proti Spojenému kráľovstvu*.

Problém výhrady vo svedomí sa vyskytol aj vo veľkom prípade *Eweida a ostatní proti Spojenému Kráľovstvu*, hoci sa s týmto pojmom explicitne nedisponovalo.¹⁹ Posledný zo sťažovateľov, pán Mc. Farlane, bol zamestnaný v súkromnej spoločnosti ako psychoterapeut, čo je napokon tiež zdravotníckym povoláním. Zároveň bol praktizujúcim kresťanom. Pri výkone svojej práce potvrdil, že má vnútornú výhradu voči poskytovaniu psychologických služieb párom rovnakého pohlavia. Vzhľadom na politiku svojho zamestnávateľa, ktorá bola založená na nediskriminačnom a liberálnom prístupe ku klientom, sa sťažovateľ pokúšal s týmto problémom vyrovnáť, no neúspešne a napokon sa voči tejto časti práce ohradil. Zamestnávateľ odmietol pristupovať k svojim klientom selektívne podľa sexuálnej orientácie a so sťažovateľom ukončil pracovný pomer.

ESĽP uznal, že sťažovateľova výhrada bola priamo motivovaná jeho ortodoxnou kresťanskou vierou a mravoukou o manželstve a vzťahoch. Sťažovateľ však začal dobrovoľne spolupracovať s predmetnou firmou,

¹⁹ *Eweida a ostatní proti Spojenému kráľovstvu*, č. 48420/10 a ďalšie z 15. 1. 2013. Sťažnosť pána Mc. Farlana č. 36516/10, k odôvodneniu rozhodnutia pozri body 107–110.

príčom mal byť oboznámený s jej liberálnou politikou. ESIĽP však nepristúpil k odmietnutiu tejto sťažnosti na základe toho, že pán Mc. Farlane uzavrel pracovnú zmluvu s touto spoločnosťou slobodne a na základe vlastného rozhodnutia, v dôsledku čoho mohol počítať s určitými obmedzeniami vo sfére náboženskej slobody. Je pozitívne, že sa aspoň pokúsil o vyvažovanie záujmov a proporcionálny prístup. Pred právom sťažovateľa manifestovať svoje náboženské presvedčenie uprednostnil záujem zamestnávateľa na ochrane práv a slobôd iných, najmä jeho úsilie nediskriminovať páry rovnakého pohlavia. Tento princíp je istým posunom, pretože ESIĽP v podstate modifikoval svoju predchádzajúcu reštriktívnu judikatúru a aspoň čiastočne sa pokúsil o vyvažovanie záujmov.

Právo na uplatnenie výhrady vo svedomí prichádza do úvahy aj v kontexte exponovanej témy povinnej vakcinácie. Z pohľadu čl. 9 Dohovoru sa tým zaoberala Európska komisia pre ľudské práva v prípade *X. proti Holandsku*,²⁰ v ktorom príslušník reformovanej holandskej cirkvi odmietal podrobiť svoje stádo dobytku očkovaniu proti tuberkulóze z dôvodu rozporu so svojím svedomím a náboženstvom. Odmietnutie sťažnosti bolo odôvodnené poukázaním na legitímny cieľ ochrany zdravia a morálky, v súvislosti s ktorým mohol zmluvný štát v rámci svojej voľnej úvahy siahnuť po primeraných opatreniach. V prípade *Boffa a ostatní proti San Marínu* išlo o rodičov, ktorí odmietli nechať zaočkovať svoje deti tak, ako to ustanovovala vnútroštátna legislatíva, pričom sa dovoľávali slobody myslenia a svedomia podľa čl. 9 Dohovoru.²¹ Komisia sa uspokojila so stručným konštatovaním, že príslušný zákon predpisoval očkovanie každému, bez ohľadu na náboženstvo či osobné presvedčenie, pričom čl. 9 negarantoval právo správať sa na verejnosti vždy v súlade s náboženskými či osobnostnými normami jednotlivca.

Táto problematika je v judikatúre ESIĽP podrobnejšie rozpracovaná v súvislosti s čl. 8 Dohovoru. Súd pritom konštatuje, že ak je lekársky úkon vykonaný proti vôli dotknutej osoby, predstavuje vždy zásah do jej súkromia, aj keby mal zanedbateľný význam. Táto intervencia je však ospravedlniteľná ochranou verejného zdravia a záujmami spoločnosti, preto porušenie

²⁰ *X. proti Holandsku*, č. 1068/61 z 14. 12. 1962.

²¹ *Boffa a ostatní proti San Marínu*, č. 26539/95 z 15. 1. 1998.

Dohovoru z tohoto hľadiska nebolo konštatované.²² Z toho vyplýva, že judikatúra ESĽP nedáva dostatočne jasnú odpoveď ani na otázku uplatnenia výhrady vo svedomí v rámci povinného očkovania.

4 Výhrada vo svedomí na pracovisku: širšie kontexty

Problém výhrady vo svedomí zdravotníckych pracovníkov je potrebné chápať v širšom kontexte uplatňovania náboženskej slobody na pracovisku. Tieto základné nuansy je potrebné aplikovať aj na tieto špecifické prípady v zdravotníctve.

Výhrada vo svedomí sa dočkala uznania ako legitímny dôvod nenastúpenia vojenskej služby,²³ hoci je nutné dodať, že v tomto prípade bol rozhodujúcim faktorom široký konsenzus zmluvných štátov Rady Európy.²⁴ Ako však poukážeme nižšie, podobný konsenzus bol sformovaný aj v rámci medicínskej výhrady svedomia, napriek tomu ho v Štrasburgu zatiaľ nevzali na zreteľ.²⁵

Z pohľadu judikatúry ESĽP sa však javí byť podstatným faktorom nevyhnutnosti určitej skutočnosti a možnosti jej odvrátenia. V prípade vojenskej služby ide o povinnosť, uloženú na základe právnych predpisov (najmä zákonov), ktorá je vynúiteľná represívnymi sankciami.²⁶ Nemožno sa jej vyhnúť, ak jednotlivec nespĺňa prípadné zákonné výnimky. Na druhej strane stojí výkon určitého povolania, ktoré si jednotlivec volí slobodne,²⁷ navyše pri nástupe do konkrétneho zamestnania by mal zvážiť, či je preňho vhodné. Z pracovného vzťahu môže kedykoľvek vystúpiť ukončením pracovného pomeru.

²² Pozri napr. Rozsudok *Solomakhin proti Ukrajine*, č. 24429/03 z 15. 3. 2012, body 33–36. Pozri tiež komentár: MALÍŘ, J. Evropské soudy a povinné očkování: na okraj judicializace jednoho společenského problému. In: *Právní rozhledy*, 2014, roč. 22, č. 19, s. 666.

²³ ČINAR, Ó. H. *Conscientious Objection to Military Service in International Human Rights Law*. New York: Palgrave Macmillan, 2013, s. 96 a násl.

²⁴ Rozsudok Veľkej Komory vo veci *Bayatyan proti Arménsku*, č. 23459/03 zo 7. 7. 2011, body 102–104, 108.

²⁵ ESĽP viackrát poukázal na významnú úlohu konsenzu zmluvných štátov v rámci interpretácie Dohovoru. Práve tento aspekt umožňuje dynamický výklad jeho ustanovení a vytvára z neho živý nástroj, odzrkadľujúci súčasné podmienky. Pozri: Rozsudok *A, B a C proti Írsku*, č. 25579/05 z 16. 12. 2010, bod 234.

²⁶ *Heudens proti Belgicku*, č. 24630/94, zo 22. 5. 1995; taktiež *Úlke proti Turecku*, č. 39437/98, zo 24. 1. 2006.

²⁷ V našich pomeroch ho garantuje najmä čl. 6 ods. 1 Medzinárodného paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach, ako aj čl. 26 ods. 1 Ústavného zákona č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd a čl. 35 ods. 1 Ústavy SR č. 460/1992 Zb.

Toto konštatovanie možno odvodiť z bohatej kazuistiky. Napríklad profesionálny vojak si mal byť pri výbere tejto kariéry vedomý toho, že v dôsledku vojenskej disciplíny môžu byť jeho práva a slobody obmedzené viac, ako v prípade civilistov, pričom štát má právo prijať takéto disciplinárne stavovské predpisy.²⁸ Sťažovateľ, ako zamestnanec štátnych železníc, bol povinný akceptovať povinnosti, ktoré vyplývajú z jeho pracovnej pozície. Hoci nedodržanie pracovného času bolo motivované náboženským presvedčením, nie je chránené článkom 9 Dohovoru, lebo plynie z povinností zamestnanca.²⁹ Učiteľ mal pred uzatvorením pracovnej zmluvy riadne zvážiť, či toto zamestnanie nebude zasahovať do jeho náboženskej slobody, pričom jej podpísaním prijal úlohy, spojené s danou prácou.³⁰

Z toho vyplýva, že dobrovoľným uzavretím pracovnej zmluvy zamestnanci nakladajú so svojou náboženskou slobodou.³¹ V prípade kontroverzie ju môžu nadobudnúť späť skončením pracovného pomeru a voľbou inej práce. Uvedené konštantné stanovisko štrasburských orgánov bolo podrobované oprávnenej kritike, keďže zamestnanec je pri uplatňovaní svojej slobodnej vôle limitovaný sociálnou situáciou a ďalšími faktormi.³² Z tohto hľadiska sa javila garancia náboženskej slobody ako iluzórna, pričom k zamestnancovi bolo pod vplyvom kolektivistického módu pristupované viac ako ku pracovnej sile, než ku človeku. Osobitnou otázkou tiež ostávalo, ako môže ESĽP rešpektovať teóriu o zmluvnom zrieknutí sa základného ľudského práva, vzhľadom na koncept nescudziteľnosti a neodňateľnosti ľudských práv, t. j. subjekt ich nemôže predať ani darovať.³³

²⁸ *Kalaç proti Turecku*, č. 20704/92 z 1. 7. 1997, bod 28-29.

²⁹ *Kontinenen proti Fínsku*, č. 24949/94 z 3. 12. 1996.

³⁰ *X proti Spojenému kráľovstvu*, č. 8160/78 z 12. 3. 1981, bod 22-23. K tejto problematike pozri: TAYLOR, P. M. *Freedom of Religion: UN and European Human Rights Law and practise*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 147.

³¹ MADLEŇÁKOVÁ, L. *Výhrada svedomí jako součást svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání*. Praha: Linde, 2010, s. 137.

³² UKROPEC, A. Náboženská sloboda na pracovisku (v judikatúre ESĽP). In: *Justičná revue*, č. 12, 68, 2016, s. 1347.

³³ POLÁČEK, P. Výhrada vo svedomí v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva. In: *Výhrada vo svedomí – Conscientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi, 2007, s. 185.

Istá modifikácia tohto nazerania nastala v už citovanom prípade *Eweida proti Spojenému kráľovstvu*,³⁴ kde sa ESLP automaticky neodvolal na dodržiavanie pracovnej disciplíny, ale podrobnejšie preskúmal a vyvažoval záujem (letušky) pani Eweidy prejavovať svoje náboženské presvedčenie nosením krížika na krku so záujmom zamestnávateľa na imidži spoločnosti, pričom konštatoval porušenie čl. 9 Dohovoru.

Vo vytýčenom smere ESLP nepokračoval v kauze *Ebrahimian proti Francúzsku*.³⁵ V tomto rozhodnutí uprednostnil tézu o voľnej úvahe zmluvného štátu, ktorá pripúšťa nastolenie prísnej laickosti a náboženskej neutrality vo verejnej službe. Súd použil argumentáciu z rámca svojej doterajšej judikatúry o náboženských symboloch v školstve, ktorá sa opierala o citovú zraniteľnosť a vnímavosť malých detí.³⁶ Napriek tomu, bližšie neodôvodnil, prečo tieto princípy vztiahol na celú oblasť verejnej služby, vrátane oblasti zdravotnej starostlivosti. Nosenie hidžábu sociálnou pracovníčkou na psychiatrickom oddelení nebolo vnímané problematicky, až do kým sa vedenie rozhodlo, že z tohto dôvodu s ňou nepredĺži pracovnú zmluvu. ESLP neskúmal proporcionalitu záujmov a k problému pristúpil viac formálne. Tým došlo k návratu do stavu, kedy zamestnanec musí rešpektovať povinnosti a obmedzenia uložené zamestnávateľom, resp. povahou zamestnania.³⁷

Tento prístup sa trochu odlišuje od posudzovania staršieho prípadu *Rommelfanger proti Nemecku*.³⁸ V danom prípade lekár uzavrel pracovnú zmluvu s nemocnicou Rímsko-katolíckej nadácie. V pracovnej zmluve sa pritom explicitne zaviazal, že pri plnení pracovných povinností bude postupovať v súlade s kresťanskými princípmi a prevzal povinnosť lojality voči svojmu zamestnávateľovi. Napriek tomu podpísal kolektívny list, adresovaný nemeckému týždenníku, v ktorom schvaľoval možnosť legálnej

³⁴ *Eweida a ostatní proti Spojenému kráľovstvu*, č. 48420/10 a ďalšie z 15. 1. 2013, body 83, 94. Ešte rozhodnejšie túto tendenciu odmietli sudcovia Bratza a Björgvinsson vo svojom čiastočne nesúhlasnom stanovisku (bod 2 b). K tomu pozri: HILL, M. Religious Symbolism and Conscientious Objection in the Workplace: An Evaluation of Strasbourg's Judgment in *Eweida and others v. United Kingdom*. In: *Ecclesiastical Law Journal*, 2013, roč. 15, č. 2, s. 197.

³⁵ *Ebrahimian proti Francúzsku*, č. 64846/11 zo 26. 11. 2015, body 66-68, bod 71.

³⁶ *Ebrahimian proti Francúzsku*, čiastočne súhlasné a čiastočne nesúhlasné stanovisko sudkyne O'Leary, I. časť.

³⁷ *Ebrahimian proti Francúzsku*, bod 69.

³⁸ *Rommelfanger proti Nemecku*, č. 12242/86 z 3. 2. 1989.

interrupcie a dištancoval sa od nevôle cirkevných kruhov v tejto oblasti, kvôli čomu bol prepustený zo zamestnania.³⁹

Komisia dospela k záveru, že uzavretím podobnej pracovnej zmluvy sa lekár nevzdal slobody prejavu ako takej, pričom status lekára v cirkevnej nemocnici ho tiež nezbavoval ochrany čl. 10 Dohovoru.⁴⁰ Avšak uzavretím tohto záväzkového vzťahu zamestnanec akceptoval povinnosť lojality, s ktorou sa spájalo určité obmedzenie slobody prejavu. Podobné zmluvy sú v súlade s Dohovorom za predpokladu, že daná osoba ju uzavrela slobodne, o čom v tomto prípade nebolo pochyb. S nerešpektovaním zmluvných povinností sú prirodzene spojené právne sankcie v podobe ukončenia pracovného pomeru.

Komisia odobrila postup vnútroštátnych orgánov, ktoré sa sťažovateľovi pokúsili poskytnúť ochranu, ak by šlo o neprimeranú požiadavku zamestnávateľa, pretože ani právo zamestnávateľa vnucovať zamestnancom svoje ideové presvedčenia nebolo neobmedzené.⁴¹ Vzhľadom na doktrínálny význam otázky interrupcií v rámci učenia katolíckej cirkvi, nešlo o neprimeraný zásah. Komisia označila za súladné s Dohovorom, aby zamestnávateľovi bola tiež poskytnutá určitá miera slobody, ak je založený na istých hodnotových princípoch, bez ktorých by nemohol vykonávať svoje poslanie. To môže efektívne dosiahnuť len prostredníctvom uloženia povinnosti lojality svojim zamestnancom. Preto bola sťažnosť vyhlásená za neprípustnú.

Predmetný prípad sa odlišuje od predchádzajúcich náboženských káuz explicitným zakotvením povinnosti správať sa v súlade s ideovým presvedčením zamestnávateľa v pracovnej zmluve. V prípadoch, zaoberajúcich sa náboženskou slobodou, štrasburské orgány predpokladali viac-menej implicitnú prítomnosť pracovnej disciplíny, vrátane nutnosti prispôbiť sa požiadavkám zamestnávateľa už len z titulu uzavretia pracovnoprávneho vzťahu. Vo väčšine rozhodnutí nepokladali za nutné preskúmať opodstatnenosť príkazov zamestnávateľa na pracovisku, ktoré odporovali náboženskej slobode a svedomiu jednotlivca.

³⁹ GREGOR, M. Ochrana zdravia a morálky v rámci slobody prejavu. In: *Justičná revue*, 2016, roč. 68, č. 6–7, s. 812.

⁴⁰ Porovnaj podobnú formuláciu v rozsudku Veľkej komory *Vogt proti Nemecku*, č. 17851/91 z 26. 9. 1995, bod 53.

⁴¹ BARANCOVÁ, H. Zákaz diskriminácie z dôvodu náboženstva, viery a rodinného stavu. In: *Ius Romanum, Schola Sapientiae: Pocta Petrovi Blahovi k 70. narodeninám*. Trnava: Právnická fakulta TU, 2009, s. 31.

Judikatúra vo sfére slobody prejavu odzrkadľuje zmierlivejší postoj ESEF k postaveniu jednotlivca na pracovisku, čo sa prejavilo aj neskôr v rozsudku *Vogt proti Nemecku*,⁴² ktorý je vnímaný ako určitý precedens.⁴³ Napriek zjavne ustanovenej povinnosti v pracovnej zmluve, Komisia v kauze Rommelfanger preskúmala túto záležitosť zo všetkých strán a argumentačne sa so situáciou vyrovnala lepšie než v podobných prípadoch o porušení čl. 9 Dohovoru, hoci napokon konštatovala neprijateľnosť sťažnosti.

5 Slovenský kontext výhrady vo svedomí⁴⁴

V podmienkach Slovenskej republiky je sloboda svedomia garantovaná v čl. 24 ods. 1 Ústavy SR a v čl. 15 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd. Ide o elementárny predpoklad pre výhradu vo svedomí. Podľa vieroučných a mravoučných zásad Katolíckej cirkvi je právo na výhradu vo svedomí priznané každému jednotlivcovi podľa čl. 7 Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou (č. 326/2001 Z. z.). Návrh osobitnej zmluvy o uplatňovaní výhrady vo svedomí, ktorú Základná zmluva explicitne predpokladala, napokon nebol schválený. Podľa renomovaného Komentára k Ústave SR ide o medzinárodnú zmluvu, ktorá má v súlade s čl. 7 ods. 5 Ústavy prednosť pred zákonmi.⁴⁵ Pre ostatné konfesie je toto právo garantované na základe čl. 7 ods. 1 Zmluvy medzi Slovenskou republikou a ostatnými registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami, ktorá bola publikovaná pod č. 250/2007 Z. z. Mechanizmus uzatvárania multilaterálnej zmluvy medzi štátom a viacerými cirkvami je pritom veľmi neobvyklý až fenomenálny a možno si ho vysvetliť maximalizáciou úsilia o rovnaké postavenie všetkých cirkví (vrátane obsahovej a formálnej podobnosti textu tejto zmluvy so Základnou zmluvou).⁴⁶

⁴² Napriek legitímnej požiadavke politickej lojálnosti a diskretnosti, prepustením učiteľky zo zamestnania kvôli jej členstvu v Komunistickej strane bol porušený čl. 10 Dohovoru.

⁴³ SVÁK, J. *Ochrana ľudských práv v troch zväzkoch. III. zväzok*. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 85.

⁴⁴ Právna úprava zdravotníckej výhrady svedomia v Českej republike je vynikajúcim spôsobom zachytená v článku: NĚMEC, D. *Ochrana svobody svědomí v oblasti zdravotnictví v České republice*. In: *Právna ochrana slobody svedomia*. Trnava: Právnická fakulta TU, 2013, s. 91 a násl.

⁴⁵ ČÍČ, M. a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Bratislava: Eurokódex, 2012, s. 190.

⁴⁶ NĚMEC, D. *Konkordátní smlouvy*. In: *Revue církevního práva*, 2009, roč. 15, č. 1, s. 25.

Na medzinárodnom poli zakotvuje právo na výhradu vo svedomí aj čl. 10 ods. 2 Charty základných práv Európskej únie, hoci sa pri jeho aplikácii vo výraznej miere dovoľáva vnútroštátnych úprav. Pri interpretácii rôznych jazykových verzií však vznikla pochybnosť, či jej znenie možno spájať len s tzv. vojenskou výhradou alebo je orientovaná univerzálnejšie.⁴⁷ S vojenskou výhradou je (podľa Generálneho komentára č. 22) tiež úzko prepojený čl. 18 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach.

Vnútroštátny právny poriadok SR zakotvuje právo na výhradu svedomia v oblasti zdravotnej starostlivosti v dvoch zákonoch. Upravuje ju Etický kódex zdravotníckeho pracovníka, ktorý tvorí prílohu č. 4 k zákonu č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov, v znení neskorších predpisov. Podľa neho od zdravotníckeho pracovníka nemožno vyžadovať vykonanie úkonu, ktorý by odporoval jeho svedomiu, s výnimkou bezprostredného ohrozenia života a zdravia osôb. Uvedené oprávnenie môžu využiť len zdravotnícki pracovníci.

Podľa § 12 ods. 2 písm. c) zákona č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti má poskytovateľ zdravotnej starostlivosti právo odmietnuť návrh na uzavretie dohody o poskytovaní zdravotnej starostlivosti, ak tomu bráni osobné presvedčenie zdravotníckeho pracovníka, ktorý bude takúto starostlivosť poskytovať, pričom zákon spresňuje (§ 12 ods. 3), že podobné oprávnenie možno uplatniť len v prípade umelého prerušenia tehotenstva, sterilizácie, či asistovanej reprodukcie.

Napriek tomu, že vo sfére poskytovania zdravotnej starostlivosti ESĽP nepriznáva ochranu výhradám vo svedomí, vo viacerých prípadoch sa vyjadril k mechanizmu ich uplatňovania za predpokladu, že sú zakotvené v právnom poriadku zmluvného štátu. Vo svojej judikatúre kladie dotknutému štátu povinnosť, aby zorganizoval systém poskytovania zdravotnej starostlivosti takým spôsobom, aby aj pri zachovaní náboženskej slobody zdravotníckych pracovníkov nebol pacientovi upretý prístup k procedúram, na ktoré

⁴⁷ KINDLOVÁ, M. a O. PREUSS. Výhrada svedomí v kontextu povinného očkování a mimo něj. In: *Jurisprudence*, 2017, roč. 26, č. 3, s. 25.

má podľa zákona nárok.⁴⁸ Pri porušení práva na súkromný a rodinný život podľa čl. 8 Dohovoru sa preto štát nemôže brániť poukazovaním na to, že zdravotnícky personál mal právo uplatniť si výhradu vo svedomí.⁴⁹ Podobné okolnosti sú významné najmä pre tzv. poľské prípady, kde v dôsledku zdržanlivých a odmietavých stanovísk lekárov k problematike umelých ukončení tehotenstva došlo k faktickej bariére reálneho výkonu týchto zdravotných výkonov.

Už v exponovanom prípade *Tysiã proti Poľsku* EŠLP dospel k záveru, že ak sa zmluvný štát v rámci svojej voľnej úvahy rozhodol prijať úpravu o potrate, mal by vytvoriť (efektívne) procesné a inštitucionálne záruky pre možnosť podstúpiť ho, pri súčasnom splnení zákonných podmienok.⁵⁰

V prípade *R. R. proti Poľsku* sa pacientke dlhší čas nepodarilo zabezpečiť vykonanie genetických testov (amniocentézu) kvôli nečinnosti lekárov, odvolávajúcich sa na slobodu svedomia. Hoci EŠLP odmietol súvislosť medzi týmto vyšetrením a vykonaním potratu,⁵¹ v dôsledku čoho podobné konanie ani nemohlo byť kvalifikované ako výhrada vo svedomí, faktom ostáva, že oneskoreným vykonaním tohto vyšetrenia bolo pacientke znemožnené podstúpiť potrat, keďže uplynula zákonná lehota pre jeho výkon.

Z tohto rozhodnutia však predovšetkým vyplýva, že zdravotnícky pracovník, uplatňujúci si výhradu vo svedomí, musí úplne a jasne informovať pacientku o jej zdravotnom stave. Zároveň by jej mal poskytnúť informáciu o svojich etických výhradách, aby nedochádzalo k zbytočným priet'ahom v terapii pacientky.⁵² V prípade, že odmietne vykonať určitý úkon z pertraktovaných dôvodov, malo by byť zabezpečené, aby pacientka nestratila možnosť podstúpiť tento úkon v rámci iného personálneho obsadenia. V opačnom prípade by mohlo dôjsť k porušeniu práva pacientky na súkromný a rodinný

⁴⁸ *R. R. proti Poľsku*, č. 27617/04 z 26. 5. 2011, bod 206; opakovane potvrdený v prípade *P. a S. proti Poľsku*, č. 57375/08 z 30. 10. 2012, bod 106.

⁴⁹ SMET, S. *Resolving Conflicts between Human Rights: The judge's dilemma*. New York: Routledge, 2017, s. 71.

⁵⁰ *Tysiã proti Poľsku*, č. 5410/03 z 20. 3. 2007, body 123–124.

⁵¹ *R. R. proti Poľsku*, bod 205.

⁵² *R. R. proti Poľsku*, body 198–199.

život podľa čl. 8 Dohovoru.⁵³ Na tomto mieste je nutné podotknúť, že úprava výhrady vo svedomí v slovenskom právnom poriadku má nedostatky a teoreticky by mohlo dôjsť k podobným skutočnostiam, ako v Poľsku.

6 Záver

Je nutné konštatovať, že medzi zmluvnými štátmi Dohovoru existuje konsenzus o potrebe tzv. medicínskej výhrady vo svedomí. Tomu nasvedčuje aj rezolúcia Parlamentného zhromaždenia Rady Európy č. 1763 (2010) o práve na výhradu vo svedomí pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti, podľa ktorej žiadna inštitúcia nemôže byť donútená vykonať, či podieľať sa na umelom prerušení tehotenstva. Právo na výhradu vo svedomí má byť garantované aj v prípade jednotlivcov pri súčasnom zabezpečení dostupnosti zdravotníckych služieb.

Úlohou ESEP je ponechať zmluvným štátom dostatočne široký priestor pre ich voľnú úvahu (margin of appreciation) a rešpektovať vytvorený konsenzus, keďže vnútroštátne orgány sú kvalifikovanejšie na posúdenie celkovej spoločenskej situácie, než medzinárodný tribunál.⁵⁴ Judikatúra ESEP v oblasti medicínskej výhrady svedomia nereflektuje dôležitosť tohto práva, ktoré zaručuje čistotu morálneho svedomia. Čo je dôležitejšie pre zdravú spoločnosť než čisté svedomie?

Napriek tomu, by boli zrejme podobné sťažnosti označené za neprípustné, pretože by nespádali pod rozsah ochrany čl. 9 Dohovoru. Práve týmto spôsobom sa ESEP (predtým Komisia) efektívne vyhýbal skúmaniu, či boli výhrady sťažovateľov úprimné, alebo či zásah štátu do náboženského presvedčenia jednotlivca bol zákonný, legitímny a nevyhnutne potrebný v demokratickej spoločnosti. Predmetné záujmy nie sú podrobované

⁵³ Často sa namieta proti tomu, že ESEP zamieňa zákonnosť určitého lekárskeho úkonu s právom (rozumej „s nárokom“) na jeho vykonanie. Dohovor nikdy nezaručil právo na potrat. Pozri: PUPPINCK, G. Abortion and the European Convention on Human Rights. In: *Irish Journal of Legal Studies*, 2013, roč. 3, č. 2, s. 157–158.

⁵⁴ Ide o jeden z argumentov, na ktorom spočíva judikatúra ESEP. Pozri: *Fretté proti Francúzsku*, č. 3651/97 z 26. 2. 2002, bod 41; *Leyla Şahin proti Turecku*, č. 44774/98 z 10. 11. 2005, bod 109. K uplatneniu doktríny voľného uváženia zmluvných štátov pozri: MADLEŇÁKOVÁ, L. Doktrína „Margin of Appreciation“ vo svetle rozhodovania sťažností na porušenie čl. 9 resp. 15 Európskeho dohovoru Európskym súdom pre ľudské práva. In: *Fenómén judikatúry v právu. Sborník z konferencie*. Praha: Leges, 2010, s. 263–265.

zo strany EŠLP bližšiemu skúmaniu, čo je odzrkadlením prísne reštriktívneho obrazu náboženskej slobody v jeho judikatúre a to aj napriek pomerne liberálnemu výkladu toho, čo všetko možno za náboženstvo, či presvedčenie, považovať.⁵⁵

Jednostranné posudzovanie týchto káuz však nie je proporcionálne⁵⁶ a výhradu vo svedomí v zdravotníctve možno vnímať ako jednu z veľkých výziev ďalšieho vývoja tohto súdu. Súčasný stav nemožno vnímať ako uspokojivý, najmä v prípade, ak vojenská výhrada vo svedomí nadobudla plné uznanie už pred šiestimi rokmi. Za určitú inšpiráciu v tomto smere možno považovať precedентné rozhodnutie Najvyššieho súdu USA vo veci *Burwell proti Hobby Lobby Stores* (2014), ktorý tesnou väčšinou uprednostnil náboženskú slobodu zamestnávateľa pred nutnosťou poskytnúť svojim zamestnancom poistné krytie antikoncepčných metód a sterilizačných postupov podľa jedného z nariadení tzv. Patient Protection and Affordable Care Act, čím priznal morálnemu vedomiu jednotlivca väčšiu váhu než iným záujmom.⁵⁷

Inšpiračný zdroj však nie je potrebné hľadať až tak ďaleko, úplne postačuje poukázať na rozumný postoj Ústavného soudu České republiky, ktorý vo svojej judikatúre uznal opodstatnenosť religióznej aj svetskej výhrady vo svedomí vo veci povinného očkovania. Ide o rozhodnutia, ktoré svojou povahou poskytujú právu na slobodu svedomia oveľa širší priestor na uplatnenie, než sa tomuto právu priznáva v judikatúre EŠLP. Už v náleze III. ÚS 449/06 z 3. 2. 2011 konštatoval porušenie základného práva podľa čl. 16 Listiny základných práv a slobôd tým, že došlo k sankcionovaniu sťažovateľov za nesplnenie zákonnej povinnosti podrobiť sa očkovaniu z dôvodu náboženskej výhrady svedomia. Tento prístup potvrdil a ďalej rozšíril v náleze I. ÚS 1253/14 z 22. 12. 2015, ktorý sa zaoberal svetskou (filozofickou) výhradou vo svedomí. Vo svojej rozhodovacej praxi vymedzil štyri kritéria, ktoré museli byť splnené kumulatívne, aby bolo možné výhradu vo svedomí

⁵⁵ EVANS, C. *Freedom of Religion under the European Convention on Human Rights*. New York: Oxford University Press, 2003, s. 200.

⁵⁶ O proporcionality k téme umelého prerušenia tehotenstva pozri: IVANČO, M. *Princíp proporcionality v judikatúre Ústavného súdu Slovenskej republiky*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2013, s. 18–20.

⁵⁷ ONDRÁŠEK, I. M. Antikoncepcia a náboženská sloboda: *Burwell proti Hobby Lobby*. In: KROŠLÁK, D. a M. MORAVČIKOVÁ (eds.). *Rozhodovacia činnosť súdov a náboženstvo*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015, s. 67 a násl.

akceptovať. Ide o (1) ústavnú relevanciu tvrdení jednotlivca, (2) naliehavosť dôvodov, ktorými podporil uplatnenú výhradu, (3) konzistentnosť a presvedčivosť tvrdení danej osoby, (4) spoločenské dopady poskytnutej výhrady.⁵⁸ Uvedeným prístupom sa nič nezmenilo na výnimočnosti tohoto inštitútu, avšak zároveň sa zabezpečila efektívnejšia ochrana práva na slobodu svedomia. Na záver je potrebné zdôrazniť, že kresťanstvo je považované za jeden z pilierov európskej právnej kultúry a katolícka cirkev sa stala v 20. storočí jednou z hlavných nositeľiek myšlienky ľudských práv.⁵⁹ Sama uznáva, že „človek má právo konať podľa svedomia a slobodne, aby mohol osobne urobiť morálne rozhodnutie a nikomu neslobodno brániť v tom, aby konal podľa svojho svedomia.“⁶⁰ Ostáva dúfať, že sa ESEP týmito humanistickými ideálmi inšpiruje.

Literature

- BARANCOVÁ, H. Zákaz diskriminácie z dôvodu náboženstva, viery a rodinného stavu. In: NEMEC, M., P. MACH a M. PEKARIK (eds.). *Ius Romanum, Schola Sapientiae: Pocta Petrovi Blahovi k 70. narodeninám*. Trnava: Právnická fakulta TU, 2009, s. 21–38. ISBN 978-80-8082-335-1.
- ČINAR, Ō. H. *Conscientious Objection to Military Service in International Human Rights Law*. New York: Palgrave Macmillan, 2013, 275 s. ISBN 978-1-349-47399-1.
- ČIČ, M. a kol. *Komentár k Ústave Slovenskej republiky*. Bratislava: Eurokódex, 2012, 832 s. ISBN 978-80-89447-93-0.
- ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V. *Prírodzenoprávna teória v práve Katolíckej cirkvi*. Praha: Leges, 2016, 176 s. ISBN 978-80-7502-130-4.
- EVANS, C. *Freedom of Religion under the European Convention on Human Rights*. New York: Oxford University Press, 2003, 217 s. ISBN 0-19-924364-6.
- EVANS, M. D. *Religious Liberty and International Law in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, 394 s. ISBN 0-521-521-1.

⁵⁸ KINDLOVÁ, M. a O. PREUSS. Výhrada svedomí v kontextu povinného očkování a mimo něj. In: *Jurisprudence*, 2017, roč. 26, č. 3, s. 21.

⁵⁹ ČUNDERLÍK ČERBOVÁ, V. *Prírodzenoprávna teória v práve Katolíckej cirkvi*. Praha: Leges, 2016, s. 134.

⁶⁰ Čl. 1782 a čl. 2106 Katechizmu Katolíckej cirkvi.

- GREGOR, M. Ochrana zdravia a morálky v rámci slobody prejavu. In: *Justičná revue*, č. 6-7, 68, 2016, s. 810–822. ISSN 1335-6461.
- HILL, M. Religious Symbolism and Conscientious Objection in the Workplace: An Evaluation of Strasbourg’s Judgment in Eweida and others v. United Kingdom. In: *Ecclesiastical Law Journal*, 2013, roč. 15, č. 2, s. 191–203. ISSN 1751-8539.
- KINDLOVÁ, M. a O. PREUSS. Výhrada svedomí v kontextu povinného očkování a mimo něj. In: *Jurisprudence*, 2017, roč. 26, č. 3, s. 17–30. ISSN 1802-3843.
- KMEC, J., D. KOSAŘ, J. KRATOCHVÍL a M. BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, 1660 s. ISBN 978-80-7400-365-3.
- KRIŽAN, V. Výhrada svedomia a možnosti jej uplatnenia v pracovnom práve. In: *Dny práva 2012 – Days of Law 2012: Antidiskriminační zákon tři roky poté*. Brno: Masarykova Univerzita, 2013, s. 115–130. ISBN 978-80-210-6319-8.
- IVANČO, M. *Princíp proporcionality v judikatúre Ústavného súdu Slovenskej republiky*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2013, 46 s.
- MADLEŇÁKOVÁ, L. *Výhrada svedomí jako součást svobody myšlení, svedomí a náboženského vyznání*. Praha: Linde, 2010, 183 s. ISBN 978-80-7201-805-5.
- MADLEŇÁKOVÁ, L. Doktrína „Margin of Appreciation“ vo svetle rozhodovania sťažností na porušenie čl. 9 resp. 15 Európskeho dohovoru Európskym súdom pre ľudské práva. In: *Fenoméni judikatury v právu. Sborník z konferencie*. Praha: Leges, 2010, s. 259–265. ISBN 978-80-87212-29-5.
- MALÍŘ, J. Evropské soudy a povinné očkování: na okraj judicializace jednoho společenského problému. In: *Právní rozhledy*, 2014, roč. 22, č. 19, s. 663–672. ISSN 1210-6410.
- NĚMEC, D. Konkordátní smlouvy. In: *Revue církevního práva*, 2009, roč. 15, č. 1, s. 7–30. ISSN 1211-1635.
- NĚMEC, D. Ochrana svobody svedomí v oblasti zdravotnictví v České republice. In: *Právní ochrana slobody svedomia*. Trnava: Právnická fakulta TU, 2013, s. 91–114. ISBN 97-0-02-749-6.

- NEMEC, M. Doktrínalno-právny pohľad katolíckej cirkvi na problematiku umelého potratu. In: *Právo a hodnota*. Brno: Tribun EU, 2016, s. 106–126. ISBN 978-80-263-1141-6.
- ONDRÁŠEK, L. M. Antikoncepčia a náboženská sloboda: Burwell proti Hobby Lobby. In: KROŠLÁK, D. a M. MORAVČÍKOVÁ (eds.). *Rozhodovacia činnosť súdov a náboženstvo*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2015, s. 66–75. ISBN 978-80-8168-181-3.
- POLÁČEK, P. Výhrada vo svedomí v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva. In: *Výhrada vo svedomí – Conscientious Objection*. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2007, s. 169–220. ISBN 978-80-89096-2.
- PUPPINCK, G. Abortion and the European Convention on Human Rights. In: *Irish Journal of Legal Studies*, 2013, roč. 3, č. 2, s. 142–193. ISSN 2009-6410.
- SMET, S. *Resolving Conflicts between Human Rights: The judge's dilemma*. New York: Routledge, 2017, 236 s. ISBN 978-1-1386-5801-1.
- SVÁK, J. *Ochrana ľudských práv v troch zväzkoch. III. zväzok*. Bratislava: Eurokódex, 2011, 590 s. ISBN 978-80-89447-46-6.
- TAYLOR, P. M. *Freedom of Religion: UN and European Human Rights Law and practise*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, 405 s. ISBN 978-0-521-85649.
- THURZO, V. Problematika umelého oplodnenia vo svetle katolíckej morálky. In: *Acta facultatis theologicae Universitatis Comeniana*, 2010, roč. 7, č. 1, s. 4–16. ISSN 1335-8081.
- TRETERA, J. R. a Z. HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015, 414 s. ISBN 978-80-7502-117-2.
- UKROPEC, A. Náboženská sloboda na pracovisku (v judikatúre EŠLP). In: *Justičná revue*, 2016, roč. 68, č. 12, s. 1344–1354. ISSN 1335-6461.

Contact – email

martin.gregor@flaw.uniba.sk

DŘÍVE VYSLOVENÉ PŘÁNÍ A NÁBOŽENSKÉ VYZNÁNÍ

Alžběta Nemeškalová Rosinová

Masarykova Univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Príspevok sa zaoberá jednotlivými aspektami inštitutu dříve vysloveného přání, jehož existenci předpokládá Úmluva o lidských právech a biomedicíně, a rovněž jeho implementací v rámci české právní úpravy. Príspevok se podrobněji zaměří na možnou kolizi dříve vysloveného přání a svobody náboženského vyznání a pokusí se navrhnout řešení těchto situací de lege ferenda.

Keywords in original language

Dříve vyslovené přání; informovaný souhlas; náboženské vyznání; zdravotní služby; Úmluva o lidských právech a biomedicíně.

Abstract

The paper deals with the individual aspects of the institute of the previously expressed wishes, the existence of which is foreseen by the Convention on Human Rights and Biomedicine, as well as its implementation within the framework of Czech legislation. The paper focuses on a possible collision of previously expressed wishes and freedom of religion and proposes solutions of these situations.

Keywords

Previously Expressed Wishes; Religious Beliefs; Informed Consent; Healthcare Services; Convention on Human rights and Biomedicine.

1 Úvod

Obecně platí, že veškeré zásahy do fyzické integrity člověka, včetně zdravotních zákroků, musí být prováděny s jeho souhlasem. Postupně se v průběhu 20. století začíná zejména v angloamerickém prostředí tento

princip rozvíjet v tom směru, že nepostačuje, pokud pacient udělí s určitým zákrokem souhlas, ale že tento souhlas musí být také svobodný a informovaný.¹ Možnost provádění zdravotních zákroků pouze na základě svobodného a informovaného souhlasu pacienta pak výslovně zakotvuje Úmluva o lidských právech a biomedicíně (dále jen „Úmluva“), a to ve svém čl. 5.

Ustanovení čl. 9 Úmluvy upravuje institut dříve vysloveného přání. Toto ustanovení konkrétně uvádí, že bude brán zřetel na dříve vyslovená přání pacienta ohledně lékařského zákroku, pokud pacient v době zákroku není ve stavu, kdy může vyjádřit své přání. Dříve vyslovené přání tak představuje v podstatě informovaný souhlas daný pacientem pro případ, že se bude nacházet ve stavu, v němž nebude schopný informovaný souhlas učinit.

Jedná se tedy o souhlas s prodlouženou časovou působností, který vychází z toho, že *„je-li jednou pacientovi přiznáno vylučné právo takto rozhodovat o léčbě, pak jeho autonomii nelze limitovat jen pro reálné místo a čas a jeho právo na sebeurčení musí mít uznaný přesah – umožnit pacientu vyslovit souhlas i pro budoucí léčbu a tuto léčbu pacientovi poskytnout v případě, že se naplní podmínky, kterými byl souhlas s léčbou specifikován a pacient nebude způsobilý souhlas sám udělit.“*²

Případy, v kterých pacient může učinit dříve vyslovené přání, lze v zásadě rozdělit na dva základní okruhy situací – na situace nepředvídatelné (např. stav kómatu či bezvědomí po nějakém úrazu, kdy není možné získat souhlas pacienta k léčbě standardní cestou) a situace předvídatelné, kdy pacient jistým způsobem očekává, že v budoucnu nebude schopen platný informovaný souhlas udělit (např. postupující stařecká demence nebo Alzheimerova nemoc).

Každý člověk se při rozhodování o své tělesné integritě, ať již v případě přímého udělení či neudělení informovaného souhlasu nebo v případě dříve vysloveného přání, řídí také svým světonázorem a hodnotovým systémem, které jsou nezdědkou ovlivňovány také náboženským přesvědčením zakotveným v čl. 15 odst. 1 Listiny základních práv a svobod či v čl. 9 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Lze poukázat

¹ Jednalo se konkrétně o rozsudky *Schloendorff proti Society of New York Hospital* a *Salgo proti Leland Stanford Junior University Board of Trustees*. In: BERG, Jessica W. et al. *Informed consent: legal theory and clinical practice*. Oxford University Press, 2001, s. 43–44.

² PETERKOVÁ, Helena. Dříve vyslovená přání (komparace z pohledu německé a španělské právní úpravy). *Zdravotnictví a právo*, roč. 2010, č. 4, s. 2–7.

například na případ svědků Jehovových odmítajících léčbu krevními transfuzemi nebo případ křesťanů, kteří by z náboženských důvodů nesouhlasili s léčbou prostřednictvím embryonálních kmenových buněk či terapeutickou interrupcí. Zdravotnický personál obecně musí přání pacienta vyplývající z jeho náboženského přesvědčení respektovat, a to i pokud by mohlo vést k zdravotním komplikacím (jedná se v podstatě o informovaný nesouhlas). Tento závěr zdůraznil v jednom ze svých rozhodnutí také Evropský soud pro lidská práva, který uvedl: „*Svéprávný dospělý pacient se může svobodně rozhodnout, zda podstoupí určitý zákrok či nikoliv, a to na základě svých názorů a hodnot, bez ohledu na to, jak iracionální se jeho volba může jevit třetím osobám, přičemž není povinen sdělovat nikomu důvody svého rozhodnutí, a to ani pokud odepření léčby povede k zásadním zdravotním následkům.*“³

Vůle pacienta nicméně samozřejmě může být prolomena v situacích stanovených Úmluvou, například ohrožování nakažlivou nemocí, stavy bezprostřední nouze apod.

V případě dříve vysloveného přání však dochází ke specifické situaci, neboť k jeho použití dochází v případě, kdy pacient není ve stavu, kdy by mohl v dané chvíli vyslovit svůj informovaný souhlas, a proto se vychází z projevu vůle, který pacient vyjádřil v minulosti. Obsah dříve vysloveného přání pak může narážet na náboženský či jiný světonázor rodiny či dalších osob pacientu blízkým, kteří mohou mít k léčbě pacienta, neschopného dát v dané chvíli souhlas, odlišný postoj. Naznačená specifika těchto případů budou rozebrána v další části příspěvku.

2 Institut dříve vysloveného přání v České republice

Česká republika ratifikovala Úmluvu již v roce 2001, nicméně institut dříve vysloveného přání byl na zákonné úrovni upraven poprvé až v zákoně č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, účinném od 1. 4. 2012. Od této doby ustanovení § 36 zákona o zdravotních službách stanovuje: „*Pacient může pro případ, kdy by se dostal do takového zdravotního stavu, ve kterém nebude schopen vyslovit souhlas nebo nesouhlas s poskytnutím zdravotních služeb a způsobem jejich poskytnutí, tento souhlas nebo nesouhlas předem vyslovit (dále jen „dříve vyslovené přání“).*“

³ Rozsudek ESLP *Moskevští svědkové Jehovoni a další proti Rusku*, ze dne 10. 6. 2010, stížnost č. 302/02, § 135–137.

Pro aplikaci dříve vysloveného přání je dle české právní úpravy potřeba splnit kumulativně šest podmínek:

- poskytovatel zdravotních služeb má přání k dispozici;
- nastala situace, k níž se přání vztahuje;
- pacient je v takovém stavu, kdy není schopen vyslovit nový souhlas nebo nesouhlas;
- přání bylo učiněno na základě písemného poučení pacienta o důsledcích jeho rozhodnutí příslušným lékařem;
- jsou splněny formální náležitosti dříve vysloveného přání dle § 36 odst. 3 a 4, a to písemná forma s úředně ověřeným podpisem nebo zaznamenání do zdravotnické dokumentace s podpisem pacienta, zdravotníka a dalšího svědka;
- neexistují překážky dle § 36 odst. 5 a odst. 6.

Lze konstatovat, že formální podmínky pro platné učinění dříve vysloveného přání jsou v České republice poměrně přísné. Jejich ústavností se zabýval i Ústavní soud, který však dospěl k závěru, že se jedná o požadavky přijatelné, které brání zneužití tohoto institutu a umožňují, aby byl skutečný obsah vůle tohoto pacienta jednoznačně seznatelný.⁴

Co se týče překážek, které brání respektování dříve vysloveného přání, ty jsou stanoveny v § 36 odst. 5 zákona o zdravotních službách. Jedná se o následující důvody:

- od doby vyslovení přání došlo v poskytování zdravotních služeb, k nimž se toto přání vztahuje, k takovému vývoji, že lze důvodně předpokládat, že by pacient vyslovil souhlas s jejich poskytnutím;
- jeho splnění mohlo ohrozit jiné osoby;
- v době, kdy poskytovatel neměl k dispozici dříve vyslovené přání, byly započaty takové zdravotní úkony, jejichž přerušlení by vedlo k aktivnímu způsobení smrti;
- jedná se o nezletilé pacienty nebo pacienty s omezenou svéprávností;
- přání nelze respektovat, pokud nabádá k takovým postupům, jejichž výsledkem je aktivní způsobení smrti.

⁴ Nález Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 1/12 ze dne 27. 11. 2012.

3 Problematické otázky související s dříve vysloveným přáním

3.1 Problematika pasivní eutanazie

Jak bylo uvedeno výše, dříve vyslovené přání nelze v České republice respektovat, pokud nabádá k takovým postupům, jejichž výsledkem je aktivní způsobení smrti. Takový přístup je logický, neboť ani pacient nacházející se ve stavu, v němž by byl plně schopen udělit informovaný souhlas, by nemohl takový úkon požadovat, jelikož aktivní eutanazie není v České republice legální.

Důvodová zpráva k zákonu o zdravotních službách k tomuto ustanovení nicméně uvádí, že „*Aktivním ukončením života se rozumí např. odpojení od přístrojů, podání smrtelné dávky léku.*“⁵

Podle české právní úpravy v kombinaci s důvodovou zprávou k zákonu o zdravotních službách by tak bylo možné dospět k závěru, že na základě dříve vysloveného přání pacienta nemůže být provedena nejenom aktivní eutanazie, ale také ani eutanazie pasivní spočívající v odpojení pacienta od přístrojů zabezpečujících životní funkce. Tento výklad je velice problematický, neboť odpojení od přístrojů obvykle nebývá považováno za aktivní způsobení smrti.⁶ Navíc předmětem dříve vysloveného přání je v praxi mnohdy právě to, že si pacienti přejí za určitých okolností upustit od léčby včetně odpojení od přístrojů zabezpečujících vitální funkce.

Dále je nutno podotknout, že právní úprava umožňuje dospělému a svéprávnému pacientovi, který je ve stavu způsobilém udělit informovaný souhlas, odmítnout určitou léčbu, a to bez ohledu na závažnost následků. Z toho vyplývá určitý nesoulad, neboť pacient může obecně vyslovit nesouhlas

⁵ Důvodová zpráva k návrhu zákona o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování (zákon o zdravotních službách), k § 36.

⁶ PETERKOVÁ, Helena. Previously Expressed Wishes In The Czech Republic – A Missed Chance Of The Czech Legislator. *Medicine and Law*, 2013, roč. 32, s. 429–440. ČERNÝ, David. Aktivní a pasivní eutanazie: teoretická perspektiva. I. část. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*, 2016, roč. 6, č. 2, s. 4. Někteří autoři dále rozlišují mezi pasivní (zastavení podávání léčiv) a neaktivní (odpojení od přístrojů udržujících život) eutanazií. Srov. GIERTL, Adam. *Eutanázie – právo na smrt?* [online]. 30. 8. 2009 [cit. 10. 11. 2017]. Dostupné z: <http://www.pravo-medicina.sk/aktuality/18/eutanazia—pravo-na-smrt>

s udržováním při životě pomocí přístrojů a požadovat jejich odpojení,⁷ v případě dříve vysloveného přání takový postup možný není.

Již v této souvislosti tedy vyvstává první problém, který může narážet na náboženské přesvědčení pacienta a jeho světonázor. Jestliže je totiž náboženským přesvědčením pacienta za určitých okolností nepokračovat v život prodlužující léčbě, ale být odpojen od přístrojů, mohl by přístup zákonodárce vyjádřený v důvodové zprávě do tohoto práva pacienta zasahovat. Navíc je nutné zmínit i skutečnost, že ESLP v rozsudku *Pretty proti Spojenému království* konstatoval, že každá osoba se může domáhat plnění své volby zemřít prostřednictvím odmítnutí souhlasu s léčbou prodlužující život.⁸

3.2 Rozpor mezi vůlí pacienta a jeho blízkých

Pomineme-li výše uvedené výkladové nejasnosti české právní úpravy, může být dále problematická situace, kdy s ohledem na náboženské přesvědčení dochází k rozporu mezi postojem rodiny pacienta a dalších osob blízkých a obsahem dříve vysloveného přání. Někdy může dokonce dojít k rozporu i mezi jednotlivými rodinnými příslušníky pacienta navzájem.

Obecně platí, že pokud se pacient⁹ nachází ve stavu, kdy není schopen udělit informovaný souhlas k provedení zdravotního zákroku, lze takový zákrok provést pouze na základě tzv. zástupného souhlasu, nejde-li o poskytnutí péče, kterou lze poskytnout i bez souhlasu (např. neodkladná péče nebo zákroky, které lze poskytnout pacientovi ohrožujícímu své okolí apod.).

Problematiku zástupného souhlasu u těchto osob řeší ustanovení § 34 odst. 7 zákona o zdravotních službách, které uvádí, že pokud nemůže pacient s ohledem na svůj zdravotní stav vyslovit souhlas s poskytováním zdravotních služeb, vyžaduje se souhlas osob v následující posloupnosti: (1) osoby určené pacientem při přijetí do péče; (2) manžel nebo registrovaný partner; (3) rodiče; (4) jiná svéprávná blízká osoba, pokud je známa.

⁷ Lze si například představit situaci, kdy je pacient připojen k přístrojům zabezpečujícím například dýchání nebo výživu, avšak jinak je ve stavu vědomí, a tedy může vyslovit informovaný nesouhlas s touto léčbou.

⁸ Rozsudek ESLP ve věci *Pretty proti Spojenému království* ze dne 29. 4. 2002, stížnost č. 2346/02.

⁹ Pro zjednodušení budu v příspěvku mluvit pouze o dospělém a svéprávném pacientovi, nikoli o pacientech nezletilých či s omezenou svéprávností, u nichž je udělování informovaného souhlasu složitější.

V této souvislosti je nutné rovněž upozornit na existenci paralelní úpravy týkající se zásahů do integrity člověka obsažené v občanském zákoníku. Ten v § 98 odst. 1 upravuje situaci, kdy člověk nemůže udělit souhlas pro neschopnost projevit vůli, nicméně pořadí jednotlivých osob oprávněných udělit zástupný souhlas je upraveno odlišně, a to tak, že se vyžaduje souhlas (1) přítomného manžela; (2) přítomného rodiče; (3) přítomné jiné osoby blízké; (4) manžela; (5) rodiče; (6) jiné osoby blízké, pokud je lze bez obtíží zjistit a zastihnout; (7) jiné přítomné osoby, která o dotčenou osobu osvědčí mimořádný zájem.

Pořadí osob oprávněných udělit zástupný souhlas obsažené v obou právních úpravách tak není stejné. Jsem však toho názoru, že by se na oblast zdravotních služeb měl použít zákon o zdravotních službách jako *lex specialis*, který navíc více zohledňuje autonomii vůle jednotlivce, jelikož jako první osobu v pořadí, určuje osobu, který si pacient sám zvolil, a to bez ohledu na její příbuzenský vztah.

Pokud se tedy pacient nachází ve stavu neumožňujícím udělení informovaného souhlasu, musí být obecně léčba prováděna na základě zástupného souhlasu k tomu oprávněných osob. Právní úprava však výslovně neupravuje situaci, kdy by mohl mít zástupce jiný názor, než měl pacient v dříve vysloveném přání. V praxi si přitom lze představit situaci, že například pacient s ohledem na své náboženské přesvědčení platně učiní dříve vyslovené přání, že si nepřeje být léčen krevními transfuzemi, nicméně jeho rodiče, kteří jsou katolíci, k takové léčbě udělí zástupný souhlas. Nebo si lze představit situaci, kdy si pacient přál být za určitých okolností odpojen od přístrojů zabezpečujících životní funkce, přičemž část jeho příbuzných s odpojením, s ohledem na své náboženské přesvědčení, nesouhlasí. O tom, že se jedná o reálné situace, které se mohou v praxi vyskytovat, svědčí také případ *Lambert proti Francii*,¹⁰ v němž se ESLP řešil případ týkající se rozhodnutí o zastavení výživy a hydratace pacienta nacházejícího se v chronickém vegetativním stavu. Proti odpojení od přístrojů byli rodiče a dva z osmi sourozenců pacienta, odpojení naopak požadovala manželka, která přitom

¹⁰ Rozsudek ESLP ve věci *Lambert a ostatní proti Francii* ze dne 5. 6. 2015, stížnost č. 46043/14.

vycházela z dřívějšího přání pacienta. Co má mít v takovýchto situacích přednost a jak mají lékaři postupovat?

Jednoznačnou odpověď na tuto otázku nedává podle mého názoru ani zákon o zdravotních službách, ani Úmluva. První možný závěr je ten, že dříve vyslovené přání má za všech okolností přednost před zástupným souhlasem, neboť se jedná o vůli projevenou přímo osobou, do jehož integrity se má zasáhnout. Tento závěr však dle mého názoru není zcela jednoznačný, neboť ani Úmluva nestanoví bezpodmínečnou závaznost dříve vysloveného přání, jelikož čl. 9 uvádí pouze to, že na dříve vyslovené přání „bude brán zřetel.“ Český zákon o zdravotních službách se nicméně k závaznosti dříve vysloveného přání nijak nevyjadřuje, proto mohou vznikat výše popsané výkladové nejasnosti. V praxi přitom v některých smluvních státech skutečně dříve vyslovené přání není bezpodmínečně závazné, což znamená, že se lékař od něho může v odůvodněných případech odchýlit.¹¹ Ve prospěch přednosti dříve vysloveného přání naopak svědčí skutečnost, že podle některých autorů představuje specifický druh tzv. předběžného prohlášení podle § 38 občanského zákoníku, které je závazné.¹²

Dalším způsobem řešení kolize mezi vůlí osob blízkých a dříve vysloveného přání je podpůrné použití občanského zákoníku, který v § 101 stanovuje, že pokud má být zasaženo do integrity člověka neschopného úsudku způsobem zanechávajícím trvalé, neodvratitelné a vážné následky nebo způsobem spojeným s vážným nebezpečím pro jeho život nebo zdraví, lze zákrok provést jen s přivolením soudu. Podle § 102 občanského zákoníku může soud přivolit k zákroku tehdy, je-li osobě podle rozumného uvážení k prospěchu, po jejím zhlédnutí a s plným uznáváním její osobnosti.¹³ O tom, jaký postup bude ve výsledku zvolen, by tedy rozhodoval soud, který

¹¹ H. Peterková v této souvislosti zmiňuje například španělskou právní úpravu, podle níž se lékař od dříve vysloveného přání může odchýlit, přičemž tento svůj postup musí zaznamenat do zdravotnické dokumentace, včetně vysvětlení, proč tak učinil. PĚTERKOVÁ, Helena. Dříve vyslovená přání (komparace z pohledu německé a španělské právní úpravy). *Zdravotnictví a právo*, roč. 2010, č. 4.

¹² KOUBOVÁ, Michaela. Dříve vyslovená přání: první krůček k tomu, aby závěr života vypadal podle našich představ. *Zdravotnický deník* [online]. 28. 6. 2015 [cit. 29. 9. 2017]. Dostupné z: <http://www.zdravotnickydenik.cz/2015/06/drive-vyslovena-prani-prvni-kruccek-k-tomu-aby-zaver-zivota-vypadal-podle-nasich-predstav>

¹³ § 101–102 občanského zákoníku.

by měl v rámci rozumného uvážení a v souladu s principem proporcionality přihlídnout také k náboženskému přesvědčení dotčeného pacienta.

Tato interpretace však s sebou nese významné úskalí – pokud bychom totiž připustili, aby se citované ustanovení občanského zákoníku použilo i na zásahy do integrity prováděné v režimu zákona o zdravotních službách, tak by toto ustanovení v podstatě zcela popíralo smysl dříve vysloveného přání. Podle občanského zákoníku má totiž soud přivolit k zásahu zanechávajícímu trvalé, neodvratitelné či vážné následky nebo způsobem spojeným s vážným nebezpečím pro život a zdraví, což budou téměř vždy zákroky prováděné na vážně nemocném pacientovi nacházejícím se ve stavu neschopnosti udělit informovaný souhlas. V případě takové interpretace by tedy soud měl vždy rozhodovat o přivolení k provedení zákroku, což by však vylučovalo použití dříve vysloveného přání, byť by bylo pacientem platně učiněné. Stejně tak by v případě postupu podle občanského zákoníku postrádalo ve většině případů smysl udělování zástupného souhlasu okruhem osob vymezených v zákoně o zdravotních službách, neboť by k němu bylo vždy potřeba ještě přivolení soudu.

Česká právní úprava tedy v současnosti podle mého názoru nedostatečně řeší vztah speciálního zákona o zdravotních službách a obecného občanského zákoníku. Dále však i samotný zákon o zdravotních službách nedostatečně upravuje situaci, kdy by došlo k rozporu mezi osobou oprávněnou udělit zástupný souhlas a obsahem dříve vysloveného přání. Obě situace přitom ve výsledku ovlivňují léčbu poskytovanou pacientovi, který v dané chvíli o sobě není schopen rozhodovat, a ve vybraných případech také mohou zasahovat do jeho náboženského přesvědčení či přesvědčení jeho blízkých. Proto by měl být podle mého názoru de lege ferenda tento konflikt jednoznačně řešen.

Osobně se domnívám, že by v zásadě mělo vždy převážít platně učiněné dříve vyslovené přání pacienta, neboť se jedná o osobu, do jejíž integrity má být zasazeno. Navíc podmínky pro udělení dříve vysloveného přání v České republice jsou stanoveny natolik přísně, že je výrazně limitovaná možnost zneužití tohoto institutu. Naopak je předpoklad, že pokud už pacient dříve vyslovené přání platně učiní, tak se jedná o situaci, na které mu skutečně mimořádně záleží.

Pokud nicméně nastane situace, že jsou o obsahu dříve vysloveného přání pochybnosti, měl by o dalším postupu rozhodovat soud, jak ostatně předpokládá i obecná právní úprava obsažená v občanském zákoníku. V této souvislosti lze poukázat na již zmiňovaný případ řešený ESLP ve věci *Lambert proti Francii*, který ESLP posuzoval souladnost postupu vnitrostátních orgánů s EÚLP prostřednictvím následujících kritérií – zda je ve vnitrostátním právu a praxi zakotven regulační rámec slučitelný s požadavky EÚLP, zda byla zohledněna přání dotčené osoby vyjádřená v minulosti, přání jejích blízkých osob, jakož i názor zdravotnického personálu, a konečně zda bylo možné obrátit se na soudy, jestliže vzniknou pochybnosti o tom, jaké je nejlepší řešení v zájmu pacienta.¹⁴

4 Závěr

Veškeré zásahy do fyzické integrity pacienta musí být prováděny s jeho svobodným a informovaným souhlasem. V případě, že pacient není v době zdravotního zákroku ve stavu, kdy by mohl vyjádřit svůj souhlas či nesouhlas s danou léčbou, je potřeba přihlížet k dříve vyslovenému přání učiněnému pro tento případ. Je přitom nesporné, že do rozhodování pacienta o své integritě, včetně dříve vysloveného přání, se promítá jeho hodnotová orientace, která je významně ovlivňována také jeho náboženským přesvědčením.

Cílem příspěvku bylo poukázat na některé specifické aspekty institutu dříve vysloveného přání v České republice, a to i s ohledem na náboženské přesvědčení pacienta, které může narážet na náboženský či jiný světonázor jeho rodiny a dalších osob blízkých. V příspěvku bylo dále rozvedeno, proč jsou podmínky pro platné učinění dříve vysloveného přání v České republice poměrně přísné a příspěvek se zabýval rovněž problematikou ukončování života formou odpojení od přístrojů zabezpečujících životní funkce.

Příspěvek se dále podrobněji zaměřil na problematické situace, kdy s ohledem na náboženské přesvědčení dochází k rozporu mezi postojem rodiny pacienta a obsahem dříve vysloveného přání nebo k rozporu mezi jednotlivými rodinnými příslušníky pacienta navzájem. Do budoucna by přitom bylo vhodné, aby byl řešen vztah právní úpravy obsažené v zákoně o zdravotních

¹⁴ Rozsudek ESLP ve věci *Lambert a ostatní proti Francii* ze dne 5. 6. 2015, stížnost č. 46043/14.

službách a obecné právní úpravy v občanském zákoníku, a dále situace, kdy by došlo k rozporu mezi osobou oprávněnou udělit zástupný souhlas a obsahem dříve vysloveného přání.

Literature

BERG, Jessica W. et al. *Informed consent: legal theory and clinical practice*. Oxford University Press, 2001, 340 s. ISBN 0-19-512677-7.

ČERNÝ, David. Aktivní a pasivní eutanazie: teoretická perspektiva. I. část. *Časopis zdravotnického práva a bioetiky*, 2016, roč. 6, č. 2, s. 1–19.

GIERTL, Adam. Eutanázia – právo na smrť? *Právo a medicína* [online]. 30. 8. 2009 [cit. 10. 11. 2017]. Dostupné z: <http://www.pravo-medicina.sk/aktuality/18/eutanazia—pravo-na-smrt>

KOUBOVÁ, Michaela. Dříve vyslovená přání: první krůček k tomu, aby závěr života vypadal podle našich představ. *Zdravotnický deník* [online]. 28. 6. 2015 [cit. 29. 9. 2017]. Dostupné z: <http://www.zdravotnickydenik.cz/2015/06/drive-vyslovena-prani-prvni-krucek-k-tomu-aby-zaver-zivota-vypadal-podle-nasich-predstav>

PETERKOVÁ, Helena. Dříve vyslovená přání (komparace z pohledu německé a španělské právní úpravy). *Zdravotnictví a právo*, roč. 2010, č. 4, s. 2–7.

PETERKOVÁ, Helena. Previously Expressed Wishes In The Czech Republic – A Missed Chance Of The Czech Legislator. *Medicine and Law*, 2013, roč. 32, s. 429–440.

Contact – email

al:beta.rosinova@gmail.com

ROK 2018

VĚZEŇSKÉ KAPLANSTVÍ JAKO SLUŽBA CÍRKVE VEŘEJNOSTI. TEORETICKÝ ÚVOD

Jiří Rajmund Tretera

Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika

Abstract in original language

Autor se zabývá vězeňským kaplanstvím jako službou církve veřejnosti a poskytuje teoretický úvod do této problematiky. Obecně vymezuje pojem konfesního práva a ukazuje, že téma náboženství a vězeňství je pevnou součástí komplexních konfesněprávních pojednání jak v České republice, tak v cizině. Vymezuje pojmem kategoriální pastore, i její součást, jíž je pomoc náboženských společenství osobám ve vězeních a podobných zařízeních, které o tuto pomoc požádají, a to bez ohledu na své vyznání. Nakonec popisuje některé zvláštnosti kategoriální pastore ve vězeních a podobných zařízeních v České republice.

Keywords in original language

Kaplanství; kategoriální pastore; vězeňství; vězeňští kaplani; náboženská společenství; Vězeňská duchovenská služba; Vězeňská duchovenská péče.

Abstract

The author deals with the prison chaplaincy as a service of religious communities to the public and provides a theoretical introduction to this issue. He defines the concept of religion law and shows that the theme of religion and prison is a fixed part of complex religion law treatises both in the Czech Republic and abroad. He defines the concept of categorical pastoral care, as well as its part, which is the assistance of religious communities to persons in prisons and similar establishments requesting such assistance, irrespective of their religion. Finally, he describes some peculiarities of categorical pastoral care in prisons and similar establishments in the Czech Republic.

Keywords

Chaplaincy; Categorical Pastoral Care; Prisons; Prison Chaplains; Religious Communities; Ecumenical Prison Chaplaincy; Prison Spiritual Care.

Mám radost, že letošní 24. ročník konference Církev a stát, konaný na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, je věnován tak důležité součásti vědy českého konfesního práva, kterou je *Náboženství a vězeňství*, jedné z předních kapitol zvláštní části tohoto oboru.

1 Téma náboženství a vězeňství jako součást konfesního práva

Prvním krokem, který je při teoretickém úvodu do kteréhokoliv odvětví konfesního práva vhodné učinit, je připomenout odlišnost konfesního práva a konfesněprávní vědy od právních souborů práva církevního (kanonického) a církevněprávní (kanonickoprávní) vědy.

Církevním či kanonickým právem nazýváme soubor právních oborů, jejichž předmětem je úprava právních poměrů uvnitř jednotlivých náboženských společenství a jejichž zákonodárcem je výlučně příslušné náboženské společenství. Tato výlučnost tvorby církevního zákonodárství náboženskými společenstvími je v nábožensky svobodných zemích zdůrazněna uznáním právní autonomie náboženských společenství.¹

Konfesní právo naproti tomu patří do souboru oborů světského práva, jejichž zákonodárcem je především stát a mezinárodní společenství. Přípravy a tvorby konfesního práva se mohou a mají do značné míry účastnit i náboženská společenství, zejména formou smluv se státem a jinými veřejnými institucemi, a to jak mezinárodních smluv (konkordáty, multilaterální smlouvy zejména v oblasti lidských práv), tak smluv a dohod uzavřených na vnitrostátní úrovni.

Není vyloučeno, že i náboženská společenství se přímo podílí na zákonodárné činnosti v oblasti konfesního práva svými vyjádřeními a odbornou posudkovou činností. Nelze pochybovat, že účast náboženských společenství na zákonodárné úpravě oblastí, která se jich týká a s níž mají zkušenosti, přispěje ke zkvalitnění zákonodárství veřejné společnosti.

Druhým krokem, který je při teoretickém úvodu do kteréhokoliv odvětví konfesního práva vhodné učinit, je zdůraznit, že materií konfesního práva jsou všechny právní normy, upravující ve veřejné společnosti náboženskou svobodu jednotlivců i jejich kolektivů. Konfesní právo se zabývá kromě své vlastní výlučné matérie také právními instituty, které jsou styčnými body

¹ KRŽÍŽ, Jakub. *Autonomie církví*. Praha: C. H. Beck, 2017, 203 s.

s jinými obory práva. To není nic zvláštního a výjimečného. Každý právní obor se dotýká jiných právních oborů a částečně se s nimi překrývá. Tak je tomu mezi všemi vědami, i s vědami mimo oblast právních věd.

Náplní vědy konfesního práva je pojednávat o právním zajištění individuální i kolektivní náboženské svobody jednotlivců. Věda konfesního práva se zabývá právním zakotvením působení náboženských kolektivů, kterými jsou náboženská společenství, navenek, mimo jejich vlastní struktury. Tedy zajištěním individuální i kolektivní náboženské svobody jednotlivce.

V případě působení náboženských společenství navenek, právě jako je jejich působení ve vězeňství, jde kromě *zajištění náboženské svobody* jednotlivců navíc také o *službu přítomnosti* všem, kdo ve veřejných institucích tuto službu potřebují a projeví o ni zájem. Jde o službu přítomností a nasloucháním i ve prospěch těch, kdo k žádnému náboženskému společenství nepřísluší.

Třetím krokem, který je při teoretickém úvodu do kteréhokoliv odvětví konfesního práva vhodné učinit, je zdůraznit, že konfesní právo se zabývá všemi právními záležitostmi ve veřejné oblasti, které mají nějaký náboženský prvek nebo které s činnostmi náboženských společenství navenek souvisejí. A tak je *sjednocuje* a podrobuje *podrobnějšímu rozboru ve vzájemných souvislostech*. Je tomu tak i s konfesněprávním bádáním v oblasti náboženství a vězeňství. Konfesní právo tak bádá o všech právních záležitostech, týkajících se tohoto společenského odvětví soustředěně, či jak se říká „pod jedním kloboukem“.

2 Ústavní soud ČR o vyzařování náboženských hodnot navenek

Snad bude dobré, když si na tomto místě připomeneme jednoho velmi významného výroku Ústavního soudu, který ve svém nálezu sp. zn. Pl. ÚS 6/02 ze dne 27. listopadu 2002 vyslovil důležité zásady pro ústavně konformní interpretaci zákona č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech (dále jen: konfesní zákon). Učinil mezi nimi i výrok, že úkol náboženských společenství „*v žádném případě nelze redukovat na pouhé vyznávání určité náboženské víry [...], nýbrž jejich činnost je podstatně širší a spočívá též ve vyzařování náboženských hodnot navenek, a to prostřednictvím nejen religiozní činnosti, ale také např. činnosti charitativní, humanitární a obecně vzdělávací.*“²

² Viz TRETERA Jiří Rajmund a Zábaj HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015, s. 103–104.

3 Pojednání o náboženství a vězeňství v české literatuře konfesního práva

V českých i zahraničních učebnicích konfesního práva bývá věnována tématu Náboženství a vězeňství samostatná kapitola. Učinili jsme tak s doc. Zábodem Horákem i ve své nejnovější česky psané učebnici, která pod názvem *Konfesní právo* vyšla v nakladatelství Leges na podzim roku 2015. V druhé části učebnice, nadepsané České konfesní právo v současnosti, *obecná část*, se vězeňství věnujeme v kapitole „Právo vykonávat náboženskou víru v institucích omezujících volnost pohybu“. Do třetí části učebnice, nadepsané České konfesní právo v současnosti, *zvláštní část*, jsme zařadili speciální kapitolu s nadpisem *Náboženství a vězeňství*.³

Stejným způsobem byly zařazeny i kapitoly o náboženství a vězeňství v České republice, kterými jsme přispěli do mezinárodních encyklopedií vydávaných v Nizozemí, ať je to

- *Encyclopedia of Law and Religion* nakladatelství Brill/Nijhoff, která vyšla v roce 2016,⁴ nebo
- *Religion and Law* nakladatelství Wolters Kluwer, Alphen aan den Rijn, v němž druhé vydání svazku *Religion and Law in the Czech Republic* vyšlo v roce 2017.⁵

Podobně jsou každoročně aktualizována data o konfesním právu v České republice v mezinárodní databázi EUREL ve Štrasburku, jehož korespondentem za Českou republiku je doc. Zábod Horák.

Ve všech těchto pojednáních vycházíme

- z ústavních předpisů České republiky, zejména z Listiny základních práv a svobod,
- z ustanovení mezinárodních smluv, kterými je Česká republika vázána,
- ze zákona o výkonu vazby č. 293/1993 Sb.,
- ze zákona o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb.,
- z již citovaného zákona č. 3/2002 Sb.,

³ Ibid., s. 93–97 a 211–216.

⁴ TRETERA, Jiří Rajmund a Zábod HORÁK. Czech Republic. In: ROBBERS, Gerhard, DURHAM W., Cole (eds.). *Encyclopedia of Law and Religion. Volume 4, Europe*. Leiden/Boston: Brill/Nijhoff, 2016, s. 90–91.

⁵ TRETERA, Jiří Rajmund a Zábod HORÁK. *Religion and Law in the Czech Republic*. 2. vyd. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2017, s. 42 a 61–62.

- ze zákona č. 129/2008 Sb. o výkonu zabezpečovací detence,
- z platné dohody mezi Vězeňskou službou České republiky, Ekumenickou radou církví v České republice a Českou biskupskou konferencí z 21. listopadu 2013,
- i z nařízení generálního ředitele Vězeňské služby ČR č. 54/2017.

4 Náboženství a vězeňství jako součást kategoriální pastorace

O čem se však v naší učebnici, vydané před třemi roky, již nedočtete, je nový pojem, který byl do veřejné debaty v naší zemi zaveden podle mého názoru v přibližně stejném časovém období, a je hojně používán. Je to pojem *kategoriální pastorace* a nás bude zajímat o to více, že celá oblast náboženství a vězeňství pod tento pojem spadá.

Tak například 5. dubna 2017 uspořádala Česká křesťanská akademie v Praze kolokvium o kategoriální pastoraci v oblasti služby kaplanů nemocničních, vojenských, vězeňských a vysokoškolských. V písemném výstupu z tohoto kolokvia, otištěném v revue *Universum* č. 2/2017, jsou uveřejněny projevy účastníků kolokvia, vězeňských kaplanů Pavla Zvolánka, Pavla Kočnara a Michaela Martinka, a projev kanovníka Antona Otteho, vzpomínajícího na své minulé působení v bavorských věznicích.

Po kolokviu byl téhož dne 5. dubna 2017 nahrán videozáznam pro Youtube kanál České křesťanské akademie v cyklu *Hovory* v knihovně pod názvem *Kategoriální pastorace*, a to rozhovoru s nemocničním kaplanem Jaromírem Odrobiňákem a vězeňským kaplanem Pavlem Kočnarem, který je umístěn na internetových stránkách České křesťanské akademie a který si můžete vyslechnout také na internetových stránkách Společnosti pro církevní právo⁶.

5 Definice pojmu kategoriální pastorace

Pokusme se nyní zamyslet se nad významem pojmu kategoriální pastorace. Možná, že v diskusi k tomuto příspěvku se dobereme přesnějšího vymezení. Jsem přesvědčen, že uvedený pojem byl vytvořen, snad nejprve v zahraničí a u nás pak převzat, ve snaze vytvořit jakýsi protiklad k tradiční obecné pastoraci, kterou představení a jejich pomocníci v náboženských společenstvích věnují svým věřícím a příchozím v základních jednotkách těchto

⁶ Dostupné z: <http://specp.prf.cuni.cz/video/>

společenství, jako jsou farnosti nebo sbory, a v nadřízených nebo speciálních jednotkách, jako jsou diecéze a poutní místa. Obvyklé formy této obecné duchovní péče jsou bohoslužby, zvěstování nauky, udělování svátostí a žehnání, konání modliteb za věřící a společně s nimi, zpovědi, navštěvování věřících v jejich příbytcích, poskytování náboženské literatury apod.

Kategoriální pastorační péče pak má být naproti tomu péče o zvláštní kategorie osob. Jde tedy především o duchovní péči mimo strukturu náboženských společenství, o kategorie osob, které se nalézají mimo svůj obvyklý domov a spojení se strukturami svého náboženského společenství. Je to především služba v ozbrojených silách a přítomnost ve vězeních, nemocnicích, sociálních ústavech, školách, na cestách. Ale také v nouzových situacích, způsobených přírodními katastrofami a požáry, terorismem a jinou trestnou činností.

Dost bývá zdůrazňováno, že právě duchovní pomoc, kterou náboženská společenství poskytují v uvedených situacích, má a bude mít v budoucnu stále větší význam a že jí proto musíme věnovat mnoho pozornosti, jak pokud jde o její náplň a uskutečňování, tak pokud jde o její formy a právní zajištění. S tím nezbývá než jednoznačně souhlasit. To však podle mého názoru neznamená, že by náboženská společenství neměla nadále věnovat svou pozornost obecné pastorační úvniř svých struktur a že obecná pastorační ztrácí na svém významu. Vždyť přece náboženské společenství samo je základem víry, jejího uchování a šíření.

Na dvě možná jen malé jemnosti slovního charakteru bych chtěl na tomto místě upozornit. Jednak na to, že náboženská společenství dnes užívají výraz kategoriální pastorační také pro činnost uvnitř své struktury. Setkáváme se s tím na stránkách akt diecézních kurií katolické církve v naší zemi. Jde o pastorační péči, poskytovanou různým kategoriím osob uvnitř církve. Domnívám se proto, že hovoříme-li o kategoriální pastorační mimo náboženské společenství, mělo by to být zdůrazněno nějakým dalším přívlastkem.

Druhou takovou „jemnost“ spatřuji v tom, že slovo pastorační může být a možná i je vnímáno až příliš ve spojení s pastýřskou péčí o ovečky náboženských společenství. Když, jak jsme si již zdůraznili, jde ve skutečnosti také o službu náboženského společenství přítomností a nasloucháním i nečlenům těchto společenství, neměli bychom hovořit spíše o kategoriální duchovní péči místo kategoriální pastorační péče?

6 Některé zvláštnosti kategoriální pastorační ve vězeních

Duchovní péče o osoby ve vazbě, trestu odnětí svobody či výkonu zabezpečovací detence se na rozdíl od duchovní péče v jiných institucích liší výraznou zvláštností, a sice tím, že je realizována dvěma skupinami osob: Vězeňskou duchovní službou (VDS) a Vězeňskou duchovenskou péčí (VDP). A jak už bývá v lidské společnosti obvyklé, všude, kde jsou dvě skupiny lidí se stejným nebo podobným posláním, dochází k nedorozuměním. Doufám, že v tomto případě jsou bývalá napětí již otázkou minulosti.

Vězeňskou duchovní službu tvoří kaplani a kaplanky vyslaní společně Ekumenickou radou církví v ČR a Českou biskupskou konferencí z řad členů náboženských společenství, od účinnosti konfesního zákona č. 3/2002 Sb. omezených na taková náboženská společenství, která jsou registrována se zvláštním právem na pověřování výkonem duchovenské činnosti v místech, kde se vykonává vazba, trest odnětí svobody, zabezpečovací detence, ochranné léčení a ochranná výchova. O námitkách proti dvojímu režimu registrace a rozporu mezi zákonem a jeho důvodovou zprávou jsem již referoval na zde konaných konferencích v předcházejících letech.

Jistě není třeba věnovat zde zvláštní pozornost tomu, že pojem kaplan/kaplanka není v žádném odvětví kategoriální pastorační vně náboženských společenství vyjádřením postavení těchto osob uvnitř náboženských společenství. Neprejudikuje jejich postavení ve vztahu k právnímu institutu svěcení duchovních či ordinaci kazatelů podle církevního práva těch náboženských společenství, která taková rozlišení mezi kleriky a laiky na základě svých teologických postulátů mají. Konfesní právo toto rozlišení v důsledku právní autonomie náboženských společenství nezná a ani světské soudy nejsou oprávněny k němu přihlížet.

Na akademické půdě, při porovnávání institutů konfesního práva a církevního (kanonického) práva, si můžeme říci, že kaplanky katolického vyznání jsou z hlediska vnitrocírkevního zařazení pastoračními asistentkami.

A konečně své poslední slovo věnuji Vězeňské duchovenské péči (VDP). Jde o zapsaný spolek (dříve občanské sdružení), který „*vysílá do věznic se souhlasem svého vedení své zástupce vykonávat jednotlivé úkony duchovní péče včetně rozhovorů s vězňými, a to vedle svého obvyklého zaměstnání a bezplatně. Každá osoba pověřená*

Vězeňskou duchovenskou péčí je zavázána docházet do vězeňského zařízení nejméně dvakrát za měsíc. Uvedený spolek je dobrovolným sdružením křesťanů různých vyznání. Je nadkonfesioní organizací působící v ekumenickém duchu. Jejimi členy mohou být příslušníci náboženských společenství v jakémkoliv stupni registrace i náboženských společenství dosud neregistrovaných.⁶⁷

Vězeňská duchovenská péče (VDP) a Vězeňská duchovenská služba (VDS) postupují ve vzájemné spolupráci, zajištěné i po organizační stránce.

Literature

HRDINA, Antonín Ignác. *Náboženská svoboda v právu České republiky*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, 265 s.

CHOCHOLÁČ, Aleš. *Zákon o církvích a náboženských společnostech. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2016, 308 s.

KŘÍŽ, Jakub. *Autonomie církví*. Praha: C. H. Beck, 2017, 203 s.

KŘÍŽ, Jakub. *Zákon o církvích a náboženských společnostech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2011, 384 s.

TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. Czech Republic. In: ROBBERS, Gerhard, DURHAM W., Cole (eds.). *Encyclopedia of Law and Religion*. Volume 4, Europe. Leiden/Boston: Brill/Nijhoff, 2016, s. 84–91.

TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. *Konfesioní právo*. Praha: Leges, 2015, 416 s.

TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. *Religion and Law in the Czech Republic*. 2nd ed. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2017, 128 s.

TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. Czech Republic. In: BALODIS, Ringolds a Miguel RODRÍGUEZ BLANCO (eds.). *Religious Assistance in Public Institutions*. Jūrmala/Granada: European Consortium for Church and State Research, 2018, s. 83–94.

VALEŠ, Václav. *Konfesioní právo. Průvodce studiem*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, 240 s.

Kontakt – e-mail

tretera@prf.cuni.cz

⁶⁷ TRETERA Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. *Konfesioní právo*. Praha, 2015, s. 215.

DUCHOVNÍ SLUŽBA VĚZEŇSKÝCH KAPLANŮ A DOBROVOLNÍKŮ JAKO SOUČÁST SYSTÉMU VĚZEŇSKÉ SLUŽBY ČR

Pavel Kočnar

Hlavní kaplan, Vězeňská služba České republiky

Abstract in original language

Struktura a aktuální stav vězeňské duchovní služby.

Základní předpisy pro výkon vězeňské duchovní služby a příprava nových dokumentů.

Příklad ze života jako oživení na závěr.

Keywords in original language

Vězeňští kaplani a dobrovolníci; církev; ekumenická spolupráce; předpisy; praxe.

Abstract

Structure and current state of the prison spiritual service.

Basic rules and the preparation of new documents.

En example of life as a revival at the end.

Keywords

Prison Chaplains and Volunteers; Churches; Ecumenical Cooperation; Rules; Practice.

1 Úvod

Vězeňští kaplani letos oslavili 20. výročí založení kaplanské služby ve věznicích. Uspořádali jsme při té příležitosti konferenci na Velehradě nazvanou Kaplanská služba ve věznicích – historie, současnost a perspektivy s podtitulem Cesta za člověkem nebo místo v systému. Chtěli jsme tím upozornit na napětí, které duchovního ve státní instituci bude vždycky nějak provázet. V duchu tohoto motta se ponese i můj příspěvek. Rozdělil jsem jej na 3 části.

1. Struktura a aktuální stav vězeňské duchovní služby.

V současné době působí v 34 věznicích 48 kaplanů z 11 církví, nejpočetněji je zastoupena Římskokatolická církev (21 kaplanů) a Českobratrská církev evangelická (7 kaplanů). Úvazky kaplanů se pohybují od 0,2 do 1,0, v součtu jde o 26,5 úvazků. Na plný úvazek pracuje včetně hlavního kaplana a jeho zástupce celkem 10 kaplanů, 1 kaplan na úvazek 0,9. Z celkových 35 věznic zůstává jediná neobsazená Věznice Všehrady s kaplanskou tabulkou 0,2, pro kterou je připraven schválený kandidát. Nástup se očekává v nejbližší době. Stále se potýkáme s nerovnoměrným rozložením a obsazením úvazků, vyplývajícím z geografické polohy věznic s různou dostupností. Doporučená kvóta 1 celý úvazek na 600 je naplněna z cca sedmdesáti procent.

Kromě kaplanů stále působí poměrně velké množství dobrovolníků – celkem asi 120 z 13 církví, z toho je asi 80 členy Vězeňské duchovenské péče (dále VDP). Jde o zapsaný spolek sdružující dobrovolníky, členství není povinné a dnes už ani podmínka pro výkon funkce kaplana. Tak tomu bylo do r. 2015. Po novelizaci nařízení generálního ředitele (dále NGR) o organizaci duchovní služby se ukázala tato podmínka z právního hlediska neudržitelná. Přesto zůstává VDP pro vězeňskou službu (dále VS) a církve respektovanou platformou sdružující poučené a odborně připravené dobrovolné duchovní. Smlouva o spolupráci mezi VDP, ČBK a ERC byla slavnostně podepsána 14. 12. 2017 v Den českého vězeňství v závěru ekumenické bohoslužby, při které byli slavnostně do služby vysláni nově ustanovení kaplani a dobrovolníci. Tuto událost jsme vděčně přijali jako potvrzení vůle ČBK a ERC jaksí programově pokračovat v této službě na ekumenické bázi. VDP koná pravidelné nástupní kurzy formou odborné přípravy pro začínající dobrovolníky.

2. Základní předpisy pro výkon vězeňské duchovní služby a příprava nových dokumentů.

Ze stávajících předpisů je stále v platnosti NGR 67/2013 Dohoda o duchovní službě mezi ČBK, ERC a VS. Ostatní původní vnitřní prováděcí předpisy a metodické listy nahradil v loňském roce nový předpis NGR 54/2017 o organizaci a výkonu duchovní služby ve věznicích a ústavech. Praxe ukázala, že tyto vnitřní předpisy spíše

rámují nebo drží duchovní službu v rámci hranic daných systémem, zároveň však přetrvává neurčitá volnost ve výkladu, co vše kaplan ještě konat může a co už je za hranicí jeho kompetence. Tato neurčitost se stala impulsem k vypracování textu nazvaného Metodické vymezení práce kaplana s přílohou Biblická a teologická východiska. Jde zatím o pomocný pracovní materiál.

Zásadnější dokument je tzv. Služebný kodex ekumenické spolupráce, který vychází z již existujícího kodexu platného pro členy VDP. Potřeba služebního kodexu se ukázala jako nezbytná v okamžiku, kdy členství ve VDP přestalo být pro kaplany podmínkou k výkonu kaplanské činnosti. Návrh tohoto kodexu je hotov a odsouhlasen členy Rady pro duchovní službu ve věznicích. Pokud bude schválen v rámci následného připomínkového řízení GRVS vedením VS, stane se přílohou již zmíněného NGR 54/2017. Tuto skutečnost považují za důležitý a pozitivní krok v dalším ekumenickém směřování této služby.

K tématu ekumena a systém nyní skromné zamyšlení.

My vězeňští duchovní se rádi chlubíme svým smyslem pro ekumenické soužití, svou žitou ekumenou, tzv. ekumenou zdola. I já se k této chloubě hlásím a naši ekumenickou spolupráci považuji za cennou a autentickou. Ale je poctivé tomuto úspěchu přiznat jeden podstatný motiv. Za své ekumenické nastavení vděčíme velkou měrou prostředí a systému, ve kterém pracujeme. Prostředím mám na mysli vězeňskou populaci, která je naší primární klientelou (dále také zaměstnanci) a systémem samozřejmě Vězeňskou službu. Vězně, zaměstnance a systém (ti všichni většinou stojí vně církvi a existují nezávisle na nich) naše věroučné rozdíly, teologické spory a eklesio-logické odlišnosti moc nezajímají. Státní systém především zajímá, jestli je církev registrovaná, má zvláštní práva a zda její členové řádně plní povinnosti dle příslušných předpisů. Ovšem i Hospodin jako dobrý hospodář, odpůrce chaosu a správce dbalý pořádku je výsostně systémový. Já osobně tento „státní“ zájem přijímám jako požehnání pro ekumenu. Přichází ke mně z druhé strany, vede mě k pokoře, k pravdivému poznání ostatních křesťanů, kteří ač z jiné církve, slouží stejně nebo lépe než já. A tak se dostávám k závěrečnému NGR – bibli, předpisu par excellence. A s pocitem zadostiučinění zjišťuji, že současné profánní předpisy s ním jdou ruku v ruce, čerpají z něho

a bez něho by nebyly. Výkon činnosti duchovního ve státní instituci, tedy spojení trůnu a oltáře svého druhu, má svá úskalí, a také klady a výzvy, které společně vytvářejí jakési vysoké napětí, pod kterým kaplan trvale pracuje. Když toto dokáže přijmout jako jakýsi axiom svého působení (nezkratovat ani se nevybít), stává se kaplanská služba krásným a plodným dobrodružstvím.

3. Příklad ze života jako oživení na závěr.

Další přirozenější a méně oficiální způsob služby kaplana skýtají mé pravidelné výpravy za vězni na jejich tzv. ubytovny - oddíly. Odemykám služebními klíči zamřížované dveře jejich současných domovů a nepozván vstupuji. Někdy ignorován, jindy chladně pozorován, většinou ale slušně pozdraven a nezřídka vřele přivítán lesem vztažených rukou. Kterou stisknout a kterou přehlédnout? Pronést bodrou frázi nebo zachovat odstup, přijmout či nepřijmout pozvání na čaj „magorák“? Podaří se oslovit skutečně potřebného nebo se sám stanu předmětem manipulace? Po neverbálním avšak neskrývaném vyhodnocení „potřeb a rizik“ usedám na oprýskanou železnou stoličku ke stolku v podobném stylu a pouštím se s „domácími“ do řeči. Rodina, návštěvy, dopisy, rozchody, konec trestu, vztahy a poměry v cele a na oddíle, volby, amnestie, církev, majetky, skandály, papež... Přetřásáme možné i nemožné jako kdekoli jinde, jen kulisy a kostýmy jsou jiné. Vlastně trochu i tváře. Je nadějně, že se skoro vždycky dostaneme k otázce, kde v tom bláznivém světě a v té které konkrétní situaci je Pán Bůh a kde já. A když se někdo odváží hledat odpověď v bibli nebo požádá o individuální rozhovor a začne chodit do kaple na bohoslužby a biblické programy, je to první malé vítězství. Jenže k přiznání vlastní viny, k lítosti a pokání vede krkolomná cesta a na ní musím jako kaplan nakročené vězně doprovázet, povzbuzovat a taky napomínat. Jak? Podobně jako naši faráři nás. Nemám po ruce více než bibli a modlitbu, k nimž musím z vlastních zásob přidat empatii, důslednost a opatrnost. Rozhodující bitva ale přijde až venku a ta už bude beze mne.

Contact – email

pkocnar@grvs.justice.cz

DUCHOVNÍ PÉČE VE VĚZNICI VÍDEŇ-JOSEFSTADT

Záboj Horák

Právnická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika

Abstract in original language

Autor se zabývá postavením duchovní péče v největší rakouské věznici Vídeň-Josefstadt. Jako hlavní zdroj pro své pojednání použil knihu Religion – die letzte Freiheit. Religionsausübung im Strafvollzug (Náboženství – poslední svoboda. Výkon náboženství ve výkonu trestu), která vyšla v Marburku v roce 2013. Její autorkou je Ursula Unterbergerová, absolventka srovnávací religionistiky na Univerzitě Vídeň. Kniha obsahuje četné rozhovory s vězni, dozorci a vězeňskými kaplany ve věznici Vídeň-Josefstadt.

Keywords in original language

Kaplanství; vězeňství; vězeňští kaplani; duchovní péče ve vězeňství; Rakousko; Vídeň-Josefstadt; náboženská společenství.

Abstract

The author deals with the status of spiritual care in the largest Austrian prison in Vienna-Josefstadt. As the main source for his treatise he used the book Religion – die letzte Freiheit. Religionsausübung im Strafvollzug (Religion – Last Freedom. Performance of the Religion in Punishment), which was published in Marburg in 2013. The author of the book is Ms. Ursula Unterberger, a graduate of comparative religion at the University of Vienna. The book contains numerous interviews with prisoners, wardens and prison chaplains in Vienna-Josefstadt Prison.

Keywords

Chaplaincy; Prisons; Prison Chaplains; Prison Spiritual Care; Austria; Wien-Josefstadt; Religious Communities.

1 Úvod

Předmětem následujících řádků je duchovní péče, kterou poskytují náboženská společenství a jejich členové ve prospěch obviněných a odsouzených v největší rakouské věznici Vídeň-Josefstadt. Ta se nalézá v centrální oblasti města Vídně, nedaleko historické budovy vídeňské univerzity a kostela zvaného Votivkirche.

Její dějiny začínají roku 1839, kdy byla otevřena tehdy nová budova trestního soudu města Vídně.¹ Právě za tímto soudem se věznice nachází. Je součástí velkého komplexu budov, k němuž patří také vídeňský zemský trestní soud a státní zastupitelství Vídně.

Věznice má kapacitu kolem 1000 míst a je určena k výkonu vazby a trestu odnětí svobody v délce trvání do 18 měsíců. Je v ní ženské oddělení, oddělení pro mladistvé a vězeňská nemocnice.² Poslední velká rekonstrukce věznice se uskutečnila v roce 1995.

Jako hlavní podklad pro své pojednání jsem použil knihu, jejíž tvůrkyní je absolventka srovnávací religionistiky na vídeňské univerzitě, novinářka Ursula Unterbergerová. Jednalo se původně o její závěrečnou práci na univerzitě z roku 2008; později však byla doplněna o nové údaje. Vycházím ze znění, které vyšlo v knižním provedení v Marburku v roce 2013. Název spisu zní *Religion – die letzte Freiheit. Religionsausübung im Strafvollzug* (Náboženství – poslední svoboda. Výkon náboženství ve výkonu trestu). K první části názvu autorku inspiroval rozhovor s jedním z dozorců pracujících ve věznici Vídeň-Josefstadt. Řekl jí: „*Náboženství je poslední svobodou tady u nás vězňů.*“³

Kniha spočívá do velké míry na rozhovorech s obviněnými a odsouzenými (dále jen: vězňové), dozorcí a vězeňskými kaplany v uvedené věznici, které zde autorka vedla na jaře roku 2008.

1 Viz Internetové stránky věznice Vídeň-Josefstadt. Dostupné z: https://www.justiz.gv.at/web2013/ja_wien-josefstadt/justizanstalt-wien-josefstadt/geschichtliches~-2c94848542ec4981014472570d575a6f.de.html

2 Viz Internetové stránky věznice Vídeň-Josefstadt. Dostupné z: https://www.justiz.gv.at/web2013/ja_wien-josefstadt/justizanstalt-wien-josefstadt/zustaendigkeit~-2c94848542ec4981014462fdccf64732.de.html

3 UNTERBERGER, Ursula. *Religion – die letzte Freiheit. Religionsausübung im Strafvollzug*. Marburg: Tectum Verlag, 2013, s. 13.

2 Statistické údaje

Pro ilustraci nejprve některé údaje o počtu členů náboženských společenství v Rakousku a počtu vězňů, které jsou pro zkoumanou problematiku důležité:

Mezi 8,7 miliony obyvatel Rakouska tvořili v roce 2016 podle odhadů

- 64 % katolíci,
- 16 % bez vyznání,
- 8 % muslimové,
- 5 % evangelíci obojího vyznání (luterští tvoří většinu, reformovaní menšinu),
- 5 % pravoslavní (příslušející do různých národních autokefálních církví),
- 2 % ostatní⁴ (v tom jsou zahrnuti také židé, kteří podle Richarda Potze tvoří 0,15–0,2 % obyvatel Rakouska).⁵

Ve Vídni byl podle odhadů z roku 2016 počet katolíků a evangelíků nižší oproti rakouskému průměru, naopak vyšší byl počet osob bez vyznání (30 %), muslimů (14 %) a pravoslavných (10 %).⁶

Podle našeho odhadu, který je založen na dlouhodobé osobní zkušenosti z Vídně i několika dalších rakouských měst, je religiozita v Rakousku o něco vyšší než v České republice, ne však příliš.

Přibližný počet vězňů v rakouských věznicích podle náboženského vyznání byl v roce 2008 tento:

- 54,8 % katolíci,
- 15 % bez vyznání nebo údaj o svém náboženském vyznání neuvádějící,
- 13,5 % muslimové,
- 11,9 % pravoslavní z různých církví,
- 3,3 % evangelíci,

⁴ GOUJON, Anne, Sandra JURASSZOVICH a Michaela POTANČOKOVÁ. *Demographie und Religion in Österreich, Szenarien 2016 bis 2046, Deutsche Zusammenfassung*. Wien: Institut für Demographie der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, s. 6. Dostupné z: https://www.oecaw.ac.at/fileadmin/subsites/Institute/VID/PDF/Publications/Working_Papers/WP2017_09-Deutsch_Zusammenfassung.pdf

⁵ POTZ, Richard. Austria. In: ROBBERS, Gerhard a Cole W. DURHAM (eds.). *Encyclopedia of Law and Religion, Volume 4. Europe*. Leiden/Boston: Brill/Nijhoff, 2016, s. 15.

⁶ GOUJON, JURASSZOVICH, POTANČOKOVÁ. op. cit., s. 7.

- 0,5 % menší náboženská společenství vzniklá z křesťanství,
- 0,5 % buddhisté, hinduisté, sikhové,
- 0,2 % židé.⁷

Údaje o náboženské příslušnosti jsou součástí elektronického formuláře, který vyplňují vězňové, když jsou vzati do vazby nebo nastupují výkon trestu odnětí svobody. Vyplnění kolonky o náboženské příslušnosti není povinné.⁸

3 Konfesněprávní úprava duchovní služby ve vězeňství v Rakousku

Pokud jde o rakouskou konfesněprávní úpravu duchovní služby ve vězeňství, hrají důležitou roli ústavněprávní a mezinárodněprávní normy. Evropská úmluva o ochraně lidských práv z roku 1950 má v Rakousku postavení shodné s ústavními zákony.⁹

Náboženská společenství mají v rakouském právním řádu různé postavení, které je ovlivněno především historickým vývojem. Některá z nich jsou uznána za právnické osoby veřejného práva (především katolická církev, evangelická církev obojího vyznání, židé, muslimové, řečtí pravoslavní a další). Druhou skupinu tvoří náboženská společenství, která se stala právními subjekty s formou „státem zapsaného společenství náboženského vyznání“. Třetí skupinu tvoří náboženská společenství, která si zvolila právní formu spolků.¹⁰

Prvním typem duchovní péče v rakouských věznicích je *neinstitucionalizovaná duchovní péče*. K této péči jsou oprávněna *všechna náboženská společenství* bez ohledu na své právní postavení. V souvislosti s tím mají místní duchovní správci resp. jimi pověřené osoby právo na svobodný přístup k členům příslušného vyznání za účelem svobodného výkonu pastoračních funkcí (ustanovení § 640 Jednacího řádu pro soudy I. a II. instance z roku 1951).

Zákon o výkonu trestu odnětí svobody z roku 1969 stanoví ve svém § 85, že každý vězeň má právo účastnit se společných bohoslužeb a jiných společných náboženských akcí svého současného nebo dřívějšího náboženského

⁷ UNTERBERGER, op. cit., s. 9.

⁸ Ibid., s. 33.

⁹ POTZ, op. cit., s. 16.

¹⁰ Ibid., s. 17–18.

vyznání. Má rovněž právo přijímat dobra od poskytovatelů duchovní péče (*Seelsorger*), kteří jsou ve věznicích ustanoveni k duchovní službě, tj. od vězeňských kaplanů, nebo i od duchovních jiných náboženských společenství do věznic docházejících. Pojem vlastní náboženské vyznání je rakouským spolkovým ústavním soudem vykládán široce, jako vnitřní vztah k víře, který se nemusí nutně shodovat s členstvím v náboženském společenství.¹¹

Pokud není ve věznicích ustanoven poskytovatel duchovní péče určitého náboženského vyznání ani není ke službě připuštěn, je třeba, aby vedení věznic zajistilo vězni, pokud o to požádá, jiného poskytovatele duchovní péče.

Obsah rozhovoru mezi vězněm a poskytovatelem duchovní péče nesmí být sledován.¹²

Pokud jde o přístup do věznic, mají vězeňští kaplani právo vstupovat do vězeňských místností bez doprovodu dozorce. O žádosti osoby ve výkonu vazby o jiného poskytovatele duchovní péče rozhoduje soudce, který se příslušnou trestní věcí zabývá. Tohoto poskytovatele duchovní péče doprovází dozorce, který je povinen se vzdálit v případě, že se chce obviněný vyzpovídat.¹³

Druhým typem duchovní péče je *institucionalizovaná duchovní péče*. Tuto péči poskytuje katolická církev a evangelická církev. V případě *katolické církve* ji umožňuje konkordát mezi Apoštolským stolcem a Rakouskem z roku 1933 (čl. XVI). Na základě tohoto ustanovení mají katoličtí poskytovatelé duchovní péče právo na svobodný výkon duchovní péče ve veřejných nemocnicích, léčebných ústavech, zaopatřovacích ústavech, věznicích, ústavech pro výchovu mládeže a podobných ústavech. Poskytovatel duchovní péče musí mít ke své službě v každém z uvedených zařízení souhlas příslušného diecézního biskupa.

K povinnostem katolických poskytovatelů duchovní péče ve vězeních by podle vídeňského kanonisty prof. Josefa Kremsmaira mělo náležet slavení mše svaté pro příslušníky katolického vyznání o nedělích a svátcích, jejíž součástí je homilie, a dále udělování svátostí (křtu, biřmování, Eucharistie,

¹¹ POTZ, Richard a SCHINKELE, Brigitte. *Religionsrecht im Überblick*. 2., überarbeitete Auflage. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG, 2007, s. 64.

¹² POTZ, SCHINKELE, op. cit., s. 91–92.

¹³ Jednací řád pro soudy I. a II. instance, § 640 odst. 3.

smíření, manželství a pomazání nemocných). Po dohodě s vedením věznice mohou být organizovány duchovní oslavy a vyučování náboženství zaměřené na formování svědomí vězňů. Kromě toho má být poskytovatel duchovní péče k dispozici k duchovním rozhovorům s jednotlivými vězni i jejich skupinami.¹⁴

Pokud jde o *evangelickou církev*, umožňuje institucionalizovanou duchovní péči v nemocnicích a věznicích protestantský zákon z roku 1961, který Rakouská republika vydala ke stému výročí Protestantského patentu z roku 1861, jímž byly evangelické církve augsburského vyznání a helvetského vyznání uznány za rovnoprávné s církví katolickou. Vnitřní organizační řády uvedených institucí musí podle zákona z roku 1961 obsahovat ustanovení o tom, že jejich vedení informuje v pravidelných časových úsecích příslušné evangelické poskytovatele duchovní péče o přijetí vězňů evangelického vyznání do těchto institucí (§ 18 odst. 3).¹⁵

Rakouský trestní řád z roku 1975 obsahuje ustanovení o tom, že duchovní, bez ohledu na to, k jakému náboženskému společenství náležejí, nesmějí být jako svědkové vyslýcháni v žádném typu řízení o tom, co se dověděli při zpovědi nebo obdobné činnosti podléhající povinnosti mlčenlivosti (§ 155 odst. 1).

Na rozdíl od českého zákonodárce, který svým zákonem o církvích č. 3/2002 Sb. omezil náboženskou svobodu všech registrovaných náboženských společenství tím, že některá dosud běžná práva nahradil institutem tzv. zvláštních práv, přiznávaných jen některým náboženským společenstvím, rakouský právní řád toto omezení neobsahuje. Povinnost mlčenlivosti se přiznává v Rakousku zástupcům všech náboženských společenství. Nemyslitelné je zde, aby toto právo bylo přiznáváno jen některým vybraným náboženským společenstvím jako nějaké zvláštní privilegium, natož aby bylo spojeno s tak obskurním požadavkem, jako je přiznání práva na dodržování duchovního tajemství jen náboženským společenstvím, které tuto povinnost mají jako součást svého učení padesát let, jak je tomu v České republice.¹⁶

¹⁴ KREMSMAIR, Josef. Anstaltsseelsorge in Österreich. In: *Österreichisches Archiv für Kirchenrecht*, Freistadt, č. 1995–97, Heft 1, s. 113.

¹⁵ POTZ, SCHINKELE, op. cit., s. 93.

¹⁶ K tomu viz TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015, s. 238–239; a TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. Jak by měl vypadat nový zákon o svobodě náboženského vyznání. In: *Revue církevního práva*, Praha, 2017, č. 67–2, s. 11–29.

4 Postavení duchovní péče ve věznici Vídeň-Josefstadt

4.1 Náboženské vyznání vězňů

K postavení duchovní péče ve věznici Vídeň-Josefstadt uvedme nejprve několik údajů o náboženském vyznání vězňů v ní umístěných, v jejichž prospěch je duchovní péče poskytována.

Ve věznici bylo v roce 2008 umístěno celkem 1165 vězňů, tedy počet do značné míry větší, než činí plánovaná kapacita. Pokud jde o příslušnost vězňů k náboženským společenstvím, je značně diverzifikovaná. Ve sledovaném roce náleželi ke čtrnácti náboženským společenstvím. Bylo mezi nimi:

- 501 katolíků,
- 171 muslimů,
- 135 pravoslavných,
- 105 bezkonfesních,
- 86 neuvádějících údaj o náboženském vyznání,
- 62 srbských pravoslavných,
- 29 evangelíků a. v.

Zbytek počtu asi deset vězňů byl příslušností rozptýlen mezi ruské pravoslavné, adventisty, židy, starokatolíky, buddhisty, řecké pravoslavné, sikhy a Svědky Jehovovy.

Pokud jde o podíl počtu cizinců ve věznici Vídeň-Josefstadt ve vztahu k počtu rakouských občanů, v roce 2005 to bylo 65,3 procenta.¹⁷ V porovnání s tím je podíl počtu cizinců ve všech rakouských věznicích v současné době asi 55 procent.¹⁸

4.2 Zařízení a služby, jejichž provoz se vztahuje k náboženství

4.2.1 Modlitebny

Ve věznici jsou čtyři modlitebny: katolická, evangelická, židovská a muslimská. První tři se nacházejí ve čtvrtém patře na téže chodbě, kde

¹⁷ UNTERBERGER, op. cit., s. 42, poznámka pod čarou č. 40.

¹⁸ Durchschnittlicher Insassenstand nach Staatsbürgerschaft. Insassenstand 1. Oktober 2018. Zdroj: Die Österreichische Justiz, <https://www.justiz.gv.at/web2013/home/strafvollzug/statistik/durchschnittlicher-insassenstand-nach-staatsbuergerschaft~2c94848542ec498101444595343b3e06.de.html>

je umístěna také vězeňská knihovna. Na konci chodby se nachází katolická kaple, napravo od ní evangelická modlitebna, nalevo židovská. Katolická kaple je nejvýše položenou místností celé věznice. Na nejvyšším místě střechy věznice je umístěn kříž.

Nutnost zřítit muslimskou modlitebnu se ukázala před několika lety. Nachází se ve sklepě věznice, jelikož nebylo možno nalézt jinou vhodnou místnost. Před jejím zřízením mohli muslimští vězňové používat evangelickou modlitebnu.

O vztazích mezi zástupci náboženských společenství působících ve věznici svědčí následující příběh. Dr. Mohamed Hassan, který je poskytovatelem duchovní péče pro muslimy, poděkoval během semináře o duchovní péči ve vězeňství konaném na vídeňské univerzitě v roce 2008 svému židovskému kolegovi, rabínovi Dovu Guzmanovi, za to, že v době, kdy muslimové spoluožívali evangelickou modlitebnu, jim rabín dovolil, aby měli svůj velký modlitební koberec srolován v rohu židovské modlitebny.¹⁹

4.2.2 Kuchyně

Zákon o výkonu trestu stanoví, že vězňové mají právo na stravu, která odpovídá předpisům jejich náboženského vyznání.

Kuchař věznice Vídeň-Josefstadt sdělil v interview s Ursulou Unterbergerovou, že denně se ve vězeňské kuchyni připravuje průměrně pět menu. V některé dny je to až deset menu. Jsou to: hlavní jídlo, rituální jídlo, veganské jídlo, vegetariánské jídlo, jídlo pro diabetiky, lehké jídlo, bezlepkové jídlo, jídlo bez laktózy. Poslední čtyři menu jsou předepisována vězňům lékařem, který sděluje počet jejich porcí kuchyni. Hlavní jídlo každý den ochutnává službu konající důstojník vězeňské služby, což má zaručit kvalitu a odpovídající množství jídla. Existuje plán pro přípravu jídel na měsíc dopředu, který je kontrolován lékařem.

Pro muslimské vězně připravují ve vězeňské kuchyni rituální jídlo, v němž není obsaženo vepřové maso ani sádlo.

Pro židovské vězně se denně přiváží košer jídlo z židovského centra v devatenáctém vídeňském obvodu, a to na náklady věznice.

¹⁹ UNTERBERGER, op. cit., s. 47, pozn. pod čarou 43.

Pro buddhisty se žádné speciální jídlo nevaří. Na dotaz vedení věznice, který byl směřován na vedení buddhistického náboženského společenství v Rakousku, zda musejí jíst buddhisté vegetariánskou stravu, jim byla dána odpověď, že to není nezbytné.²⁰

4.2.3 Komunikace mezi vězni a poskytovateli duchovní péče

Každý den vězňů je zcela regulován: podle přesných pravidel se řídí jak vydávání jídla, tak i komunikace mezi poskytovateli duchovní péče a vězni. Ke komunikaci slouží formulář č. 11, zvaný žádanka, který je vyhotoven v souladu s ustanovením zákona o výkonu trestu odnětí svobody.

Vězni, který chce o něco požádat poskytovatele duchovní péče, je vydán formulář. Při výdeji snídaně vybere služba vyplněné formuláře a doručí je do přihrádky katolického nebo evangelického vězeňského kaplana. Žádosti vězňů pravoslavného vyznání jsou často doručovány katolickému vězeňskému kaplanu. Žádosti vězňů muslimského vyznání se doručují vedoucímu oddělení péče o cizince. Žádosti židovských vězňů jsou sbírány zvlášť a odevzdány židovskému poskytovateli duchovní péče.

Podle slov Mag. Herberta Trimmela, katolického vězeňského kaplana, je mu denně doručeno 15–20 žádanek, v pondělí vždy o něco málo více. Z interview, které s ním vedla Ursula Unterbergerová, citují: „*No ja, něco je někdy velmi přímé, tak jako včera jsem například zabodil tři žádaneky, byli to lidé, kteří napsali, že jsou dnes přemísťováni do jiné věznice a nemají co kouřit. Potom tam stojí: »Pane Trimmele, potřebovat tabák. Jedeme pryč.« To je samozřejmě otravné. Ráno jsem tam nebyl, ale mohl jsem tam jít. Ale to nepotřebujeme, protože to trochu snižuje naši hodnotu před [mysleno vězeňskými, pozn. autora] úředníky. Ti potom řeknou: »Oni Vám píšou jen tehdy, když chtějí cigarety.« To je částečně samozřejmě pravda, o tom nelze pochybovat. Je to ale legitimní, když ti lidé nic nemají.»²¹*

Kromě toho komunikují vězňové a poskytovatelé duchovní péče neformálně tím způsobem, že je požádají o pomoc, když je potkají. Katoličtí a evangeličtí kaplani mají u sebe klíče, s jejichž pomocí se volně pohybují po budově.

²⁰ UNTERBERGER, op. cit., s. 49.

²¹ Ibid., s. 50–51.

4.2.4 Knihovna

Ve věznici se nachází knihovna, kterou má na starosti jedna pracovnice vězeňské služby. Pomáhají jí čtyři spolupracovníci, a též vybraní vězni.

Vězňové si mohou knihy vypůjčit na čtrnáct dnů, přičemž často dochází k prodlužování výpůjček. Z duchovní literatury si vězňové ve sledovaném období pěti let (2003–2008) nejčastěji vypůjčili Bibli (zájem mělo 48 % vězňů), která je k dispozici v překladu do šestnácti jazyků, včetně češtiny. Na druhém místě byl Korán (zájem projevilo 33 % vězňů), který je v dispozici v překladu do deseti jazyků. Kromě toho se ve vězeňské knihovně nachází dalších více než sto titulů duchovní a filosofické literatury z těchto oblastí: křesťanská literatura, buddhismus/hinduismus, židovství, islám a filosofie.²²

4.2.5 Organizace duchovní péče

Údaje o organizaci duchovní péče ve věznici Vídeň-Josefstadt získala Ursula Unterbergerová na základě rozhovorů s jejími poskytovateli.²³

V případě katolické církve to byl Mag. Herbert Trimmel, pastorační asistent, jenž je ve služebním poměru k vězeňské správě jakožto katolický vězeňský kaplan. Působí ve věznici Vídeň-Josefstadt a Vídeň-Simmering a svou službu vykonává dvacet dva let.

Dr. Matthias Geist, evangelický vězeňský kaplan, vykonává ve věznici Vídeň-Josefstadt svou službu sedm let.

Oba působí v rámci institucionalizované vězeňské duchovní péče, tj. mají ve věznici své kanceláře a mohou se po věznici volně pohybovat.

Nejlépe je v Rakousku zastoupena *katolická vězeňská duchovní péče*. V celé zemi v ní v roce 2008 působilo deset vězeňských kaplanů, a to ve služebním poměru k vězeňské správě na plný úvazek. Mezi nimi převažovali laici (z deseti kaplanů sedm laiků). Katoličtí vězeňští kaplani vykonávali službu v každé z rakouských věznic.

Ve věznici Vídeň-Josefstadt působí sedm katolických poskytovatelů duchovní péče. Pět z nich je ve služebním poměru k vězeňské správě na plný

²² Srov. UNTERBERGER, op. cit., s. 53–70.

²³ Údaje pocházejí z roku 2008.

či částečný úvazek a slouží zpravidla ve více věznicích. Dva ze sedmi – oba kněží – jsou ve služebním poměru k církvi.

Ve věznici Vídeň-Josefstadt je každý den, s výjimkou úterý a soboty, slavena katolická mše svatá, jíž se může účastnit každý vězeň jednou za 14 dnů.²⁴ Vzhledem k tomu, že ve věznici jsou umístěni převážně obvinění ve výkonu vazby, účastní se vězňové mše podle toho, jak jsou rozděleni ve vězeňských odděleních. Je tomu tak z toho důvodu, aby se předešlo nebezpečí, že obvinění se na mši budou setkávat se svými komplici. Mše svatá začíná v 7.40.

Katolická duchovní péče poskytuje také rozhovory s vězni; k jejím specialitám patří organizování modlitebního kroužku v angličtině, který je spojen s písněmi doprovázenými zvuky bubnů. Jedná se o skupinovou aktivitu pro asi třicet vězňů pocházejících převážně z Afriky. Koná se každé úterý v 7.00 hodin.

Ředitelka věznice Mag. Helene Pigl k postavení duchovní služby uvádí: „*Samozřejmě, že existují určité požadavky na to, co by měla duchovní péče dělat, totiž dělat duchovní péči s lidmi. To znamená, že každý by měl mít někoho, kdo je téhož náboženského vyznání, na koho se může obrátit. Já si ale myslím, že naši duchovní dělají mnohem víc. Je to směs sociální práce, terapie a duchovní péče. Přičemž hranice mezi tím jsou dost propustné.*“²⁵

Poskytovatelé duchovní péče přicházejí do kontaktu i s pracovníky věznic. Katolický vězeňský kaplan Mag. Trimmel k tomu říká: „*A pořád znovu se na nás obracejí lidé, jsou to úředníci, kteří chtějí, abychom umístili jejich dítě do některé katolické mateřské školy nebo abychom za ně vedli jednání v místě, kde se vybírá církevní příspěvek.*“²⁶

Zásadní roli u vězňů hraje ochrana zpovědního tajemství resp. toho, co vězňové důvěrně sdělí poskytovatelům duchovní péče.

Mag. Herbert Trimmel k tomu říká: „*A pořád se ptají, když si nejsou jisti, jestli je zpovědní tajemství, protože jednoduše jsou také věci, které chtějí vyprávět, a které nechtějí vyprávět jiné [tj. vězeňské či justiční, pozřn. autora] službě, protože ta z nich musí vyvodit konsekvence – a to my prostě nemusíme.*“²⁷

²⁴ Také evangelické bohoslužby se může zúčastnit jednou za čtrnáct dnů.

²⁵ UNTERBERGER, op. cit., s. 85.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid., s. 86.

Jako návrh na zlepšení vidí katolický vězeňský kaplan Trimmel skutečnost, aby bylo více času pro *následnou* duchovní péči o vězně. Tím jsou míněni ti, s nimiž byl kaplan jednou v kontaktu a kteří se přihlásili prostřednictvím žádanky, které ale pro nedostatek času již nemohl znovu navštívit. V systému žádanek někteří vězňové propadnou a není možné chodit věznicí a každého se osobně ptát, zda nechce hovořit s poskytovatelem duchovní péče.

Evangelickou vězeňskou duchovní péči vykonávají v celém Rakousku tři kaplani, kteří jsou ve služebním poměru k evangelické církvi. Další tři vykonávají současně vězeňskou a nemocniční duchovní péči. V roce 2011 pracovalo v rámci evangelické vězeňské duchovní péče celkem 21 osob, z toho 15 dobrovolníků. Kromě toho je součástí služební smlouvy evangelických farářů, kteří pečují o své sbory, péče o evangelické vězně v jejich farním obvodu. Náklady na evangelické poskytovatele duchovní péče hradí církve, která obdrží refundaci od státu (i když ne v plné výši).

Muslimská vězeňská duchovní péče existuje v Rakousku od roku 1996. Ve věznici Vídeň-Josefstadt ji vykonává Dr. Mohamed Hassan. Jednou týdně navštěvuje věznicí, modlí se s vězni a také odpovídá na jejich otázky, a to v němčině, arabštině a angličtině. Věznice respektuje islámské předpisy týkající se jídla. V ramadánu probíhá výdej jídla v obvyklých časech. Příslušní úředníci vězeňské správy rozdělí žadatelům z řad muslimských vězňů plotýnky, aby si mohli po západu slunce večeri přihrát. Spolu s večerí je vězňům podávána také snídaně na další den.

Duchovní péči ve prospěch židovských vězňů poskytují tři rabíni, kteří věznicí navštěvují dvakrát až třikrát do týdne. Hovory s vězni se týkají především věroučných záležitostí. Jsou vedeny hebrejsky, německy a rusky. Je třeba podotknout, že židovských vězňů není mnoho, v únoru 2008 to byli dva.

Duchovní péči ve prospěch Svědků Jehovových poskytuje ve věznici Vídeň-Josefstadt pan Leo Knabl. V rámci neinstitucionalizované duchovní péče pečuje o vězně v několika vídeňských věznicích. Povoláním je domovník ve třetím vídeňském obvodu. Vězeňská duchovní péče Svědků Jehovových od státu nepřijímá žádnou finanční pomoc.

Dále ve věznici působí ještě buddhistický poskytovatel duchovní péče Thule G. Jug, který v rakouských věznicích v rámci neinstitucionalizované péče doprovází asi třicet vězňů. Finanční podporu ze strany státu nemá.²⁸

4.2.6 Rozhovory s vězni

Na závěr tohoto pojednání přinášíme několik myšlenek z rozhovorů s vězni, které ve věznici Vídeň-Josefstadt vedla v květnu a červnu 2008 Ursula Unterbergerová.

Interview s první vězeňkyní, která byla evangelického vyznání, bylo vedeno v místnosti sociálních služeb a byl mu přítomen evangelický vězeňský kaplan Dr. Matthias Geist. Vězeňkyně se považuje za částečně věřící, od té doby, co je ve vězení, je více věřící. Říká: „*Od té doby, co jsem tady, se opět tímto tématem víc zabývám. Protože tady mám na to také čas.*“ Vězeňkyně navštěvuje evangelické i katolické bohoslužby. Rozhovory vede jen s evangelickým vězeňským kaplanem. Nepozoruje negativní reakce na svou víru ze strany okolí. Zlepšení spatřuje v zavedení častějších bohoslužeb.²⁹

Případným negativním reakcím na víru vězňů se věnuje následující vězeň, který byl dříve prakticky bez víry, ale v roce 2001 konvertoval díky četbě judaistické literatury k židovství: „*Mám 104 kilo čisté váhy – na mě si nikdo nedovolí! Nikdo mě nikdy nic bloupeho neřekl. U jiných to bude ale asi vypadat trochu jinak.*“³⁰

Rozhovor s následujícím vězněm, katolického vyznání, byl veden v prostorách vězeňské ošetrovny. Vězeň uvedl: „*Říkám si, že právě tady uvnitř má člověk čas, pokud přijme víru, aby se obrátil. Protože právě tady má člověk víc času na přemýšlení...*“ Duchovní péči označuje takto: „*spojuje lidské s náboženským. Nejprve přijde člověk a teprve potom náboženství, ale nikoli z donucení, aby bylo něco člověku naoktrojováno: to musíš dělat a to musíš dělat. Nejdříve jde o osobní, lidské.*“³¹

Jako poslední uvádíme rozhovor s vězněm, který je členem náboženského společenství Svědkové Jehovovi: „*No jo, kdybych byl býval pokřtěn dřív, nebyl bych tady. Slyšel jsem, že jsem jediný Svědek Jehovův tady* [ve věznici, pozn. autora]. *To totiž nemůže být. Svědkové Jehovovi, kteří jsou ve vězení.*“³²

²⁸ K organizaci duchovní péče srov. UNTERBERGER, op. cit., s. 71–92.

²⁹ UNTERBERGER, op. cit., s. 99.

³⁰ Ibid., s. 101.

³¹ Ibid., s. 107–108.

³² UNTERBERGER, op. cit., s. 109.

Na závěr vyjádření katolického vězeňského kaplana Mag. Herberta Trimmela k tomu, jak on chápe vězeňskou duchovní péči: „*Já k tomu přistupuji jako Matka Tereza, která byla velkou osobností, a která řekla: »Já nechci k nikomu přistupovat jako misionář ani ho obracet, ale muslim má být lepším muslimem, hinduista lepším hinduistou a křesťan lepším křesťanem.«*³³

Literature

- GOUJON, Anne, Sandra JURASSZOVICH a Michaela POTANČOKOVÁ. *Demographie und Religion in Österreich, Szenarien 2016 bis 2046, Deutsche Zusammenfassung*. Wien: Institut für Demographie der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 14 s. Dostupné na https://www.oeaw.ac.at/fileadmin/subsites/Institute/VID/PDF/Publications/Working_Papers/WP2017_09-Deutsch_Zusammenfassung.pdf
- KREMSMAIR, Josef. Anstaltsseelsorge in Österreich. In: *Österreichisches Archiv für Kirchenrecht*, Freistadt, č. 1995–97, Heft 1, s. 98–114.
- POTZ, Richard. Austria. In: ROBBERS, Gerhard a DURHAM, Cole W. (eds.). *Encyclopedia of Law and Religion, Volume 4*. Europe. Leiden/Boston: Brill/Nijhoff, 2016, s. 15–21.
- POTZ, Richard a SCHINKELE, Brigitte. *Religionsrecht im Überblick*. 2., überarbeitete Auflage. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG, 2007, 223 s.
- TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. Jak by měl vypadat nový zákon o svobodě náboženského vyznání. In: *Revue církevního práva*, Praha, 2017, č. 67–2, s. 11–29.
- TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015, 414 s.
- UNTERBERGER, Ursula. *Religion – die letzte Freiheit. Religionsausübung im Strafvollzug*. Marburg: Tectum Verlag, 2013, 123 s.

Kontakt – e-mail

horakz@prf.cuni.cz

³³ UNTERBERGER, op. cit., s. 113.

OCHRANA NÁBOŽENSKEJ SLOBODY VO „VÄZNICIACH“ Z POHLĎADU EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA¹

Martin Gregor

Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva, Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Slovenská republika

Abstract in original language

V priestoroch s obmedzenou osobnou slobodu sa náboženské presvedčenie jednotlivca môže dostať do konfliktu s právnymi normami konkrétneho zariadenia. Ide najmä o prípady dostatočného prístupu k duchovnému a k náboženskej literatúre, vhodného stravovania, práce a času na modlitbu. Na podklade bohatej kazuistiky sa tento príspevok pokúsi načrtnúť, aký postoj k tomuto problému zaujal Európsky súd pre ľudské práva v konaniach o sťažnostiach pre porušenie čl. 9 Dohovoru.

Keywords in original language

Náboženská sloboda; väzenie; judikatúra; Európsky súd pre ľudské práva.

Abstract

In premises with restricted personal freedom the religious persuasion of an individual may be in conflict with the legal rules of a certain prison institution. In particular these are the cases of sufficient access to spiritual and devotional literature, suitable boarding, work and time for prayer. Based on rich case interpretation, this contribution will try to outline what attitude to this problem adopted the European Court of Human Rights in complaint procedures dealing with the breach of Article 9 of the Convention.

Keywords

Religious Freedom; Prison; Case-law; European Court of Human Rights.

¹ Tento príspevok je výstupom Grantu Univerzity Komenského č. UK/14/2018 s názvom „Náboženská sloboda v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva v kontexte konfliktu medzi náboženským presvedčením jednotlivca a záujmami spoločnosti“.

1 Úvod

Vzťah trestného práva a náboženstva sa môže vyvíjať vo viacerých rovinách. Slobodný výkon náboženskej slobody, vrátane činnosti jednotlivých cirkví a náboženských spoločností, môže byť trestnoprávnymi normami buď chránený, alebo postihovaný.² Náboženstvo však môže byť aj prostriedkom, ktorý slúži trestnému právu na dosiahnutie vyšších cieľov. Vo vede trestného práva sa dnes nepochybné uznávajú značné možnosti cirkví a náboženských spoločností v rámci realizácie penitenciárnej a post-penitenciárnej starostlivosti o odsúdených. Náboženstvo vo väzniciach býva vnímané nielen ako objekt výkonu ľudského práva niektorých odsúdených, ale samo sa môže stať liečivým prostriedkom v procese nápravy páchatel'a.³ Opakom tohto prístupu je presvedčenie, že odsúdené osoby nemajú právo na život v pohodlí a k realizácii ich práv je potrebné pristupovať reštriktívnejšie, než voči ostatným osobám, čo nereflektuje, resp. je priamo v rozpore s modernými trendmi trestnej politiky.⁴ Tieto náhľady sa v judikatúre Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“) miešajú a pomeriavajú do výslednej substancie, ktorej sa bude venovať tento príspevok.

Tento príspevok má ambíciu poukázať na realizáciu náboženskej slobody v priestoroch s obmedzenou osobnou slobodou, so zvláštnym zameraním

2 Pozri bližšie: NEMEC, M. Vývoj konfesnoprávnej normatívy v trestnom práve Slovenskej republiky. In: *Historické právne systémy a integrácia Európy*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2011, s. 127–132. Podobne: NEMEC, M. Náboženstvo a trestné právo na území Slovenska od roku 1918. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2009, roč. 27, s. 307–311.

3 FÁBRY, Anton. *Penológia*. Bratislava: Eurokódex, 2009, s. 90; podobne: BOOTHBY, Lee. Protecting Freedom of Religion or Belief in Restricted or Institutional Settings. In: *Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2004, s. 408; KING, Daniel. Religious Freedom in the Correctional Institution. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1970, roč. 60, č. 3, s. 300.

4 GREENAWALT, Kent. *Religion and the Constitution. Volume 1: Fairness and free Exercise*. Princeton: Princeton University Press, 2006, s. 158.

na ústavy určené na výkon väzby a výkon trestu odňatia slobody.⁵ Táto problematika bude analyzovaná z hľadiska judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva – medzinárodného súdneho tribunálu – ktorý je oprávnený posudzovať sťažnosti, namietajúce porušenie čl. 9 Dohovoru. Načrtnutá kazuistika by mala byť podkladom pre formuláciu kritických záverov a úvah o reálnej uplatniteľnosti náboženskej slobody vo „väzniciach“.

Pri posudzovaní jednotlivých sťažností sa EŠLP venoval najrozmanitejším aspektom realizácie náboženského presvedčenia vo väzbe alebo vo výkone trestu. Na základe ustálenej judikatúry EŠLP platí, že väznené osoby naďalej požívajú všetky svoje základné práva a slobody chránené Dohovorom, okrem práva na osobnú slobodu, ak ich zadržanie bolo v súlade s čl. 5 Dohovoru. Okrem ďalších práv (sloboda prejavu, právo na súkromný a rodinný život, právo uzavrieť manželstvo, právo na prístup k súdu a iné)⁶ nestrácajú ani právo na praktizovanie svojho náboženského presvedčenia.⁷ Obmedzenia týchto ďalších práv musia byť odôvodnené a možno ich uložiť len na základe

⁵ K inštitúciám, ktoré obmedzujú voľnosť pohybu, možno zaradiť okrem väznenstva aj ozbrojené sily, nemocnice a iné zdravotnícke zariadenia (najmä psychiatrické a infekčné oddelenia), zariadenia sociálnej starostlivosti, výchovné ústavy pre deti a mládež, vrátné zariadenia pre prechodný pobyt azylantov. Pozri: TRETĚRA, Jiří Rajmund a Zábaj HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015, s. 94. Aktuálnosť tejto témy dosvedčuje aj najnovšie posúdenie prípadu pred EŠLP vo veci Mockute proti Litve, sťažnosť č. 66490/09 z 27. februára 2018. Týkal sa výkonu náboženského presvedčenia (konkrétne meditácií) počas hospitalizácie v psychiatrickej liečebni. V priebehu konania vyšlo najavo aj úsilie psychiatrov zbaviť pacientku jej náboženského presvedčenia, ktoré pokladali za škodlivé pre jej duševné zdravie (išlo o tzv. hnutie Osho, ktoré sa často označuje za psycho-sektu). EŠLP však konštatoval porušenie čl. 9 Dohovoru. Hoci tento prípad vykazoval osobitné špecifiká, všeobecne k postaveniu náboženstva v nemocniciach pozri svedectvo: TRETĚRA, Jiří Rajmund. Vážna potreba institucionalizované duchovnej péče v lůžkových zdravotníckych zariadeniach. In: BENÁK, J. (ed.). *Církev a stát 2017: Sborník z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 13–16.

⁶ K možnostiam obmedzenia niektorých ľudských práv vo väzniciach pozri zaujímavú úvahu: BELEŠ, Andrej. Niektoré aspekty práva na informácie vo výkone trestu odňatia slobody – právo na držbu pornografie? In: *Dny práva 2016. Část XI: Ústavněprávní aspekty v trestním řízení*. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 29–30.

⁷ Hirst proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 74025/01 z 6. októbra 2005, body 69–70. Podobne Dickson proti Spojenému kráľovstvu, sťažnosť č. 44362/04 z 4. decembra 2007, bod 67. Podobný záver proklamoval aj Generálny komentár č. 22 k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach: „Osoby, podliehajúce určitým legitímnym obmedzeniam, ako napríklad väzni, naďalej požívajú svoje právo vyjadriť ich náboženské presvedčenie v najširšej možnej miere, zlučiteľnej so špecifickou povahou tohto obmedzenia.“ Pozri: § 8 Generálneho komentára č. 22 k Medzinárodnému paktu o občianskych a politických právach o článku 18 (sloboda myslenia, svedomia a náboženského presvedčenia), prijatým na 48. zasadnutí Výboru pre ľudské práva zo dňa 30. júla 1993.

zákona, ak sledujú legitímny cieľ a sú nevyhnutné v rámci demokratickej spoločnosti. Pri posúdení ich opodstatnenosti má byť zachovaný proporcionálny prístup s vedomím, že spoločný trend európskej trestnej politiky dbá na zvýšené úsilie o nápravu a reintegráciu odsúdeného späť do spoločnosti.⁸ Na druhej strane orgány Dohovoru viac krát zdôraznili, že zachovanie poriadku a disciplíny vo väznicích je veľmi dôležitým legitímnym cieľom.⁹

2 Prístup k duchovnému a účasť na náboženských úkonoch

Účasť na bohoslužbách, prístup do väzenskej kaplnky, resp. individuálne návštevy duchovného možno pokladať za elementárne vyjadrenie náboženskej slobody jednotlivca, ktoré je priamo a bezprostredne späté s jeho vierou. V kazuistike štrasburských orgánov sa však relatívne často vyskytuje záver, že zásah do týchto oprávnení nie je v súlade s požiadavkou legality. V tom prípade zákrok vnútroštátnych orgánov nie je predpísaný zákonom, eventuálne mu priamo odporuje. Väzneným osobám bola odopretá možnosť zúčastniť sa na bohoslužbách alebo stretnúť sa s kňazom, a to na základe podzákonného aktu či dokonca obyčajného rozhodnutia príslušného orgánu, ktorý nespĺňa kritériá zákonne uloženého obmedzenia.

Typickým príkladom podobného opatrenia bola smernica ukrajinského Ministerstva spravodlivosti z roku 1998 o podmienkach zadržania osôb odsúdených na trest smrti. Pobyt odsúdených prebiehal v zostrenom režime, s výrazne sťaženými podmienkami oproti ostatným väzňom. To sa preklenulo do skutkovo aj právne podobných sťažností viacnásobných vrahov vo veci *Poltoratskýj proti Ukrajine* a *Kuznetsov proti Ukrajine*.¹⁰ Ťažisko oboch prípadov sa koncentrovalo najmä na namietanie neľudského a ponižujúceho zaobchádzania podľa čl. 3 Dohovoru, ďalšie nerešpektovanie jednotlivých garancií Dohovoru bolo v danom kontexte sekundárne.

⁸ Ide explicitne o tzv. princíp rehabilitácie a čo najrýchlejšieho začlenenia odsúdeného späť do spoločnosti. Pozri: sťažnosť č. 41418/04 z 30. júna 2015, *Khoroshenko proti Rusku*, body 121; taktiež sťažnosť č. 10511/10 z 26. apríla 2016, *Murray proti Holandsku*, body 101–102 a tam citovaná rozsiahla judikatúra.

⁹ KMEC, Jiří, David KOSAŘ, Jan KRATOCHVÍL a Michal BOBEK. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 986.

¹⁰ Sťažnosť č. 38812/97 z 29. apríla 2003, *Poltoratskýj proti Ukrajine*; Sťažnosť č. 39042/97 z 29. apríla 2003, *Kuznetsov proti Ukrajine*.

Smernica o výkone trestu pre osoby odsúdené na trest smrti nepriznávala tomuto druhu väzňov právo na návštevu duchovného ani akékoľvek ďalšie práva pastoračnej povahy. Tento nepriaznivý stav bol ešte prehĺbený v dôsledku toho, že pôvodné ustanovenia smernice boli na naliehanie Výboru CPT v čase prejednávania prípadu už nahradené „dočasnou úpravou“ tak, aby priznávali osobám odsúdeným na smrť právo modliť sa, mať prístup k náboženskej literatúre a požiadať príslušné orgány o návštevu duchovného, čo sa však prirodzene nevzťahovalo na moment porušovania práv týchto sťažovateľa. Vo vzťahu k sťažovateľom EŠLP pokladal za osobitne dôležité, aby sa preukázalo, či sa sám odsúdený dožadoval duchovného relevantným spôsobom. Keďže tvrdenia vlády aj sťažovateľov si navzájom odporovali, EŠLP dospel k záveru, že v tomto bode nemožno dostatočne jasne ustáliť skutkový stav. To, že sa odsúdený nemohol zúčastňovať na týždenne sa opakujúcich bohoslužbách spolu s inými väzňami a kňaz bol k nemu povolaný preukázateľne až po určitom časovom intervale väzby, pokladal EŠLP za dostatočný základ pre konštatovanie, že šlo o zásah do práv sťažovateľov. V rámci namietaného zaobchádzania sa vnútroštátne orgány neodvolávali na platné ukrajinské zákony, ale na vnútornú smernicu, ktorej znenie nebolo verejne prístupné. Vo svojej podstate nespĺňala požiadavky na kvalitu, publicitu a predvídateľnosť právneho predpisu.¹¹ Preto dotknutý zákrok nespĺňal požiadavku zákonnosti podľa čl. 9 ods. 2, pričom došlo k porušeniu práva na náboženskú slobodu sťažovateľov.¹²

Zásah do náboženskej slobody bez dostatočnej zákonnej opory bol charakteristický aj pre väzobné veci potenciálnych páchatateľov. V prípade *Igora Dmitrijevs proti Lotyšsku* bola sťažovateľovi znemožnená účasť na bohoslužbe vo väzenskej kaplnke z dôvodu, že v rámci omše by sa nemohla zabezpečiť úplná izolácia jeho osoby. EŠLP posúdil tento zákaz ako narušenie náboženskej slobody sťažovateľa. Pri skúmaní oprávnenosti tohto zásahu dospel k záveru, že nemal podklad v platnom zákone. Keďže príslušná úprava sa vzťahovala len na výkon trestu odňatia slobody, v oblasti

¹¹ *Poltoratskij proti Ukrajine*, body 155-158; *Kuznetsov proti Ukrajine*, body 135-138.

¹² *Poltoratskij proti Ukrajine*, body 166-170; *Kuznetsov proti Ukrajine*, body 146-150. Porovnaj: SVÁK, Ján. *Ochrana ľudských práv v troch zväzkoch. III. zväzok*. Bratislava: Eurokódex, 2011, s. 31; taktiež SPRATEK, Daniel. *Evropská obrana náboženské slobody*. Brno: L. Marek, 2008, s. 97.

väzby absentovala regulácia účasti na bohoslužbách. Vzhľadom na uloženie svojvoľného obmedzenia účasti na bohoslužbách došlo k porušeniu čl. 9 Dohovoru.¹³ Podobné úvahy viedli ESĽP aj pri konštatovaní porušenia čl. 9 Dohovoru v kauze *Moroz proti Ukrajine*. Odmietnutie žiadosti sťažovateľa, ktorou sa domáhal návštevy väzenskej kaplnky, bolo v rozpore s vnútroštátnym právom, a preto v danom prípade nebola splnená požiadavka legality zásahu do náboženskej slobody.¹⁴

Táto tendencia bola podčiarknutá v zatiaľ poslednej kauze tohto druhu vo veci *Boyko proti Rusku*, v rámci ktorej vyšetrovateľ opakovane odmietol návštevy dvoch pravoslávnych kňazov, ktorí chceli navštíviť odsúdeného za účelom pastoračnej návštevy. Sťažovateľovi odkázal, aby využil služby väzenských kaplánov. Svoje konanie odôvodnil obavou, že by ich návšteva mohla negatívne ovplyvniť vyšetrovanie (napr. marenie v dôsledku úniku informácií). Príslušný okresný súd vyhodnotil postoj vyšetrovateľa ako správny a legitímny, keďže mu priznal absolútnu mieru voľného uváženia vo vzťahu ku skutočnostiam, ktoré môžu byť v rozpore s cieľom vyšetrovania.

ESĽP však dospel k záveru, že odmietnutie pastoračnej návštevy je zásahom do práv garantovaných čl. 9 Dohovoru. Na tomto závere nič nemohla zmeniť ani dostupnosť väzenských duchovných vo väzenskom zariadení, táto skutočnosť mohla mať vplyv len pri vyhodnocovaní proporcionality tohto zásahu. Absolútna diskrečná právomoc vyšetrovateľa ohľadom prístupu k obvinenému vo väzbe však zbavila sťažovateľa minimálnej ochrany pred svojvoľnou úradnej moci. Vyšetrovateľ odmietol pastoračnú návštevu bez toho, aby akýmkoľvek spôsobom odôvodnil jej nevhodnosť a preukázal dostatočne proporcionálny prístup k veci. Preto predmetné obmedzenie náboženskej slobody nebolo realizované na základe zákona, ale veľkú rolu v tomto prípade zohrala vnútroštátnymi súdmi aprobovaná svojvoľnosť vyšetrovateľa.¹⁵

Je prirodzené, že vo vyššie uvedených prípadoch spravidla dochádzalo k interferencii článku 9 s článkom 3 Dohovoru, ktorý zakazuje mučenie

¹³ Sťažnosť č. 61638/00 z 30. novembra 2006, *Igors Dmitrijens proti Lotyšsku*, body 77–80.

¹⁴ Sťažnosť č. 5187/07 z 2. marca 2017, *Moroz proti Ukrajine*, body 105–107.

¹⁵ Sťažnosť č. 42259/07 z 20. februára 2018, *Boyko proti Rusku*, body 14–15, 48–49.

a neľudské, resp. ponižujúce zaobchádzanie.¹⁶ Sťažovatelia v týchto prípadoch poukazovali najmä na zlé životné podmienky, nedostatočné materiálne vybavenie väznic, preplnenie a neuspokojivú zdravotnú starostlivosť. Za ponižujúce zaobchádzanie sa však považuje aj taký nátlak, ktorý núti obeť, aby sa správala proti svojej vôli a svedomiu. Ide o pokorenie psychickej integrity človeka, s cieľom zlomiť jeho morálny odpor.¹⁷ V tejto súvislosti je zaujímavé, že v jednom prípade EŠLP konštatoval porušenie čl. 3 Konvencie v dôsledku nedostatočného uplatnenia náboženskej slobody. K samotnému aspektu nábožensky determinovaných útrap však nevyhnutne pristúpili aj ďalšie okolnosti, zakladajúce minimálny stupeň závažnosti vytýkaného zaobchádzania. Ide o rozhodnutie vo veci *Gavrilovič proti Moldavsku*, v rámci ktorého EŠLP konštatoval, že „*kruté podmienky detencie sťažovateľa, spojené s útrapami, ktoré vyvolala nemožnosť stretnúť sa s chorými členmi svojej rodiny a navštíviť zádušnú omšu na počesť jeho práve zomretej mamy, predstavovalo porušenie čl. 3 Dohovoru*“.¹⁸ Sťažovateľ preukázateľne vzniesol žiadosť, domáhajúca sa návštevy kostola pri príležitosti úmrtia jeho mamy, no príslušné väzenské orgány ju odmietli s poukazom na to, že čas jeho detencie ešte neskončil. EŠLP však túto záležitosť neskúmal na podklade čl. 9, ale celkovú situáciu vnímal v kontexte čl. 3 Dohovoru.

Z teoretického hľadiska je nutné rozlišovať medzi osobnou účasťou dotknutej osoby na bohoslužbách vo väzenských priestoroch a individuálnou návštevou duchovného, realizovanej najčastejšie v súkromí (na cele alebo v osobitnej miestnosti). Kazuistika štrasburských orgánov sa celkom jednoznačne prikláňa k tomu, že v oboch prípadoch sa eventuálnym obmedzením dopúšťajú vnútroštátne orgány zásahu do práva garantovaného v čl. 9 Dohovoru.¹⁹ Rozdiel medzi týmito kategóriami je však v ich vzájomnej

¹⁶ EŠLP v týchto rozsudkoch neváhal konštatovať, že „*nedostatok hmotných zdrojov v zásade nemôže ospravedlniť natoľko zlé podmienky, že dochádza k porušeniu čl. 3 Dohovoru*“ (*Poltoratský proti Ukrajine*, bod 148). Pozri aj: KOCH, Ida Elisabeth. Dichotomies, Trichotomies or Waves of Duties? *Human Rights Law Review*, 2002, roč. 5, č. 1, s. 99.

¹⁷ Sťažnosť č. 27229/95 z 3. apríla 2001, *Keenan proti Spojenému kráľovstvu*, bod 110. Sťažnosť č. 22978/05 z 1. júna 2010, *Gäfgen proti Nemecku*, bod 89–90. K úvahám o spojitosti čl. 3 a čl. 9 Dohovoru pozri aj: EVANS, Malcolm. *Religious liberty and international law in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 294 a s. 317.

¹⁸ Sťažnosť č. 25464/05 z 15. decembra 2009, *Gavrilovič proti Moldavsku*, bod 44.

¹⁹ *Kuznetsov proti Ukrajine*, bod 147; *Igor Dmitrijev proti Lotyšsku*, bod 79; *Iorgoiu proti Rumunsku*, sťažnosť č. 1831/02 z 17. júla 2012, bod 99; *Mozer proti Moldavsku a Rusku*, sťažnosť č. 11138/10 z 23. február 2016, bod 197.

proporcionalite. Prístup k duchovnému sa javí ako dôležitejšie a hlbšie oprávnenie, než samotná príležitosť zúčastniť sa bohoslužieb.²⁰ Na základe staršieho rozhodnutia vo veci *Childs proti Spojenému kráľovstvu* možno dospieť k záveru, že kontakt s duchovným je spôsobilý zmierniť intenzitu zásahu do náboženskej slobody, nastávajúceho v dôsledku obmedzenia prítomnosti odsúdeného na bohoslužbách. V kontexte daného prípadu šlo o násilníckeho odsúdeného, ktorého v záujme väzenskej disciplíny a jeho vlastnej bezpečnosti nepúšťali na bohoslužby do väzenskej kaplnky. Riziko nepokojov vyplývalo najmä zo skutočnosti, že svedčil proti ďalším väzňom. Tento stav však bolo možné vyvážiť pravidelnými návštevami kňaza, čím sa zmluvný štát pokúsil zabezpečiť náboženské práva odsúdeného maximálne, ako to bolo v danej situácii možné.²¹

Tomu nasvedčuje aj prípad *Marek Gliński proti Poľsku*, v rámci ktorého sa sťažovateľ domáhal povolenia opustiť ústav na niekoľko dní, aby sa ako svedok Jehovov mohol zúčastniť osobitných slávení na špeciálnom kongrese, hoci do väzenia pravidelne dochádzali poverení členovia tejto náboženskej skupiny. Vláda svoje rozhodnutie odôvodnila nielen argumentmi spočívajúcimi v osobe páchatel'a – vraha, ktorý vykonal len veľmi malú časť z uloženého trestu – ale aj poukázaním na to, že sťažovateľ plánoval z ústavu utiecť. Táto sťažnosť napokon nedospela k meritórnemu posúdeniu EŠLP, avšak možno predpokladať, že vzhľadom na riadnu dostupnosť náboženských služieb v ústave by EŠLP aproboval rozhodnutie vnútroštátnych orgánov, pričom by zrejme zohľadnil aj verejný záujem.²² V rozhodnutiach *Iorgoiu proti Rumunsku* a *Florin Andrei proti Rumunsku* štrasburský súd zastával stanovisko, že porušenie náboženskej slobody je nepravdepodobné, ak určitá cirkev má v príslušných ústavoch stabilné inštitucionálne zázemie a výkon pastoračnej

²⁰ TEMPERMAN, Jeroen. Freedom of Religion or Belief in Prison: A Critical Analysis of the European Court of Human Rights' Jurisprudence. In: *Oxford Journal of Law and Religion*, 2017, roč. 6, č. 1, s. 57.

²¹ Sťažnosť č. 9813/82 z 1. marca 1983, *Childs proti Spojenému kráľovstvu*. V danom prípade vystúpila do popredia najmä požiadavka verejného poriadku, keďže väzňova prítomnosť medzi ostatnými odsúdenými by mohla vyvolať relevantné rozbroje. K tomu pozri obsiahly komentár: EVANS, Carolyn. *Freedom of Religion Under the European Convention on Human Rights*. New York: Oxford University Press, 2003, s. 151.

²² Sťažnosť č. 59739/08 z 11. februára 2014, *Marek Gliński proti Poľsku*, pozri aj zhrnutie sťažnosti z 10. mája 2012.

služby je koordinovaný preukázateľne uspokojivo.²³ V druhom zmienenom rozhodnutí dokonca naznačil, že väzeň nemá oprávnenie žiadať prístup k duchovnému v presne určený deň z dôvodu náboženského sviatku. V rámci konkrétnych okolností nebol čl. 9 Dohovoru porušený tým, že odsúdenému nebolo umožnené, aby sa na sviatok Nanebovzatia Panny Márie vyspovedal.²⁴

Viacere podnetné otázky vyplývajú z aktuálneho prípadu *Mozer proti Moldavskej republike a Rusku*. V rámci neho sťažovateľ namietal zlé zaobchádzanie vo výkone trestu, v dôsledku čoho malo dôjsť k porušeniu čl. 3, čl. 5 ods. 1, ako aj čl. 8 a 9 Dohovoru. V pôsobnosti čl. 8 sťažovateľ namietal, že najprv jeho rodičom vôbec nebolo umožnené, aby ho vo výkone trestu navštívili a keď po dvoch rokoch vnútroštátna autorita ich stretnutie povolila, mohli sa stretnúť len za prítomnosti justičnej stráže. Dostali pokyn hovoriť po rusky, hoci nešlo o ich materinský jazyk. Podobným spôsobom bola viackrát zamietnutá sťažovateľova žiadosť o návštevu osobitného nórskeho pastora, ktorý chcel odsúdeného na jeho žiadosť vyspovedať a poskytnúť mu prístup k sviatostiam. Po určitom naliehaní mu to síce napokon bolo umožnené, ale stretnutie s ním sa opäť uskutočnilo za prítomnosti iných osôb. Z prípadu nebol zrejмый účel, kvôli ktorému pristúpili dotknuté orgány k týmto opatreniam. Samotné odmietnutie umožniť stretnutie medzi väzňom a duchovným zo strany úradnej autority v rozhodnom období bolo dostatočnou skutočnosťou pre konštatovanie porušenia čl. 9 Dohovoru, najmä ak sa preukázalo, že odsúdený prejavil vôľu stretnúť sa s duchovným.²⁵ Hoci EŠLP pokladal zákonný podklad týchto opatrení za nejasný, zameral sa najmä na požiadavku legitímneho cieľa a zásahu.

Predmetné rozhodnutie však upozornilo na jeden významný aspekt prístupu k duchovnému. Tým je zabezpečenie súkromia v rámci rozhovoru väzňa s kňazom. Úplná realizácia náboženskej slobody predsa vyžaduje, aby bolo možné s duchovným diskutovať aj o dôverných aspektoch duše a svedomia, vrátane možnosti slobodne hovoriť o hriechoch a zlých

²³ Samozrejme za predpokladu, že sťažovateľ nedokáže opak (sťažnosť č. 1831/02 z 17. júla 2012, *Iorgoiu proti Rumunsku*, bod 100; sťažnosť č. 33228/05 z 15. apríla 2014, *Florin Andrei proti Rumunsku*, body 54–55).

²⁴ *Florin Andrei proti Rumunsku*, bod 22 a bod 55. V danom prípade však zrejme zohrala rolu aj skutočnosť naliehavého, neplánovitého postupu sťažovateľa a jeho advokáta.

²⁵ Sťažnosť č. 11138/10 z 23. február 2016, *Mozer proti Moldavsku a Rusku*, body 195–199.

skutkoch (či už v náboženskom zmysle spovede, alebo zverením sa v čisto ľudskom význame). Náboženská sloboda by tak mala indikovať aj určité požiadavky na súkromné stretnutie duchovného s väzňom.²⁶

Obavou, či takéto stretnutia nemožno eventuálne zneužiť na manipuláciu svedkov v priebehu vyšetrovania, sa EŠLP čiastočne zaoberal v kauze *Boyko proti Rusku* (i keď v danej kauze nešlo priamo o zaručenie súkromia). V tejto súvislosti možno spomenúť aj prípad *Feldman proti Ukrajine*, v rámci ktorého vnútroštátne orgány nepovolili návštevu rabína osobe obvinenej z daňových únikov z dôvodu, že ich stretnutie by mohlo mať za následok zmarenie účelu vyšetrovania a sťaženie objasňovania tejto kauzy. EŠLP však túto vec meritorne nepreskúmal, keďže z procedurálnych dôvodov musel sťažnosť odmietnuť.²⁷

V prípade zodpovedajúcich okolností pokladá doktrína určité limity na prístup k duchovnému za úplne opodstatnené. Stačí spomenúť staršie rozhodnutie Komisie pre ľudské práva *M. proti Spojenému kráľovstvu*. Jednalo sa o sériového vraha, ktorý zabíjal aj počas výkonu trestu. V záujme bezpečnosti a ochrany práv a slobôd iných mu nebolo povolené zúčastňovať sa bohoslužieb. Síce ho navštevoval katolícky kňaz, no bol od neho oddelený železnou mrežou. Udelenie sv. prijímania v podobných podmienkach pokladal sťažovateľ za urážku jeho viery. Komisia však dospela k záveru, že hoci celkové podmienky pre život sťažovateľa boli náročné, no vykazovali absolútny stupeň opodstatnenosti vo vzťahu k správaniu odsúdeného a jeho diagnostikovanej psychickej poruchy, charakterizovanej ako nevyliciteľnej. V záujme zabezpečenia bezpečnosti kňaza a ďalších odsúdených, boli tieto opatrenia nevyhnutné.²⁸

Ďalším zaujímavým prípadom bola kauza *Seredyuk proti Rusku*, v rámci ktorej sťažovateľ namietal, že mu väzenské orgány zabráňovali v návštevách pravoslávneho kostola na pôde väznice počas výkonu disciplinárneho trestu. Vyšetrovanie však preukázalo, že sa na tom uzniesla schôdza spoločenstva farníkov z dôvodu sťažovateľovho hrubého správania k duchovnému

²⁶ TEMPERMAN, Jeroen. Freedom of Religion or Belief in Prison: A Critical Analysis of the European Court of Human Rights' Jurisprudence. In: *Oxford Journal of Law and Religion*, 2017, roč. 6, č. 1, s. 61–62.

²⁷ Sťažnosť č. 42921/09 z 12. januára 2012, bod 9, *Feldman proti Ukrajine* (č. 2), body 38–40.

²⁸ Sťažnosť č. 9907/82 z 12. decembra 1983, *M. proti Spojenému kráľovstvu*.

a vyvolávaní konfliktov s inými väzňami počas obradov. K meritórnemu posúdeniu prípadu sa však ESLP nedostal, pretože sťažovateľ súdu neodpovedal do ustanovenej lehoty.²⁹ Možno sa domnievať, že by s veľkou pravdepodobnosťou šlo o legítimný zásah do náboženskej slobody. Analogicky z toho možno vyvodit', že ak bol napríklad väznenej osobe uložený trest exkomunikácie z katolíckej cirkvi, prirodzene nebude porušením jeho náboženskej slobody, ak mu vnútroštátne orgány nezabezpečia sviatosť, ktoré by inak prijímať mohol. Cenzúry ako medicínálne tresty však závisia predovšetkým od samotnej vôle vinníka polepšiť sa.³⁰

3 Stravovanie vo „väzniciach“ a náboženské požiadavky dotknutých osôb

Jednou z prvých káuz, v rámci ktorej štrasburské orgány posudzovali tento kontext, bola sťažnosť *X. proti Spojenému kráľovstvu*. Týkala sa tej skutočnosti, že väzenské orgány neposkytovali ortodoxnému židovi košér stravu. Keďže sťažovateľ odmietal konzumovať nábožensky neprípustnú stravu, musel sa väčšinou uchýliť k diéte, čo malo nepriaznivé konzekvencie pre jeho zdravie. Komisia však zdôraznila, že väzenské orgány sa pokúsili osloviť rabína, ktorý sťažovateľovi odporučil jednoduchú vegetariánsku košér diétu. Vzhľadom na malý počet väzňov židovského vyznania v ústave, vnútroštátne orgány rešpektovali náboženské presvedčenie sťažovateľa tak dôsledne, ako to len bolo možné. Podobnou spoluprácou prejavili voči nemu dostatok ohľaduplnosti, v dôsledku čoho nedošlo k porušeniu žiadneho práva zaručeného Dohovorom.³¹

Vo veci *D. a E. S. proti Spojenému kráľovstvu* sťažovatelia vytýkali väzenským orgánom to, že odmietli ponuku Spoločnosti pre blaho židovských väzňov (SWJJP) na bezplatné zabezpečenie primeranej košér stravy pre ultra-ortodoxných židov v ústave. Pre týchto odsúdených bolo mimoriadne dôležité, aby sa ich jedlo pripravovalo, varilo a podávalo osobitným spôsobom, ktorého výkon bol vo väzenských podmienkach mimoriadne zaťažujúci, ba nemožný. Svoje odmietnutie vláda odôvodnila s poukazom na záujem

²⁹ Sťažnosť č. 24984/02 z 13. januára 2006, *Seredyuk proti Rusku*.

³⁰ BRŤKO, Róbert. *Kánonický trest ako výchovný a liečivý prostriedok Cirkvi*. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2004, s. 29–31.

³¹ Sťažnosť č. 5947/72 z 5. marca 1976, *X. proti Spojenému kráľovstvu*.

rovného zaobchádzania s odsúdenými, ktorý sa v zásade prejavoval aj rovnakými možnosťami stravovania. Zároveň sa odvolala na ďalších židovských odsúdených v ústave, ktorí by sa mohli cítiť diskriminovaní oproti ich ortodoxným súkmeňovcom a právom by požadovali košer stravu. Komisia pre ľudské práva sa v podstate priklonila na stranu sťažovateľov, keď uviedla, že „povinnosť poskytovať väzňom stravu sa má interpretovať tým spôsobom, aby šlo o také primerané nutričné dávky, ktoré je väzeň schopný skonzumovať s ohľadom na existenciu akýchkoľvek náboženských a ďalších prekážok“. V dôsledku nevyčerpania všetkých vnútroštátnych opravných prostriedkov však nebolo inej možnosti, než vyhlásiť sťažnosť za neprípustnú z procedurálneho hľadiska.³²

Podobný výklad sa napokon viaže aj na revidované Európske väzenské pravidlá z roku 2006, v rámci ktorých pravidlo 22.1 vyžaduje, aby väzňom bola poskytnutá výživná strava so zreteľom na ich vek, zdravotný stav, telesnú kondíciu, náboženstvo, kultúru a povahu práce. Zároveň ustanovili, aby sa do vnútroštátnej legislatívy zakotvili požiadavky na výživnú stravu, vrátane jej minimálneho energetického a proteínového obsahu (22.2).³³ Uvedené ustanovenie má zabezpečiť minimálny výživový štandard aj vo vzťahu k osobitnému režimu stravovania väzňov, napr. z náboženských dôvodov.³⁴ Na dôležitosť dodržiavania pravidiel určitého náboženstva pri stravovaní ESĽP poukázal aj v rozsudku *Cha'are Shalom ve Tsedek proti Francúzsku*. Zdôraznil, že rituálna porážka zvierat za účelom získania mäsa na konzumáciu podľa náboženských predpisov je dodržiavaním obradov podľa čl. 9 Dohovoru.³⁵

Ďalšie sťažnosti boli vznesené voči takým stravovacím možnostiam, ktoré boli nezlučiteľné s náboženským presvedčením jednotlivca. Cieľ ESĽP v týchto prípadoch sa sústreďuje na hľadanie spravodlivej rovnováhy medzi záujmami inštitúcie a záujmami dotknutého jednotlivca, pričom ESĽP uznáva, že prijatie osobitných opatrení pre jedného väzňa by mohlo mať

³² Sťažnosť č. 13669/88 z 7. marca 1990, *D. a E. S. proti Spojenému kráľovstvu*.

³³ Odporúčanie Rec(2006)2 Výboru ministrov členským štátom o Európskych väzenských pravidlách, prijaté 11. januára 2006.

³⁴ Commentary on Recommendation Rec (2006)2. In: *European Prison Rules*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2006, s. 50.

³⁵ Sťažnosť č. 27417/95 z 27. 6. 2000, *Cha'are Shalom ve Tsedek proti Francúzsku*, body 73–74.

neprimerané finančné dôsledky na chod inštitúcie, čím by bola nepriamo ohrozená aj kvalita zaobchádzania s inými väzňami.³⁶ Na druhej strane nemožno opomenúť ani § 22 ods. 1 Európskych väzenských pravidiel, podľa ktorého majú väzni dostávať stravu, ktorá zodpovedá ich veku, zdraviu, fyzickej kondícii, náboženstvu, kultúre a povahe ich práce.³⁷

V prípade *Jakóbskei proti Poľsku* bolo namietané, že sťažovateľ ako príslušník mahayanskej budhistickej vetvy neúspešne požadoval, aby mu vo výkone trestu odňatia slobody bola predkladaná len bezmäsitá strava. Istý čas mu lekár zo zdravotných dôvodov nariadil bezbravčovú stravu, ktorú sťažovateľ pôvodne prijímal. Po ukončení tejto diéty začal sťažovateľ požadovať výlučne bezmäsitú stravu z dôvodu svojho náboženského presvedčenia, pričom mu nevyhovoval už ani režim bezbravčovej stravy. Sťažovateľ mäsité pokrmy vyhadzoval a hrozil hladovkou. Rovnako neúspešné boli aj intervencie budhistickej komunity v Poľsku.

Poľská vláda sa pokúsila odvolať na inštitút Arrowsmith-testu. Tvrdila, že budhická viera primárne nevyžaduje vegetariánsky spôsob stravovania a preto v sťažovateľovom prípade nejde o prejavovanie náboženstva, ale čin, ktorý je len motivovaný, inšpirovaný náboženstvom a z toho titulu ochranu čl. 9 Dohovoru nepožíva. Proti tomu sa postavila Mahayanská komunita, ktorá tvrdila, že konzumácia mäsa z citiacej bytosti zastavuje cestu duchovného rastu budhistu. Poľské predpisy však umožňovali len prípravu bezbravčovej stravy a diabetickej stravy. Príprava bezmäsitých pokrmov len pre jednu osobu by zaťažilo inštitúciu ústavu finančne a podobne by to predstavovalo neprimeranú záťaž pre pracovníkov v kuchyni. Benevolencia v rámci rôznych stravovacích návykov každého väzňa by spôsobila nadmerné technické a organizačné problémy.

ESĽP však konštatoval, že požadované jedlo sa nemuselo variť ani servírovať žiadnym zvláštnym spôsobom a na jeho prípravu sa nevyžadovali osobitné potraviny. Preto vyjadril pochybnosť nad skutočnosťou, či by poskytovanie

³⁶ Sťažnosť č. 14150/08 z 17. 12. 2013, *Vartic proti Rumunsku* (č. 2), bod 48; Sťažnosť č. 18429/06 z 7. 12. 2010, *Jakóbskei proti Poľsku*, bod 50.

³⁷ Odporúčanie Výboru ministrov Rec. (2006)2 členským štátom Rady Európy o európskych väzenských pravidlách z 11. 1. 2006. Zároveň treba dodať, že uvedenému § 26 ods. 1 úplne obsahovo zodpovedá aj § 19 zákona č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

bezmäsitej stravy väzňovi naozaj ohrozovalo chod väzenskej jedálne alebo by bolo spôsobilým narušiť štandardy stravovania iných väzňov. Orgány ústavu neponúkli sťažovateľovi inú vhodnú alternatívu stravovania ani tieto skutočnosti nekonzultovali s predstavenými budhistického spoločenstva. Preto došlo k porušeniu väzneného sťažovateľa na náboženskú slobodu podľa čl. 9 Dohovoru.³⁸ Ďalšími výhradami sťažovateľa, že ho členovia väzenskej posádky údajne šikanovali, znižovali budhizmus na úroveň sekty a budhistickú literatúru hádzali do toalety, sa EŠLP nezaoberal z dôvodu nedostatočného preukázania skutkového stavu.

V analogickej kauze *Vartic proti Rumunsku* (č. 2) šlo taktiež o prípad odsúdeného budhistu, ktorý v dôsledku svojej viery vyžadoval bezmäsitú stravu. Komplikácie však nastávali v súvislosti tým, že sťažovateľovi diagnostikovali hepatitídu a v záujme jeho zdravotného stavu bolo, aby mu poskytovali väčšie kalorické dávky jedla. V ústave mu však mohli poskytnúť vegetariánske pokrmy len prostredníctvom takej normovanej kategórie stravovania, ktorá bola určená pre kresťanský pôst. Z toho dôvodu obsahovala nižší výživový potenciál, než vyžadoval sťažovateľov zdravotný stav. Z týchto dôvodov odsúdený dostával jedlá, ktoré nepatrili do bezmäsitej diéty a v dôsledku toho musel istý čas dokonca konzumovať jedlá s chudým mäsom.

Žalovaný štát sa pokúsil strategicky poukázať na skutočnosť, že veľká časť väzňov po príchode do ústavu zmení svoje náboženské presvedčenie z dôvodu príjmu lepších jedál. Zdôraznil, že odsúdený väzeň nepredložil presvedčivý dôkaz o zmene svojho náboženského vyznania, no EŠLP konštatoval, že ani štát nepredložil presvedčivý dôkaz o tom, že sťažovateľ svoju vieru len finguje. To dokazovalo aj nevznesenie tejto výhrady pred vnútroštátnymi súdmi, ako aj koherentný súbor sťažovateľových návykov.

EŠLP konštatoval, že aj v tomto prípade je potrebné hľadať spravodlivú rovnováhu medzi záujmami ústavu na výkon trestu a záujmami dotknutého sťažovateľa. Uviedol, že nároky na bezmäsitú stravu nemohli zvláštnym spôsobom zaťažiť chod väzenskej kuchyne, obzvlášť, ak sa potrebné suroviny zaobstarávali pre stravovanie v súlade s kresťanským pôstom. Zároveň ústavu vyčítal, že sťažovateľovi neponúkli žiadnu inú alternatívu stravovania. Po nadobudnutí účinnosti nariadenia ministra spravodlivosti,

³⁸ Sťažnosť č. 18429/06 z 7. 12. 2010, *Jakóbski proti Poľsku*, body 48–55.

ktoré zakazovalo príjem poštových balíkov, sa sťažovateľ musel spoľahnúť len na návštevy príbuzných, v rámci ktorých mu bola od nich odovzdaná vhodná strava. To však ESIĽP vyhodnotil ako neprijateľné, vzhľadom na nemožnosť realizácie častých návštev. Súd pripomenul známy prípad *Cha'are Shalom ve Tsedek*,³⁹ v ktorom bola určujúcim kritériom práve alternatíva odoberať nábožensky vhodnú stravu iným spôsobom, čo v tomto prípade absentovalo. Preto došlo k porušeniu čl. 9 Dohovoru.⁴⁰

4 Záver

Z analýzy uvedených prípadov vyplýva, že jedným z najvážnejších problémov konania o porušovaní náboženskej slobody vo väzniciach je nedostatočne ustálený skutkový stav. Pred ESIĽP spravidla proti sebe stoja tvrdenia sťažovateľa a žalovaného štátu, pričom nie vždy sa možno na základe písomných dokumentov objektívne prikloniť k jednej strane. Typicky možno uviesť prípady, keď štát tvrdil, že sťažovateľ mal prístup k duchovnému, no on namietal opak (*Poltoratskyi proti Ukrajine*, *Kuznetsov proti Ukrajine*). Pre nedostatok písomného dôkazného materiálu a zjavnú nerovnosť medzi väzňom a väzenskými orgánmi v rámci zaobstarávania dôkazov sa konanie často dostáva do patovej situácie. ESIĽP nezriedka zohľadní aj tvrdenia sťažovateľových príbuzných, ktorí informujú o jeho pobyte len sprostredkovane, no na druhej strane sa nie raz stalo, že štát vedel bez akýchkoľvek pochybností preukázať, že sťažovateľ mal k dispozícii diapazón možností uplatňovania náboženskej slobody, avšak z vlastnej vôle ich nevyužíval (*Iorgiou proti Rumunsku*), príp. mu ich dôvodne znemožnila užívať sama cirkev (*Seredynuk proti Rusku*). Je však nutné konštatovať, že ohrozenie náboženskej slobody je vždy enormne vyššie pri neetablovaných náboženských menšinách, než pri členoch riadne inštitucionalizovaných cirkví, ktoré majú aj v takýchto zariadeniach svojich zástupcov.

Právo na prístup k duchovnému vo väzení, vrátane oprávnenia byť prítomný na bohoslužbe, je imanentnou súčasťou náboženskej slobody väžňa. Podobné oprávnenie však možno obmedziť, pričom osobitný dôraz ESIĽP kladie na nevyhnutnosť zásahu vo väzenských podmienkach. Ak reštriktívne

³⁹ Sťažnosť č. 27417/95 z 27. 6. 2000, *Cha'are Shalom ve Tsedek proti Francúzsku*, body 81–82.

⁴⁰ Sťažnosť č. 14150/08 z 17. 12. 2013, *Vartic proti Rumunsku* (č. 2), bod 46–53.

zaobchádzanie vyžadujú konkrétne okolnosti prípadu, po zohľadnení kritérií zákonnosti a legitímneho cieľa by sa nemali vyskytnúť pochybnosti o ospravedlnení takéhoto rozhodnutia. Vo viacerých kauzách bral EŠLP zreteľ práve na akýsi faktor „dobrej vôle“ zmluvného štátu, v rámci ktorej sa vnútroštátne orgány usilovali zabezpečiť náboženskú slobodu väzňa v najširšej možnej miere, a to aj napriek uloženému obmedzeniu. To je zvlášť zreteľné v kauzách týkajúcich sa stravovania, kde EŠLP prikladá veľkú váhu napríklad tomu, či vnútroštátne orgány konzultovali s predstaviteľmi dotknutej náboženskej obce vhodné alternatívy stravovania pre väzňa ich denominácie. Podobný druh aktivity nemá základ v žiadnom právnom predpise, no predsa EŠLP takéto úsilie vyhovieť väzňovi osobitne ocení pri posudzovaní prípadnej sťažnosti. Rovnaký záver platí aj pre prípady, ak sa väzeň nemôže zúčastniť na bohoslužbe. Subsidiárne by tu mala nastúpiť individuálna návšteva duchovného, ktorej spôsob by sa realizoval v závislosti od stupňa väzňovej nebezpečnosti.

Štrasburská doktrína teda v zásade uznáva, že pobyt vo väzení odôvodňuje niektoré prirodzené obmedzenia slobody náboženského presvedčenia, samozrejme za predpokladu, že spĺňajú požiadavky päťstupňového testu. Podľa staršej literatúry dokonca judikatúra EŠLP priznáva náboženskému presvedčeniu jednotlivca omnoho menšiu váhu, než požiadavke poriadku a disciplíny vo väzniciach.⁴¹ Osobne sme presvedčení o tom, že v rámci novej judikatúry sa tento trend postupne vyrovnáva. Dôkazom toho sú aj pomerne časté kauzy, v rámci ktorých obmedzenia náboženskej slobody neboli ukladané na základe zákona, pričom EŠLP prísne zhodnotil práve ich svojvoľnosť. Určitú zmenu identifikovali niektorí autori napr. s poukazom na kauzu *Jakobski proti Poľsku*, kde veľkú rolu EŠLP pripísal práve vlastnému presvedčeniu väzňa o tom, že vegetariánska strava je pre jeho náboženské presvedčenie prosto nevyhnutná. Oproti starším kauzám, týkajúcich sa výkonu náboženských praktík vo väzniciach, ide o relatívne veľký posun.⁴²

Zmluvný štát však zvyšuje svoje šance na úspech v konaní, ak pre dotknutého väzňa vykonávajú väzenské orgány aj určitú „nadprácu“ v záujme čo najširšej

⁴¹ TAYLOR, Paul. *Freedom of Religion: UN and European Human Rights Law and Practise*. New York: Cambridge University Press, 2005, s. 324.

⁴² HALLORAN, Kerry. *Religious Discrimination and Cultural Context: A Common Law Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, s. 146.

možnosti výkonu jeho práv. Na druhej strane treba mať na zreteli osobnostný profil väzňov (čo sa týka najmä riadne odsúdených osôb za viacnásobné násilné trestné činy, nezriedka sériové vraždy) a ich skutočnú túžbu po náboženstve. Nemožno si nepovšimnúť, že niektoré analyzované kauzy mali práve kvôli tomuto faktoru bizarný či šikanóznny charakter, no aj také sú zárukami ochrany ľudských práv...

Literature

- BELEŠ, Andrej. Niektoré aspekty práva na informácie vo výkone trestu odňatia slobody – právo na držbu pornografie? In: *Dny práva 2016. Část XI: Ústavněprávní aspekty v trestním řízení*. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 21–32. ISBN 978-80-210-8562-6.
- BOOTHBY, Lee. Protecting Freedom of Religion or Belief in Restricted or Institutional Settings. In: *Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2004, s. 407–424. ISBN 978-90-04-13783-7.
- BRTKO, Róbert. *Kánonický trest ako výchovný a liečivý prostriedok Cirkvi*. Ružomberok: Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2004, 81 s. ISBN 80-89039-59-6.
- EVANS, Carolyn. *Freedom of Religion Under the European Convention on Human Rights*. New York: Oxford University Press, 2003, 222 s. ISBN 0-19-924364-6.
- EVANS, Malcolm. *Religious liberty and international law in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 394 s. ISBN 0-521-55021-1.
- FÁBRY, Anton. *Penológia*. Bratislava: Eurokódex, 2009, 264 s. ISBN 978-80-89447-01-5.
- GREENAWALT, Kent. *Religion and the Constitution. Volume 1: Fairness and free Exercise*. Princeton: Princeton University Press, 2006, 455 s. ISBN 978-0-691-12582-4.
- HALLORAN, Kerry. *Religious Discrimination and Cultural Context: A Common Law Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, 566 s. ISBN 978-1-108-42305-2.
- KING, Daniel. Religious Freedom in the Correctional Institution. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1970, roč. 60, č. 3, s. 299–305. ISSN 0091-4169.

- KMEC, Jiří, David KOSAŘ, Jan KRATOCHVÍL a Michal BOBEK. *Evropská úluva o lidských právech. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012, 1660 s. ISBN 978-80-7400-365-3.
- KOCH, Ida Elisabeth. Dichotomies, Trichotomies or Waves of Duties? *Human Rights Law Review*, 2002, roč. 5, č. 1, s. 81–103. ISSN 1461-7781.
- NEMEC, Matúš. Náboženstvo a trestné právo na území Slovenska od roku 1918. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2009, roč. 27, s. 307–320. ISBN 978-80-223-2633-9.
- NEMEC, Matúš. Vývoj konfesnoprávnej normativity v trestnom práve Slovenskej republiky. In: *Historické právne systémy a integrácia Európy*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2011, s. 127–132. ISBN 978-80-7160-314-6.
- SPRATEK, Daniel. *Evropská ochrana náboženské svobody*. Brno: L. Marek, 2008, 228 s. ISBN 978-80-87127-13-1.
- SVÁK, Ján. *Ochrana ľudských práv v troch zväzkoch. III. zväzok*. Bratislava: Eurokódex, 2011, 592 s. ISBN 978-80-89447-43-5.
- TAYLOR, Paul. *Freedom of Religion: UN and European Human Rights Law and Practise*. New York: Cambridge University Press, 2005, 405 s. ISBN 978-0-511-13549-1.
- TEMPERMAN, Jeroen. Freedom of Religion or Belief in Prison: A Critical Analysis of the European Court of Human Rights‘ Jurisprudence. In: *Oxford Journal of Law and Religion*, 2017, roč. 6, č. 1, s. 48–92. ISSN 2047-0770.
- TRETERA, Jiří Rajmund a Záboj HORÁK. *Konfesní právo*. Praha: Leges, 2015, 414 s. ISBN 978-80-7502-118-2.
- TRETERA, Jiří Rajmund. Vážna potreba inštitucionalizovanej duchovnej péče v lôžkových zdravotníckych zariadeniach. In: BENÁK, J. (ed.). *Církev a stát 2017: Sborník z konference*. Brno: Masarykova univerzita, 2017, s. 9–17. ISBN 978-80-210-8830-6.
- Citovaná judikatúra Európskeho súdu pre ľudské práva je dostupná na internetovom portáli <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%20>

Contact – email

martin.gregor@flaw.uniba.sk

Vědecká redakce MU

prof. Ing. Petr Dvořák, CSc.; PhDr. Jan Cacek, Ph.D.;
Mgr. Tereza Fojtová; Mgr. Michaela Hanousková;
prof. MUDr. Lydie Izakovičová Hollá, Ph.D.; doc. RNDr. Petr Holub, Ph.D.;
doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.; doc. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D.;
doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.; prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.;
doc. RNDr. Jaromír Leichmann, Dr.; PhDr. Alena Mizerová;
doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.; doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.;
Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.; doc. RNDr. Ondřej Slabý, Ph.D.;
prof. PhDr. Jiří Trávníček, M.A.; doc. PhDr. Martin Vaculík, Ph.D.

Ediční rada PrF MU

doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D. (předseda)
prof. JUDr. Josef Bejček, CSc.; prof. JUDr. Jan Hurdík, DrSc.;
prof. JUDr. Věra Kalvodová, Dr.; prof. JUDr. Vladimír Kratochvíl, CSc.;
doc. JUDr. Petr Mrkývka, Ph.D.; doc. JUDr. Radim Polčák, Ph.D.;
prof. JUDr. Petr Průcha, CSc.; doc. JUDr. Markéta Selucká, Ph.D.

CÍRKEV A STÁT

Ing. Mgr. Jaroslav Benák, Ph.D. (ed.)

Vydala Masarykova univerzita
Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno

Spisy Právnické fakulty MU č. 638 (řada teoretická, Edice Scientia)

Tisk: Point CZ, s.r.o., Milady Horákové 890/20, 602 00 Brno
1. vydání, 2018

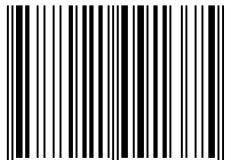
ISBN 978-80-210-9136-8

ISBN 978-80-210-9137-5 (online : pdf)

www.law.muni.cz

muni
PRESS

ISBN 978-80-210-9137-5

9 788021 091375

